

T.C.
BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

İMPARATORLUKTAN CUMHURİYETE MARDİN'DE
SİYASİ PARTİ FAALİYETLERİ (1914-1954)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÜLBAHAR YAPACAK

DANIŞMAN

Prof. Dr. Mehmet Salih MERCAN

KASIM 2023

BİTLİS

T.C.
BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

İMPARATORLUKTAN CUMHURİYETE MARDİN'DE
SİYASİ PARTİ FAALİYETLERİ (1914-1954)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÜLBAHAR YAPACAK

ORCID: 0009-0006-8354-6464

DANIŞMAN

Prof. Dr. Mehmet Salih MERCAN

KASIM 2023

BİTLİS

T.C.
BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI
ETİK BEYANI

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisiyim. Hazırlamış olduğum “İmparatorluktan Cumhuriyete Mardin’de Siyasi Parti Faaliyetleri (1914-1954)” başlıklı tezde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. 14/11/2023

İmza
Gülbahar YAPACAK

T.C.
BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEZ YAZIM KILAVUZU UYGUNLUK BEYANI

“İmparatorluktan Cumhuriyete Mardin’de Siyasi Parti Faaliyetleri (1914-1954)”
başlıklı yüksek lisans tezi Bitlis Eren Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım
Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.14/11/2023

Tezi Hazırlayan:

Gülbahar Yapacak

Danışman:

Prof. Dr Mehmet Salih Mercan

Tarih Anabilim Dalı Başkanı:

İmza

Prof. Dr. Mehmet DEMİRTAŞ

T.C.
BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEZ ONAY SAYFASI

Bitlis Eren Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı öğrencisi Gülbahar YAPACAK tarafından hazırlanan “İmparatorluktan Cumhuriyete Mardin’de Siyasi Parti Faaliyetleri (1914-1954)” adlı Yüksek Lisans/ Doktora Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, .../...../20. tarihinde yapılmış ve tezin oy birliği/ oy çokluğu ile kabul/ red edilmesine karar verilmiştir.

JÜRİ:

İMZA

Danışman: Prof. Dr. Mehmet Salih MERCAN
(Bitlis Eren Üniversitesi)

.....

Üye: Doç. Dr. Erkan AVŞAR
(Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

.....

Üye: Doç. Dr. Ahmet İŞLER
(Bitlis Eren Üniversitesi)

.....

Bitlis Eren Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla jüri tarafından kabul edilmiş bu çalışmanın yüksek lisans / doktora tezi olarak kabulü onaylanmıştır.

....../...../2023

Doç. Dr. Mehmet Bakır ŞENGÜL
Enstitü Müdürü

T.C.

Bitlis Eren Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

**İMPARATORLUKTAN CUMHURİYETE MARDİN’DE SİYASİ PARTİ
FAALİYETLERİ (1914-1954)**

Yüksek Lisans Tezi

Gülbahar YAPACAK

Danışman: Prof. Dr. Mehmet Salih MERCAN

Kasım 2023

ÖZET

1876 yılında ilan edilen Meşrutiyet’in ardından, Osmanlı toplumu için “parlamento” kavramı siyasi hayatın içerisinde yerini almıştır. Meşrutiyet rejimine uyumlu olacak şekilde hazırlanan ve ilk anayasa niteliğindeki “Kanun-u Esasi” 1876 yılında kabul edilerek, yürürlüğe girmiştir. 1877-78 Osmanlı Rus Savaşları’nın getirdiği kaotik ortama bağlı olarak, Padişah tarafından anayasal hükümler dayanak gösterilerek kapatılan parlamento; ancak 1908 yılında tekrar ilan edilen II. Meşrutiyet ile faaliyetlerine devam edebilmiştir. 1908 yılında başlayan ikinci parlamento serüveni, 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması sonrası, Padişah Vahdettin’in kararıyla bir süre daha durmuştur.

Milli Mücadele’nin başlamasıyla, Meclis’in varlığı ve ona yönelik ihtiyaç güçlü şekilde dile getirilmiştir. Anadolu’da devam eden milli mücadelenin resmi yansıması olan Osmanlı Mebûsan Meclisi, 12 Ocak 1920’de İstanbul’da açılmıştır. 28 Ocak 1920 tarihli Misak-ı Milli kararlarının kabul edilmesi, meclisin tarihe mal olan en önemli faaliyeti olarak kabul edilmektedir. Ancak bu karar, 16 Mart 1920 tarihli İstanbul işgali ve sonrasında Osmanlı Son Mebûsan Meclisi’nin kapatılmasına neden olmuştur. İstanbul’da kapatılan meclis, 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara’da açılacak olan I. TBMM’ne zemin hazırlamıştır.

1920 ile 1923 yılları arasında I. TBMM’de yasama görevi alan Mardin Milletvekilleri, ülkenin bağımsızlık mücadelesi konusunda alınan tüm kararlara, destek verici yönde irade sergilemişlerdir. Meclisin nihai hedefi olan, topyekün milli mücadele

ve zafer anlayışıyla uyumlu olacak şekilde, Mardin Milletvekilleri bölgesel çalışmalardan ziyade, milli hedeflere uyumlu çalışmaların altına imza atmışlardır. Milli Mücadele'nin ardından II. TBMM çalışmalarına başlamış; Mardin Milletvekilleri yaptıkları çalışmalar ile Meclis'in yasama faaliyetlerinde yer almışlardır.

Çalışmanın araştırma konusuna uygun olarak;1914-1954 yılları arasında Mardin siyasi hayatında yer alan Milletvekilleri ve bazı bir kısım yerel idarecilerin biyografileri, yaptıkları yerel ve genel faaliyetleri, sosyal, eğitim, kültürel, sağlık ve güvenlik meselelerine ilişkin Meclis görüşleri, soru önergeleri, takrirler ve kanun teklifleri incelenmiş, seçim ve çalışma durumu hakkında Mebusan Meclisi ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin o günkü şartlar altındaki gayret ve çabaların özveri ile sergilendiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Mebûsan Meclisi, TBMM, Parlamento, Seçimler, Mardin Milletvekilleri.

Republic of Türkiye

Bitlis Eren University Graduate School

Department of History

**FROM EMPIRE TO REPUBLIC POLITICAL PARTY ACTIVITIES IN
MARDIN (1914-1954)**

Master Thesis

Gülbahar YAPACAK

Supervisor: Prof. Dr. Mehmet Salih MERCAN

November 2023

ABSTRACT

After the Constitutional Monarchy declared in 1876, the concept of “parliament” for the Ottoman society took its place in the political life. “Kanun-u Esasi”, which was prepared in compliance with the Constitutional regime and which was the first constitution, was accepted in 1876 and entered into force. Due to the chaotic environment brought by the Ottoman-Russian Wars of 1877-78, the parliament, which was closed by the Sultan with constitutional provisions; however, II. Constitutional Monarchy that was able to continue its activities with the constitutional monarchy. The second parliamentary adventure, which started in 1908, stopped for a while after the Mondros Armistice Agreement signed on 30 October 1918, with the decision of the Sultan Vahidettin.

With the start of the National Struggle, the detailed and need for the Assembly was strongly expressed. The Ottoman Mebusan Assembly, which is the official reflection of the ongoing national struggle in Anatolia, was opened in Istanbul on January 12, 1920. The adoption of the Muak-i Milli decisions of 28 January 1920 is considered to be the most important activity of the assembly, which is a historical asset. However, this decision caused the Istanbul invasion of 16 March 1920 and the subsequent closure of the Ottoman Parliament. The parliament, which was closed in Istanbul, prepared the ground for the First Parliament to be opened in Ankara on April 23, 1920.

Mardin MPs, who took the legislative duty in the 1st Turkish Grand National Assembly between 1920 and 1923, showed will to support all the decisions taken in the country's struggle for independence. In line with the overall national struggle and victory understanding, which is the ultimate goal of the assembly, Mardin MPs undersigned

efforts that are compatible with national goals rather than regional efforts. After the National Struggle II. Parliament started its work; Mardin Deputies took part in the legislative activities of the Assembly with their work.

In accordance with the research topic of the study; Between 1914-1954, the biographies of MPs and some local administrators involved in the political life of Mardin, their local and general activities, their parliamentary views, question proposals, proposals, and law proposals on social, educational, cultural, health and safety issues were examined.

Keywords: Ottoman Parliament, Parliament, Parliament, Elections, Mardin Deputies.

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasını tamamlamam sürecinde bana rehberlik eden, bilgi ve tecrübelerini esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Mehmet Salih MERCAN'a en içten teşekkürlerimi sunarım. Bilimsel araştırma ve sorgulamanın önemini bana aşıl原因, disiplinli çalışma alışkanlığı kazanmamı sağlayan ve her zaman yanımda olan hocam, bu süreçte bana sadece akademik anlamda değil, hayata dair pek çok değerli ders vermiştir. Saygıdeğer hocamın engin bilgisi, tecrübesi ve sıcak yaklaşımı, bu tezi tamamlamamda bana büyük bir motivasyon kaynağı olmuştur.

İmza

Gülbahar YAPACAK

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT	III
ÖNSÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER	VI
ÇİZELGELER LİSTESİ.....	XI
SİMGELER VE KISALTMALAR	XII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK SİYASİ TARİHİNDE PARLAMENTO

1.1. Meclis-i Umûmî.....	4
1.1.1. Heyet-i Âyan.....	6
1.1.2. Heyet-i Mebûssan.....	7
1.1.2.1. Seçim Dönemi	7
1.1.2.2. Heyet-i Mebûsan'ın yapısı	9
1.1.2.3. Heyet-i Mebûsan'ın Faaliyetleri	10
1.2. Son Osmanlı Mebûssan Meclisinde Siyasi Partiler	12
1.2.1. Son Osmanlı Mebûsan Meclisinde Mardin Milletvekilleri	15
1.2.1.1. Son Osmanlı Mebûsan Meclisi Mardin Mebûsu: Ebül'ulâ Mardin	16
1.2.1.2. Son Osmanlı Mebûsan Meclisi Mardin Mebûsu: Mithat Milli	17
1.2.2. Mardin Milletvekillerinin Osmanlı Son Mebûsan Meclisindeki	
Çalışmaları.....	18
1.2.3. Osmanlı Son Meclisi Mebûsa'nın Kapatılması.....	20
1.2.3.1. İstanbul'un işgali sonrası genel durum	20
1.2.3.2. Meclis-i Mebûsan Toplantılarının Ertelenmesi	21
1.2.3.3. Damat Ferit hükümeti faaliyetleri ve Meclis-i Mebûsan'ın fesih	
edilmesi	21

İKİNCİ BÖLÜM

TBMM'NİN AÇILIŞINA KADAR MEYDANA GELEN OLAYLAR

2.1. TBMM'nin Açılışı İçin Yapılan Çalışmalar	29
---	----

2.1.1. Ankara’da Toplanacak Meclis için Seçimler	29
2.1.2. TBMM’nin Açılışı için Yapılan Hazırlıklar	30
2.1.3. TBMM’nin Açılışı ve İlk Günler	32
2.2. TBMM (1920-1927) DÖNEMİ	34
2.2.1. TBMM’nin Yapısı ve Mebuslar	34
2.2.2. II. TBMM’nin Yapısı ve Mebûslar	38
2.3. 1920-1927 Dönemi Mardin Milletvekilleri	42
2.3.1. I. TBMM Mardin Milletvekili: Mithat Milli.....	42
2.3.2. I. TBMM Mardin Milletvekili: Derviş Bey (Ural).....	42
2.3.3. I. TBMM Mardin Milletvekili: İbrahim Turhan.....	43
2.3.4. I. TBMM Mardin Milletvekili: Mehmet Necip Güven	43
2.3.5. I. TBMM Mardin Milletvekili: Esat Önen	44
2.3.6. I. TBMM Mardin Milletvekili: Hasan Tahsin Artıkı.....	44
2.3.7. II. TBMM Mardin Milletvekili: Abdülgani Ensari.....	44
2.3.8. II. TBMM Mardin Milletvekili: Abdürrezzak Şatana.....	44
2.3.9. II. TBMM Mardin Milletvekili: Ali Rıza Erten.....	44
2.3.10. II. TBMM Mardin Milletvekili: Yakup Kadri Karaosmanoğlu	45
2.4. 1920-1927 Yılları Arasında Mardin Milletvekilleri Meclis Çalışmaları	46
2.4.1. I. Dönem TBMM Mardin Milletvekilleri Verilen Önergeler	46
2.4.2. I.Dönem TBMM Mardin Milletvekilleri Söz Alanlar	49
2.4.3. I. Dönem TBMM Mardin Milletvekilleri Verilen Teklifler	50
2.4.4. II. Dönem TBMM Mardin Milletvekilleri Verilen Önergeler	50
2.4.5. II. Dönem TBMM Mardin Milletvekilleri Söz Alanlar.....	52
2.4.6. II. Dönem TBMM Mardin Milletvekilleri Verilen Teklifler	52
2.5. 1927-1950 Yılları Arasında TBMM’nin Yapısal Durumu ve Yapılan Çalışmalar	53
2.5.1. TBMM III. Dönem (1927-1931).....	53
2.5.2. TBMM IV. Dönem (1931-1935).....	54
2.5.3. TBMM V. Dönem (1935-1939)	55
2.5.4. TBMM VI. Dönem (1939-1943).....	56
2.5.5. TBMM VII. Dönem (1943-1946)	57
2.5.6. TBMM VIII. Dönem (1946-1950).....	57
2.6. 1927-1950 Dönemindeki Mardin Milletvekilleri ve Meclis Çalışmaları.....	58

2.6.1. TBMM III. Dönem (1927-1931)Mardin Milletvekili: İrfan Ferit Alpaya	58
2.6.2. TBMM III. Dönem (1927-1931) Mardin Milletvekili: Mehmet Nuri Ural	58
2.6.3. TBMM III. Dönem Mardin Milletvekilleri Meclis Çalışmaları (Verilen Önergeler)	58
2.6.4. TBMM III. Dönem Mardin Milletvekilleri Meclis Çalışmaları (Söz Alanlar)	59
2.6.5. TBMM III. Dönem Mardin Milletvekilleri Meclis Çalışmaları (Kanun Teklifleri)	60
2.6.6 TBMM IV. Dönem (1931-1934)Mardin Milletvekilleri	61
2.6.7. TBMM IV. Dönem Mardin Milletvekilleri Meclis Çalışmaları (Söz Alanlar)	61
2.6.8. TBMM IV. Dönem Mardin Milletvekilleri Meclis Çalışmaları (Kanun Teklifleri)	62
2.6.9. TBMM V. Dönem (1935-1938)Mardin Milletvekilli: (Ahmet) Hilmi Çoruk	62
2.6.10. TBMM V. Dönem (1935-1939)Mardin Milletvekilli: Osman Necati Dinçer	63
2.6.11. TBMM V. Dönem (1935-1939)Mardin Milletvekilli: Hasan Edip Ergin	63
2.6.12. TBMM V. Dönem (1935-1939)Mardin Milletvekilli: Ali Rıza Levent	63
2.6.13. TBMM V. Dönem Mardin Milletvekilleri Meclis Çalışmaları	64
2.6.14. TBMM VI. Dönem (1939-1943)Mardin Milletvekilli: Muhittin Birgen	65
2.6.15. TBMM VI. Dönem (1939-1943) Mardin Milletvekilli: Seyfi Düzgören	65
2.6.16. TBMM VI. Dönem (1939-1943)Mardin Milletvekilli: Hasan Seyfettin Menemencioğlu	65
2.6.17. TBMM VI. Dönem (1939-1943) Mardin Milletvekilli: Halit Onaran	66
2.6.18. TBMM VI. Dönem Mardin Milletvekilleri Meclis Çalışmaları	66
2.6.19. TBMM VI. Dönem (8 Mart 1943-5 Ağustos) Mardin Milletvekilli: Aziz Uras	67

2.6.20. TBMM VI. Dönem (8 Mart 1943-5 Ağustos) Mardin Milletvekili:	
Lütfi Ülkümen	67
2.6.21. TBMM VII. Dönem Mardin Milletvekilleri Meclis Çalışmaları.....	67
2.6.22. TBMM VIII. Dönem (1946-1950)Mardin Milletvekili: Mehmet Kamil Boran.....	68
2.6.23. TBMM VIII. Dönem (1946-1950)Mardin Milletvekili: Abdülkadir Kalav	68
2.6.24. TBMM VIII. Dönem (1946-1950)Mardin Milletvekili: Yusuf Mardin	68
2.6.25. TBMM VIII. Dönem (1946-1950)Mardin Milletvekili: Kazım Sevüktekin	69
2.6.26. TBMM VIII. Dönem Mardin Milletvekilleri Meclis Çalışmaları	69
2.7. 1950 Yılında Mardin'den Seçime Katılan Siyasi Partiler ve Partilere Göre Milletvekili Seçimleri.....	70
2.8. TBMM IX. Dönem (1950-1954) Mardin Milletvekilleri ve Meclis Çalışmaları	74
2.8.1. TBMM IX. Dönem (1950-1954) Mardin Milletvekili: Abdurrahman Bayar	74
2.8.2. TBMM IX. Dönem (1950-1954) Mardin Milletvekili: Mehmet Cevdet Öztürk	75
2.8.4. TBMM IX. Dönem Mardin Milletvekilleri Meclis Çalışmaları	77
2.9. TBMM X. Dönem (1954-1957) Mardin Milletvekilleri ve Meclis Çalışmaları	79
2.9.1. TBMM X. Dönem (1954-1957) Mardin Milletvekili: İbrahim Ethem Aybar.....	79
2.9.2. TBMM X. Dönem (1954-1957) Mardin Milletvekili: Bahaettin Erdem	79
2.9.3. TBMM X. Dönem (1954-1957) Mardin Milletvekili: Halim Şatana.....	79
2.9.4. TBMM X. Dönem (1954-1957) Mardin Milletvekili: Reşit Kemal Timuroğlu	80
2.9.5. TBMM IX. Dönem Mardin Milletvekilleri Meclis Çalışmaları	80

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
SİYASAL FAALİYETLERİN YÜRÜTÜLDÜĞÜ MARDİN'DE YÖNETİM
DURUMU

3.1. Meclis-i Mebusan Dönemlerinde Mardin'deki Yerel Yönetimler	81
3.1.1. Mardin Belediyeleri ve Belediye Başkanları	83
3.1.2. Mardin Sancağı'nda Görevli Mahalli İdare Birimleri.....	85
SONUÇ	89

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 2.1. TBMM 1. Dönem Seçim Çevreleri ve Seçilen Mebus Sayıları	29
Çizelge 2.2. TBMM 1. Dönem Seçim Çevreleri ve Seçilen Mebus Sayıları-II	30
Çizelge 2.3. TBMM'i Mebuslarının Meslek Grupları.....	35
Çizelge 2.4. TBMM Mebusların Yaş Durumları	35
Çizelge 2.5. II.TBMM'de Yer Alan Mebusları Meslekleri.....	40
Çizelge 3.1. Mardin'e Bağlı Kazalar	83
Çizelge 3.2. Mardin'e Bağlı Nahiyeleer	83
Çizelge 3.3. 1894-1895 yıllarında Mardin Sancağı Nüfus Kayıtları	84
Çizelge 3.4. Mardin Sancağı Belediye Başkanları.....	84
Çizelge 3.5. Mardin Mahalleleri	88
Çizelge 3.6. Mardin Köyleri	88

SİMGELER VE KISALTMALAR

ARMHC	: Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	: Çeviren
DP	: Demokrat Parti
İ.İ.B.F	: İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
İTC	: İttihat ve Terakki Cemiyeti
MMZC	: Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMM ZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan

GİRİŞ

Fransız Devrimi sonrası, modern anlamda parlamento anlayışı doğmuştur. Günümüzde bile halen kullanılmakta olan çok sayıda kavram ile kurum, o dönemin ürünü olarak kabul edilebilir. Benzer dönemlerde Osmanlı Devleti'nin tahtında olan III. Selim, 19. yy. yapılacak reformlar için zemin hazırlama rolü üstlenmiştir. II. Mamut döneminde “Anayasacılık” hareketlerinin ilki olarak gösterilebilecek 1808 tarihli “Sened-i İttifak” ve ardından gelen “Tanzimat Fermanı” (1839) ve “Islahat Fermanı” (1856), 1876 yılına kadar devam eden ve batı tarzını anımsatan bir dizi hukuki düzenlemeler dizisi olarak kayıtlara geçmiştir (Kaynar, 1985: 174-176).

Mithat Paşa öncülüğünde, 24 Eylül 1876 tarihinde kurulan Şûrâ-yı Devlet komisyonu, dönemin ihtiyaçlarını dikkate alıp, 29 Ekim 1876 tarihinde, Meclis-i Mebûsan'ın açılışına ortam hazırlayacak olan yedi maddeden oluşan geçici seçim kanunu hazırlamıştır. Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası niteliğinde olan Kanun-i Esasi gereğince; Meclis-i Mebûsan 19 Mart 1877 tarihinde toplanmıştır. İmparatorluğun her bölgesinden temsil amaçlı vekillerin parlamentoda bulunması, renkli bir kalabalık meydana getirmiştir. Türkçe bilmeyen milletvekillerinin dahi olduğu bu dönemde, yeni seçim için yapılacak hazırlık ve düzenlemeler önemsenmiştir. Kurulmuş olan bu meclis 28 Haziran 1877 tarihinde kapatılmıştır. Seçimlerin gerçekleştirilmesinden sonra, II. Meclis çalışmalarına başlamak üzere 13 Aralık 1877 tarihinde toplanmıştır (Bernard, 2010: 231).

Osmanlı Meclis-i Mebûsan'ında seçilen vekillerin üçte biri gayri Müslimlerden oluşmuştur. Bu durum, XIX' uncu yy. şartları için bir devrim niteliği taşımaktaydı. Nitekim hiçbir ülke, o dönemde, ülkede egemen olan dinin dışındaki inanış biçimlerine bu denli yüksek temsil hakkı tanımamıştı. Meclis'in böyle bir yapıda olması ve 1877-78 Osmanlı Rus Savaşları'nın yıkıcı etkisi gibi nedenleri ileri süren Padişah II. Abdülhamit, Meclisi dağıtmıştır. Buna karşılık Meclis'in diğer bir erki olan Ayan Meclis'i ile Kanun-i Esasi'ye dokunulmamış; faaliyetleri ve geçerlilikleri devam ettirilmiştir. 1908 yılında Makedonya merkezli olarak başlayan ayaklanma sonrasında askerlerin temel talepleri, Mebusan Meclis'inin tekrar çalışmalarına başlaması yönünde olmuştur. Selanik'te 22 ve 23 Temmuz 1908 tarihlerinde Ürgüp ve Manastır Delegelerinden oluşan bir ekip toplantı düzenlemiştir. Toplantı neticesinde, IV. Ordu Komutanı ve Bahriye Nazırı Cemal Paşa'nın askeri durumun uygun olduğu yönündeki görüşüyle, Meşrutiyet'in tekrar ilan edilmesi için şartların uygun olduğu kararı verilmiştir. Halka duyuru amacıyla ilgili

hazırlıkların yapılması vazifesi, Ali Fethi Okyar Bey'e verildi. Beyanname sonrasında resmen, İttihat ve Terakki Partisi, 23 Temmuz 1908 tarihinde Meşrutiyet'i ilan etmiştir (Ortaylı, 2011: 17).

Siyasi hayatın içerisindeki etkinliğini gün geçtikçe artıran, İttihat ve Terakkiyelerinden olan Said Paşa, kurulan hükûmetin başına getirilmiştir. 31 Mart Olayı fırsat görülerek, “*bu hareketi teşvik ettiler*” bahanesine sığınarak, Fedakâran-ı Millet, İttihâd-ı Muhammedî, Heyet-i Müttefika-i Osmaniye ile Ahrar partilerinin tümü kapatılmıştır. Padişah II. Abdülhamit tahttan indirilerek yerine V. Mehmet Reşat getirilmiştir. 21 Ağustos 1909 tarihinde Kanun-i Esasi'de yapılan Kânun değişikliğiyle bazı hükümler değiştirilip, Padişah ve sarayın yetkileri önemli ölçüde kısıtlanmıştır (Shaw vd., 2010: 340).

1913 yılında sona eren Balkan Savaşları'nın ardından, seçim ortamı şartlarının olduğu inancıyla, Nisan 1914 yılında genel seçimler gerçekleştirildi. Bu seçimler için Türk siyasi yaşamı açısından önemli olan konu, askerlerin oy kullanmasının yasaklanmış olmasıdır. İttihatçılar rakipleri olmadan ilgili seçim sonuncu meclise girdiler. 14 Mayıs 1914 tarihinde meclis çalışmaları resmen başladı. Tek parti anlayışının doğurduğu dikta rejim koşulları, Osmanlı Devleti'ni Almanya'nın yanında I. Dünya Savaşı'na sokmaya yöneltmiştir. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Bulgaristan Krallığı ve Almanya İmparatorluğu'nun savaşta yenilmeleri nedeniyle, Osmanlı Devleti de yenik sayılmıştır. Müttelik Kuvvetlerin mütareke yapma isteklerisrasında, Osmanlı Devleti savaştan ayrılma isteğini İngilizlere iletmiştir. Sonrasında imzalanan 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesiyle, Osmanlı topraklı dört bir koldan İtilaf Devletleri'nin işgaline maruz bırakılmıştır. Millî Mücadele'ye giden süreç, bu aşamalardan geçerek, ortaya çıkmıştır (Tansel, 1991: 1-31).

Bu çalışma, 1914 yılından itibaren, Mardin'i siyasi alanda yani, Mebussan Meclisi'nde ve TBMM'de temsil eden Milletvekillerini ve bunları çalışmaları ele alınmıştır. Çalışma üç bölümde incelenmiştir. Birinci bölüm Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyete uzanan siyasi yol incelenmiş, diğer bölümlerde Mardin Milletvekilleri ve çalışmaları araştırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK SİYASİ TARİHİNDE PARLAMENTO

Devletin sahip olduğu tüm yetkileri, yani egemenliğinin dayandığı faaliyetlerini, Aristo'dan bu yana kabul edildiği haliyle, üçlü klasik ayrıma tabi tutmak mümkündür: Yasama, yürütme ve yargı (Tanınlı, 1982: 249). Modern devlet yönetimlerinde yasama faaliyetleri meclisler, daha geniş tanımıyla parlamentolar tarafında yerine getirilmektedir. Bu nedenle yasama faaliyetlerinin aracı, ortam ve doğal zemini parlamentodur. Parlamento bir anlamda yasama organının tamamını temsil etmektedir.

Yasama kavramıyla objektif, geneli kapsayan ve emredici nitelikte hukuk kuralları koymaya yetkili işlev ifade edilmektedir. Bu nedenle yasama işlevi, özellikle son yüzyılda hukukun ortaya çıkmasına katkı sağlayan bir faaliyet olmuştur(Tanınlı, 1982: 251).Yasama işlevi modern devlet yönetiminde, iç hukuk düzeninin temelleri ve sınırlarını çizen yapı konumundadır (Karamustafaoğlu, 1965:7). Devletlerin faaliyetleri arasındaki üstün yeri ve önemine karşılık parlamento kurumu son dönemlerde ancak ortaya çıkabilmiştir. Siyasi mekanizmanın yasa yapmak şeklinde işlemeye başlaması ancak 19'uncu yüzyılda gerçekleşebilmiştir. Gerçek anlamda olmasa bile, tarihimizde ilk parlamentonun ortaya çıkması resmi olarak, 1876 tarihli Kanun'u Esasi'ye dayanmaktadır. Ancak tarihi geçmişi incelendiğinde, Osmanlı Devleti içerisindeki halk kesimlerinin mutlak yönetim otoritesi karşısındaki hak ve özgürlük talebi üzerinden "konuşmaya" başlamaları 1800'lü yılların başına kadar çekilebilir (Cindoruk, t.yok:3-4).

Demokratik niteliklere sahip olan yasama meclisleri, genç bir siyasi kurum olma özelliğini taşımaktadır. Yasalar ile birlikte tüzük ve yönetmelik gibi genel ile objektif hukuk kurallarını koyan tüm işlemler, yasama faaliyetleri içerisinde değerlendirilir. Ancak tüm işlemlerinin tek bir merci üzerinden yürütülüp uygulanması gibi kapsamlı işler parlamento açısından zor olacağından, yalnızca yasama görevi parlamentoya bırakılmış, diğer görevler yürütmeye devredilmiştir(Tanınlı, 1982: 252). Parlamento yasa yapma görevi üzerinde tekel bir özellik taşımaktadır. Bununla birlikte, politika oluşturma amaçlı talep ile çıkarların ilk olarak yönlendirilebileceği hükümet yapısını oluşmasını da sağlar (Kalaycıoğlu, 1984: 373).

Uzun yıllar süren geçiş dönemlerinde, bölge insanları olarak toplum çok sayıda hadiseye tanıklık etmiştir. Büyük savaşlarla karşı karşıya kalınması, imparatorluktan

kalan geniş yönetim alanları üzerinde yeni egemen devletlerin ortaya çıkması ve ülke ulus varlığını tehlikeye düştüğü hadiseler zincirinde yaşananlar nedeniyle toplumsal hafızanın sınırlarını zorlayan hadiseler yaşanmıştır.

19'uncu yüzyıl başlarında Sened-i İttifakla başlayarak Tanzimat ile Islahat Fermanlarıyla süre gelen, I' incive II' nci Meşrutiyetin ilanı ile olgunlaşan, milli varlığa karşı girişilen işgal girişimi sırasında kurulan milli parlamento sayesinde siyasi bilinçlenme üst düzeye ulaşmıştır. 1920 parlamentosu ve devam eden gelişim aşamalarından sonra çağdaş parlamento görünümüne kavuşmuştur.

1.1.Meclis-i Umûmî

23 Aralık 1876 tarihinde kabul edilen Kanun-u Esasi 12 bölüm ile 119 maddeden oluşmaktadır. 42'nci ve 80'inci maddeler arasında; Heyet-i Âyan, Heyet-i Mebûsan ve Meclis-i Umûmî, isimli üç madde halinde hükümlere yer verilmiştir (Devellioğlu, 2009: 24).

Meclis-i Umûmî, Heyet-i Âyan ve Heyet-i Mebûsan olmak üzere iki farklı heyetten oluşmaktadır.(42'nci madde) Her iki Heyet, her senenin Kasım ayı başında toplanarak Padişah buyruğu ile açılır ve Mart ayı başında yine Padişah buyruğu ile kapanır; Heyet'lerden birinin toplantı halinde olmadığı durumda diğer Heyet de toplanamaz.(43'üncü madde) Padişahın, devletçe görülecek zorunluluk hallerinde Meclis-i Umumi'yi zamanından önce açma, kapama ya da çalışma süresini uzatma yetkileri vardır. (44'üncü madde)

Meclis-i Umûmî açılış günlerinde, Padişah ya da bakanlıktan görevlendirmiş olan Sadrazamla birlikte iki heyetinde hazır bulunduğu resmi açılış yapılarak, sene boyunca devletin resmi işleri ile dış işlerine, bir sonraki yıl için alınması gerekli önlem ile girişimlere dair Padişah nutku okunur. (45'inci madde) üyeliğine atanan veya Meclis-i Umûmî seçilmiş kimseler, Meclis açılış günlerinde Sadrazam huzurunda, bulunmayan kimseler ise üye oldukları Heyet toplantılarında Başkanları önünde; Padişahın şahsına ve yurda bağlılık göstereceklerine, Kanun-u Esasi hükümleri ile kendilerine tevdi edilen görevlere mugayir davranışlardan kaçınacaklara dair ant içerler (46'ncı madde).

Meclis-i Umûmî üyeleri görüş açıklama ve oy kullanmada bağımsız olup, herhangi bir etki altında bırakılamazlar. Ne görüşmeler esnasında açıkladıkları görüşlerinden ne de verdikleri oylardan dolayı suçlanamazlar. (Meclis iç tüzüğüne aykırı davranışları tespit olunanlar hakkında, İçtüzük hükümlerine göre işlem tesis edilir) (47'nci madde) Meclis-i Umûmî üyelerinden biri, Kanun-u Esasi'yi bozma, ortandan

kaldırma girişimi ya da ortada kaldırma ve vatan hainliği suçlarının işlediğinden izlenecek yollar hakkında, 48'inci madde bilgi vermektedir. Her Meclis-i Umûmî üyesi oylarını bizzat kendileri kullanır ve yine her üyenin görüşülmeye devam edilen madde hakkında çekimser oy kullanma hakkı saklıdır (49'uncu madde).

Her iki heyete de bir kişinin üye olamayacağı hükmü, 50'nci madde geçmektedir. Meclis-i Umûmî heyetlerinin toplantı ile karar alma yeter sayılarına dair detaylı bilgi, 51'inci madde verilmektedir. Herhangi bir kişi kişisel davası ile ilgili Meclis-i Umûmî heyetlerinden bir tanesine başvuruda bulunur (arzuhal vererek); ancak işlem den önce, devlet memurlarının bağlı olduğu makama öncelikle başvuru yapmadığı tespit olunursa, dilekçe reddolunur (madde 52).

Kanun çıkarma veya kanunlarda değişiklik yapılması hakkında tasarıda bulunma yetkisi Heyet-i Vükelâ'ya ait olmakla beraber, Heyet-i Âyan ve Heyet-iMebûsan görev alanlarıyla ilgili konularda sırasıyla önce Sadrazam, Padişah, İlgili Daireler ve son olarak Şura-yı Devlet adımları izleyerek kanun teklifi veya mevcut kanunların değişikliği hakkında teklifte bulunabilir. (53'üncü madde) Şura-yı Devlet tarafından görüşülerek hazırlanan yasa teklifleri, öncelikle Heyet-i Mebusan sonrasında Heyet-i Ayan onayı alınmasından sonra, Padişah tarafından da onay verilirse yürürlüğe girer. Heyet'lerden herhangi biri tarafından kesin olarak reddolunan yasa teklifi o sene süresince tekrar meclis gündemine alınmaz. (54'üncü madde) Yasa tasarısı öncelikle Heyet-i Mebusan' da daha sonra da Heyet'i Ayan'da maddeler halinde okunur ve tek tek oylanarak meclis salt çoğunluğuyla kabul olunur, arkasından tasarının tamamı da meclis çoğunluğu ile kabul edilirse, tasarı kabul edilmiş sayılır (55'inci madde).

Heyetler; Heyet-i Vükela vekilleri, kendi vekilleri, kendi üye veya resmen davet edilen memurlar haricinde başka kimseyi, kabul edemezler ve hiç kimsenin açıklamasını dinleyemezler.(56'ncı madde) Heyetlerde yapılan tüm görüşmeler Türk dili ile yapılır, gündeme alınacak yasa tekliflerinin örnekleri basılarak görüşme günü öncesinde tüm meclis üyelerine dağıtılır. (57'nci madde) Heyetler de verilen oylar esnasında; isimlerin okunması, özel bazı işaret veya konulması veya gizli oy metotlarıyla kullanılır, gizli oy yöntemi için toplantıda hazır bulunan üyelerin salt çoğunluğunun bu yönde karar vermeleri gerekmektedir. (58'inci madde) Her bir Heyet'in kendi iç düzenini sağlamasından sadece Heyet Başkanı sorumludur (59'uncu Madde).

Kanun-u Esasi ilanı ile birlikte Meşruti Yönetim anlayışına geçilmesi ve Padişah yetkilerinin geçmiş dönemlere göre sınırlandırıldığı düşünülse de, Padişahın pek çok konuda söz sahibi olması ile yine bazı uygulamalar, gerçek anlamda meşruti yönetim tarzından söz etmeyi zorlaştırmaktadır. Yeni geçilen düzende Padişah sahip olduğu yetkilerinden çok fazla bir şey kaybetmemiş aksine sahip olduğu yetkileri anayasal metin ile hüküm altına aldırarak, konumunu bir anlamda meşrulaştırmıştır.

1.1.1. Heyet-i Âyan

1877 yılında 17 Mart- 28 Ağustos arası 33 Heyet-i Âyan üyesi atanmıştır. Bu tarihten 30 Aralık 1877'ye kadar ise, 6 Heyet-i Âyan üyesi daha atanarak toplam üye sayısı 39 olarak tespit edilmiştir. Heyet-i Ayan üyelerinden bey, paşa ve efendi gibi özel unvanlarla bahsedilmiştir. Bu anlamda, Heyet-i Âyan üyelerinden yirmi tanesi Paşa, on iki tanesi Efendi ve yedisi ise Bey sıfatlarını taşımıştır. 19 Mart-28 Haziran 1877 tarihleri arasında geçerli olan birinci dönemde, Heyet-i Âyan Başkanı Server Paşa, Başkan Vekili ise Ahmet Arifi Paşa'dır. 13 Aralık 1877-14 Şubat 1878 tarihleri arasında ikinci dönem gerçekleşmiş, dönemin başkanı ise Mehmet Asım Paşa olmuştur (Us, 1954: 13-14).

1878 yılına ait kayıtlara göre; 37 Heyet-i Âyan üyesi bulunmaktadır. Üyelerin 9'u gayrimüslim Osmanlı vatandaşıdır. Üyeler arasında on yedi Paşa, on iki Efendi ile sekizi Bey unvanlı üye bulunmaktadır. Heyet-i Âyan Başkanı ise Mehmet Asım Paşa'dır (Oğuz, 2010: 134).

1879 tarihli meclis kayıtlarına göre; Heyet-i Âyan meclisinde 41 Âyan bulunmaktadır. Bu üyelerin 11'i gayrimüslimdir. Üyelerin yirmi bir adedi Paşa, on dört adedi Efendi ve altı adedi ise Bey unvanı taşımıştır (Oğuz, 2010: 134).

1880 yılına gelinceye kadar 52 Âyan ataması gerçekleşmiş, bu üyelerinse 14'ü gayrimüslimdir. Elli iki üye içinden, on sekiz tanesi devlet memuru, on ikisi nazır, yedisi eski asker, dört tanesi vali/yönetici, iki tanesi ilmiye mensubu, ikisi doktor ve geri kalan beşi ise mesleki kökeni bilinmeyen üyelerden oluşmaktadır. On dört gayrimüslim üyenin; dördü Rum, üçü Ermeni, ikisi Bulgar, biri Yahudi ve dördü ise meşrebi bilinmeyen üyelerden teşkil olunmaktadır (Oğuz, 2010: 137).

1882 yılı kayıtlarına göre mecliste 35 Âyan bulunmaktadır. Üyelerin 10'u gayrimüslimdir. 1883 yılında 33 Âyan üye bulunmakta iken, 1908 yılında ise sadece 3 Âyan üye kalmıştır. Bu üyeler ise; Abraham Paşa, Said Paşa ve Logofet Bey'dir (Oğuz, 2010: 137).

Heyet-i Âyan, çift kanatlı olarak teşkil edilen Meclis-i Umûmî'nin bugünkü tanımıyla senato kısmını temsil etmiştir (Özgişi, 2012: 17). Padişah tarafından ataması gerçekleştirilen, 40 yaşın üzerinde, üst düzey görev ve unvanlara sahip kimselerden oluşan Heyet, görevleri, yapısı ve faaliyetleri bakımından, Heyet-i Mebûsan'dan ayrılmaktaydı.

Heyet-i Âyan İçtüzüğü 71'inci maddesi gereği görüşmeler gizli yapıldığından dolayı ve sonrasında oturum zabıtları yayınlanmadığından görüşmeler ve üyeler hakkında bilgi edinmek pek mümkün değildir (Armağan, 1972: 25). İçtüzüğe göre, Heyet-i Âyan'ın encümenler vasıtasıyla çalışmalarını sürdürdükleri görülmektedir. (Dilekçe Encümen ve Layiha Encümeni gibi) Beş kişiden oluşan encümenler grubunun sayıları gerekli durumlarda yedi ya da dokuza çıkarılabilmektedir. Belli bir üye ise, aynı anda en fazla iki encümene üye olabilmektedir (Özgişi, 2012: 17).

Padişah tarafından atanmak yoluyla, ülkenin yüksek seviyeli bürokrat ve askerlerinden teşkil olunan Heyet-i Âyan, Heyet-i Mebûsan'da görülenin tersine, yerel meseleler konusunda ya bilgi eksikliğinden ya da ilgisizlikten dolayı, konuya oldukça uzaktı. Ülkenin sahip olduğu genel politika, iç ile dış siyaset meselelerinde saltanata ihtiram gösteren ve kendisine sorulmadıkça da kaygı etmeyen bir yapıya sahipti (Ortaylı, 2004: 235).

1.1.2. Heyet-i Mebûssan

1.1.2.1. Seçim Dönemi

Meclis-i Umûmî'nin seçimle iş başına gelen kısmı Heyet-i Mebûsan'dır. Anayasa hazırlama faaliyetleri devam ederken, yapılması planlanan Tersane Konferansı'nın, çeşitli azınlık ayaklanmaları ve Rusya baskılarının Osmanlı Devleti üzerinden baskılarının arttığı bir dönemde, II. Abdülhamit Han, Anayasayla birlikte Heyet-i Mebûsan'ın bir an evvel açılmasına yönelik çalışmaların hızlı şekilde sürdürülmesini istemiştir (Tanör, 2012: 153).

Kanun-u Esasi'ye göre seçimlere ilişkin olarak detaylar özel kanun yoluyla düzenlenecekti (66'ncı madde) Bu nedenle; Heyet'i Vükela tarafından, Kanun'u Esasi ilanından önce ve sadece o sene içi geçerli olacak şekilde, 28 Ekim 1876 tarihinde 7 maddelik *Meclis-i Umûmînin Sûret-i İntihabına ve Ta'yinine Dâir Tâlimât-ı Muvakkate* adlı kanun çıkarılmıştır (Sıtkı, 1960: 609). İstanbul ve çevresine yönelik olarak, sadece

tek seferliğe mahsus olmak üzere 23 maddeden oluşan, 1 Ocak 1877 tarihli, Heyet-i Mebûsanın ilk toplantısı için İstanbul'da ve sonradan seçilecek olan Mebûsların seçim şekillerine dair beyanname çıkarılmıştır (Sıtkı, 1960: 610). Buna göre vekil sayısı; 70 Müslüman ve 50 gayrimüslim olmak üzere toplam 120, ardından II. Abdülhamit'in 5 Mısır ve 5 Tunus vekili eklemesiyle 80 Müslüman ile 50 gayrimüslim olacak şekilde, 130 vekil olacaktır.

Geçici olarak çıkarılan Talimat'ın birinci maddesinde; Meclis-i Umûmî iki heyetten oluşacaktır. Ahali tarafından seçilen kısım kanun yapmaktan sorumlu tutulacak ve yüz yirmi üyeden meydana gelecektir. (daha sonra yüz otuz olmuştur) Üyeleri devlet yani Padişah tarafından atanacak heyet ise, Heyet-i Mebûsan'da görüşülerek karar verilen maddeleri inceleyip onaylayacak veya Heyet-i Mebûsan'a geri gönderecektir. Talimatın ikinci maddesine göre; seçim için gerekli kanunlar bu kez yetişmediğinden, Heyet-i Mebûsan üyeleri seçimi için hali hazırda seçilmiş olan liva, vilayet ve kaza idare meclis üyeleri etkili olacaklardır. Üçüncü madde, mebus olma şartlarını tarif etmiştir. (Türkçe bilme, 25 yaşını doldurmuş olma ve emlak sahibi olma gibi şartlar) Ayrıca seçilen her bir mebusun Osmanlı bölgesinin genelinin mebusu olacağı hükmüne yer verilmiştir. Dördüncü maddede, her seçim bölgesinden ne kadar milletvekili seçileceğini düzenleyen cetvel esas alınarak seçimlerin tatbik edileceği ve seçim tutanaklarının Şura-yı Devlet'e gönderilmek üzere valilere teslim olunacağı ifade edilmiştir. Beşinci madde, seçilen mebusların kaç oy ile seçildiklerini bildiren mazbatayı beraberinde getirmelerini şart koşturmuştur. Altıncı madde İstanbul'da gerçekleşecek olan seçimin içeriği ve izlenecek yol hakkında bilgi vermektedir. Yedinci maddede ise, mebusların maaşları, harcırah, yevmiye ve yolluk gibi özlük haklarına ilişkin hükümleri kapsamaktadır.

Beyanname ile Geçici Talimat'ın Kanun-u Esasi ile çelişki gösteren bazı hususları bulunmaktadır. Bu duruma Talimat'ın Kanun-u Esasi öncesi dönemde çıkarılmış olması neden olmuştur. Örneğin Anayasaya göre 30 yaşını dolduranlar mebus olabilirken (mad.68) Talimat'a göre bu şart (mad. 3) 25 yaşına çekilmiştir. Yine Talimat'ın 3'üncü maddesi ile mebus olabilmek için *memlekette az çok emlak sahibi olmak* hükmü getirilmiştir.

1.1.2.2. Heyet-i Mebûsan'ın Yapısı

Osmanlı Devleti'nde gerçekleştirilen seçimlerin ardından, ilk Heyet-i Mebûsan 19 Mart 1877 tarihinde Dolmabahçe Sarayı'nda açılış nutkunun (Padişahın) okunmasının ardından açılmıştır.

Meclis çalışmalarının yapılacağı mekân bulunması için Damat Mahmut, Server, Mithat, Ziya Bey ve Yusuf Ziya Paşadan oluşan bir heyet görevlendirilmiştir. Heyet, eski Darülfünun binasını seçerek meclis çalışmalarının başlaması için tadilattan geçirmiştir. Meclis açılışını takip eden iki aylık sürenin sonunda, 15 Mayıs 1877 tarihli toplantıda yeni meclis binasının yaptırılması gündeme alınacak ve bir sonraki yasama döneminde kullanıma hazır hale getirilmek üzere ve on beş bin lirayı geçmeyen masrafları olması kaydıyla yeni meclis binasının yapımına, oy çokluğu ile karar verilmiş olacaktır.

Darülfünun binası ilk katı Meclis-i Mebûsan üyelerine, ikinci katı ise Âyan üyelerine ayrılmıştır (Göncü, 2010: 100). Meclis oturumları aksi karar olmadığı sürece açık olmuştur, Meclis salonunda farklı grup temsilcileri için localar düzenlenmiştir. Kapasitesi Toplam seksen kişilik olan salonda locaların onu sefirlere, onu heveslilere, onu şehir katılımcılarına, onu halka, onu Âyan temsilcilerine, kalan onar kişilik yer ise Osmanlı ve Yabancı ülke basın mensupları için tahsis edilmiştir (Akşin, 1970: 21).

Heyet-i Mebûsan oturumlarında görüşmelerin kayda alınabilmesi için Avrupa'da da kullanılmakta olan *stenografi* yöntemi tercih edilmiştir. Seçim neticelerine göre 68'i Müslüman ve 48'i gayrimüslim olmak üzere toplam 116 üye seçilmiştir. Hedef 130 mebus iken seçim sonuçları bakımından bu beklenti karşılanamamıştır (Akşin, 1970: 21). Bu duruma Romanya, Sırbistan, Karadağ, Tunus ve Mısır gibi vilayetlerin özerk statüye ulaşmış olmaları neden olmuştur.

19 Mart 1877 tarihinde Osmanlı Devleti'nin başkenti olan İstanbul'da ülkenin dört bir tarafından toplanan heyet renkli bir mozaik oluşturmuştur. Anadolu ile Rumeli'den gelen Türk, Bulgar, Rum ve Arnavut mebuslarla Arabistan vilayetlerinden seçilen farklı din ile mezhep mensubu mebuslar tarihteki ilk Osmanlı meclisini oluşturmuşlardır (Ortaylı, 2004: 169).

Heyet-i Mebûsan üyeleri toplumsal yapıları açısından Osmanlı Devleti'nin egeme sınıfına mensup olan varlıklı vatandaşlarından oluşmaktaydı. Bu durumda kuşkusuz, Osmanlı Devletinde henüz partileşme, sınıflaşma akımlarının başlaması, halk mücadelesi ve sınıf bilincinin ortaya çıkmamış olması, tek dereceli seçim usulü ile genel oy ilkesinin

benimsenmemiş olmasının etkileri büyüktür (Tanör, 2012: 155-156). Buna karşılık meclisin tek tip olmasını engelleyen heterojen yapıya sahip olduğu söylenebilir. Farklı ırk, din ve mezhebe mensup çok sayıda kişi Meclis çatısı altında toplanabilmiştir. Bu yapısıyla Meclis-i Mebûsan çok uluslu bir imparatorluğun adeta aynası gibi olmuştur. Yarıya yakını gayrimüslim mebuslardan oluşan Heyet-i Mebûsan bu özelliği sayesinde 1905 yılından sonra toplanan Rus Meclisini dahi geride bırakmayı başarmıştır. Bu duruma gayrimüslimlerle alakalı Tanzimat reformlarının etkisinin yanında, Heyet-i Mebûsan'ın parçalanmaya yüz tutan imparatorluğun birleştirici unsur olma yönündeki umutlarının varlığıdır (Tanör, 2012: 156).

Özellikle taşradan seçilen mebuslar, İstanbul orijinli ve kimi zaman anlaşılmayan Türkçeye karşılık halkın öz Türkçe' sini benimsemişlerdir. Uzun ve debi nitelikte konuşmalardan kaçınan mebuslar doğrudan temas etmek istedikleri konuya girerek konuşmaları gerçekleştirmişlerdir. Fikirlerin ve konunun pekiştirilmesi amacıyla; Müslüman mebusların İslam tarihinden ve Kur-an'ı Kerim'den, Rum mebusların ise Yunan filozoflarından alıntı ve göndermeler yaptıkları görülmektedir. Her birinin amacıysa; devletin karşı karşıya kaldığı sorunları çözerek ferahlığa kavuşabilmektir (Kara, 1988: 234).

1.1.2.3. Heyet-i Mebûsan'ın Faaliyetleri

19 Mart 1877 tarihinde açılan Heyet-i Mebûsan, 20 Mart- 28 Haziran 1877 tarihleri arası faaliyet göstererek, toplamda 56 görüşme gerçekleştirmiştir (Us, 1954: 56). Meclisin bu döneminde Osmanlı-Rus savaşı ile birlikte çok sayıda tüzük ve yasanın görüşmeleri gerçekleştirilmiştir (Akşin, 1970: 30).

Heyet-i Mebûsan görev alanına giren önemli konulardan bir tanesi, *arzuhallerin* incelenmesidir. Halk tebaası ile diğer tüm vatandaşların türlü sorunlarına ilişkin resmi başvuru ve şikâyetleri bu arzuhallar aracılığıyla alınarak çözüm bulunmak istenmiştir.

Meclisin faaliyetleri sırasında karşı karşıya kaldığı önemli meselelerden biride *Karadağ* meselesi olmuştur. Toprak talebi bulunan Karadağ yönetimine karşılık hükümet ufak düzenlemelerle talebi kabul etme eğilimi göstermiştir. Mebuslar ise bu talebe kati şekilde karşı çıkarak, görevlerinin tüm Osmanlı ülkesinin toprak bütünlüğünü korumak olduğunu ifade ederek gerekirse saldırıya karşı saldırı ile karşılık verileceğini deklare etmişlerdir. Oylama sonucuna göre Heyet-i Mebûsan üyelerinin 75'i toplam 93 oy içerisinde ret oyu vermiştir.

Heyet-i Mebûsan tarafından görüşülen bir diğer konu *Belediye Kanunu* meselesidir. Meclis o dönemde Vilayet Belediyeleri ve İstanbul Belediyeleri olmak şeklinde iki ayrı kanunu yasalaştırmıştır. Başlangıçta İstanbul için ayrı kanun çıkarılarak ayrıcalıklı imajının verilmesine çok sayıda mebus tepki göstermiştir.

Heyet-i Mebûsan'ın önemli sayılabilecek faaliyetlerinden bir tanesi Seçim Kanunu (*İntihab-ı Mebûsan*) tasarısının görüşülerek kabul edilmesi olmuştur. Ancak tasarı yürürlüğe girmeden Heyet-i Mebûsan'ın ilk dönemi kapanmıştır (Armağan, 1972: 164). İntihab-ı Mebûsan Nizamnamesi görüşmelerinde Osmanlıcılık anlayışının ortaya çıktığı anlar yaşanmıştır. Hükümet kanadından gelen tasarıda “*Müslüman olan ve Müslüman olmayan halk*” ifadeleri kullanılarak ayrımcılık yapıldığını iddia eden mebuslar, bu ayrımı şiddetle reddederek kınamışlardır. Herkesin yasalara göre eşit olduğunu, Kanun-u Esasi'nin bu denli bir ayrımı gözetmediğini ve Osmanlı Devleti vatandaşının her birine ancak Osmanlı denebileceği belirtilerek; seçim usulünün de iki dereceli şekilde icrası yerine tek dereceli seçim sisteminin benimsenmesi gerektiğine işaret etmişlerdir.

Heyet-i Mebûsan tarafından gündeme getirilen konulardan biri; gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının da askerlik hizmetine alınmaları meselesidir. 1856 Islahat Fermanı ile askerli görevi gayrimüslim vatandaşlara da zorunlu kılınmasına karşılık, ne hükümet ne de gayrimüslim vatandaşların kendileri böyle bir göreve razı olmuşlardır. Hükümet yetkililerinin bu konuda isteksiz davranmalarının nedeni, gayrimüslimlerin askerlik görevinden gayri tutulmaları karşılığında onlardan talep edilen vergi gelirin varlığıdır. Devlet bu yolla ciddi bir gelir kaleminin ortadan kalkmasına razı olmamıştır. Kanun teklifinin uygulama şeklinde, askerliğe gidecek vatandaşların kura yoluyla tespit edilmeleri ve askere gitmeden para karşılığıyla sorumluluktan muaf tutulabilmeleri şeklinde olmuştur (Akşin, 1970: 103).

Padişah tarafından ataması yapılan Heyet-i Âyan temsilcileri, yaptıkları işlerle ilgili olarak genel bilgileri Heyet-i Mebûsan temsilcisi mebuslarla paylaşma gereksinimi duymamışlar ve kendilerine yöneltilen eleştirilerle çeşitli temennileri dikkate bile almamışlardır. Özellikle bu konuyla ilgili olarak, yeni cereyan eden Osmanlı-Rus Savaş'ında Heyet-i Mebûsan tarafından savaşın yönetilmesi gerekliliği ifade edilmiş ve bu konu üzerinde araştırma yapılmak istenmişse de destek ortamı oluşmamıştır (Okandan, 1977: 181). Osmanlı ülkesinin parlak olmayan ekonomik durumu savaş

nedeniyle giderek kötüleşmiş bu durum Heyet-i Mebûsan görüşmelerinde kendisini hissettirmiştir.

Heyet-i Mebûsan çalışmaları, Osmanlı Devleti'ni çok geri kalmış olarak gören ve devletin parlamenter sisteme hiçbir surette uyum sağlayamayacağını düşünen dünyanın gelişmiş devletleri açısından beklenmeyen bir durum olduğu görülmüştür. Yabancı gazetelerde meclisten, “*Evet Efendim Meclisi*” şeklinde bahsedilmiş olsa da, 14 Nisan tarihinde yayınlanan Times gazetesinde bu düşüncenin aksine Heyet-i Mebûsan’a övgüler yöneltilmiştir.

“Osmanlı memleketlerinde Mebûslar Meclisi kurmanın, istenildiği gibi olamayacağı sanılıyordu. Hâlbuki, bunun tam aksi görüldü. Mebuslar, görüşülen konularda tam bilgiye sahip görünmekte ve çok eski zamandan beri mevcut bir meclis için iftihar vesilesi olacak surette iş görmektedirler. Medeni cesarete gelince, böyle genç bir mecliste az değil belki çoktur (Karal, 1988: 239).”

1.2. Son Osmanlı Mebûssan Meclisinde Siyasi Partiler

Osmanlı Devleti'nde 23 Aralık 1876 tarihinde, II. Abdülhamit tahta iken, Kanun-i Esasi ilan edilmiştir. 1877-1878 Osmanlı Rus savaşlarının varlığı nedeniyle, Kanun-u Esasi 14 Şubat 1878'de Padişah tarafından askıya alınmasının ardından tekrar Osmanlı ülkesinde cemiyet ve partileşme hareketlerinin bulunduğu görülmektedir. 1878 yılında Ali Suavi tarafından kurulan Üsküdar Komitesi, aynı yıl kurulan Kleanti Skalyeri-Aziz Bey Komitesi, 1889 yılında kurulan Osmanlı Cemiyeti, 1892'de Adem-i Merkezîyet ve Teşebbüsi Şahsi cemiyetinin Paris'te kurulması, 1894'te Cenevre'de Osmanlı İttihad ve İnkılap Cemiyeti kurulması, 1904 yılında Cemiyet-i İnkılabîye'nin kurulması, 1906 yılında Selanik'te Osmanlı Hürriyeti Cemiyeti'nin kurulması, aynı yıl Şam'da Vatan ve Hürriyet'in kurulması, 1907 yılında ise Selamet-İ Umumiye Kulübü kurulması Osmanlı Devleti'nin son yüzyılındaki en önemli siyasi aktiviteler arasında gösterilebilir (Lewis, 1988: 309). Bu cemiyetlerin her biri, Padişah II. Abdülhamit'in anayasasız yönetim anlayışına karşı yurt içi ve yurtdışında kurulmuşlardır. Cemiyetlerin ortak hedefleri incelendiğinde, ülkenin bölünmekten kurtulmasını sağlamak ve tekrar Osmanlı çatısı altında bir araya gelerek anayasal düzenin kurulmasını sağlamaktır. I. Meşrutiyet döneminde anayasa, yasalar ve yasama organları ile meclis erkin gücü paylaşmaya çalışmıştır. 1864 yılında çıkarılan Tuna Eyalet Nizamnamesi ve 1871 tarihli Eyalet Nizamnameleri sonrasında kurulan yerel yönetimler, vilayet özel idareleri ile vilayet idare

meclislerinin kurulması gibi gelişmeler, I. Meşrutiyet döneminde anayasal sürece geçiş aşamasında katkı sağlamışlardır (Tokin, 1965: 81).

Osmanlı Devleti'nde 23 Temmuz 1908'de ilan edilen II. Meşrutiyet'in ardından aynı yıl Fedakârını Millet Cemiyeti kurulmuş, 1908 tarihinde ise Nesli Cedit Kulübü ve Türk Derneği kurulmuştur. Bu cemiyetlerde fikri akım olarak Türkçülük ve Osmanlıcılık benimsendiği görülmektedir. II. Meşrutiyet dönemi ile birlikte fikri akımların tartışılması ve savunulması konusunda siyasi partiler aracılık etmiştir. Bu dönemde erk gücünün anayasa, ilgili yasalar, parlamento, yasama organları ile siyasi partiler aracılığı ile paylaşıldığı görülmektedir. Genç Türklerin II. Meşrutiyet'ten evvel yurt içi ve dışında hürriyet talepleri ve anayasal düzene dönme çağrıları, Selanik'te Hürriyet Fırkası faaliyetleri, yurtdışında İttihadı Osmaniye Cemiyeti'nin çalışmaları anayasal düzene geçişin bir bakıma altyapısını oluşturmuştur (Koçak, 1997: 73).

Osmanlı Devleti'nde siyasi partileşme sürecinde 1908 yılının önemli bir nokta olduğu söylenebilir. Böylelikle Osmanlı toplumunda önce gizli örgütlenme ardından bilinen haliyle ve açık cemiyetleşme ve son olarak da II. Meşrutiyet sonrasında siyasi fırkalar kurulmaya başlamıştır. 1908'de İstanbul'da Osmanlı Ahrar Fırkası ve kurulmuş,Fırka-i İbad/Osmanlı Demokrat Fırkası, 1909'da Fırkai Muhammediye/İttihadı Muhammed'i Fırkası ve Heyeti Müttefika-i Osmaniye yine aynı yıl Islahat-ı Esasiye-i Osmaniye Fırkası Paris'te kurulmuştur. 1910 yılında Osmanlı Sosyalist Fırkası, Ahali Fırkası, 1911 yılında Cenevre Türk Yurdu, Türk Yurdu Cemiyeti ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası, 1912 yılında Milli Meşrutiyet Fırkası, Halaskar Zabitan Grubu ve İstihlakı Milli Cemiyeti kurulmuştur (Turan, 2000: 262).Bu fırkalar incelendiğinde Türkçülük, Osmanlıcılık, İslamcılık, Batıcılık, hürriyet ve demokrasi gibi fikirlerin yanı sıra sosyalizm fikrinin ortaya çıktığı görülmektedir. Böylelikle Osmanlı Devleti'nde sosyalizm düşüncesinin siyasi olarak ilk kez II. Meşrutiyet sonunda yer aldığı görülmektedir. Bu dönemde, Trablusgarp ile Balkan Savaşları nedeniyle yaşanan toprak kayıplarının yeni siyasi fikirler ve partilerin oluşmasına zemin hazırladığı düşünülebilir (Teziç, 1976: 279).

I. Dünya Savaşı'nın ardından Osmanlı Devleti'nde siyasi partileşme sürecinin devam ettiği görülmektedir. 1918 yılında Osmanlı Hürriyetperver Avam Fırkası, Radikal Avam Fırkası, Teceddüt, Ahali İktisat, Sosyal Demokrat ile Sulh ve Selamet-i Osmaniye gibi partiler kurulmuştur. Bu fırkalarda görülen ortak fikir akımları arasında barışın tesis edilmesi, Osmanlı Devleti'nin yıkılma sürecinden kurtarılacak devamlılığının

sağlanması, ekonomik olarak var olma gibi konular bulunmaktadır. Dünya Savaşı'nı İttifak Devletleri ile birlikte Osmanlı Devleti'nin kaybetmesi büyük bir hızla ülkenin çözülmesi ve paylaşılma süreçlerine girmesine neden olmuştur. Böyle bir ortamda kurulan siyasi partiler hedeflerini devletin dağılması ve parçalanmasının önlenmesi, halkın ekonomik refahının sağlanması olarak koymuşlardır (Avcıoğlu, 1990: 664-568).

Meşrutiyet dönemlerinde kurulan fırkaların arasında görülen çekişmelerin temel nedeni ekonomik gerekçelerden daha çok kültürel nedenler olmuştur (Heper, 1985: 88-89).

30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'nın ardından I.Dünya Savaşı resmen sona ermiştir. Bu dönemde 1919 yılında Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist, Milli Ahrar, Osmanlı Mesai, Milli Türk, Hürriyet ve İtilaf, Türkiye Sosyalist Partisi ve Osmanlı Çiftçiler Cemiyeti gibi fırkaların kurulduğu görülmektedir (Sülker, 1973: 59). Fırkaların hürriyet, sosyalizm, çalışma hakları, çiftçi hakları ve Türkçülük gibi konulara eğildikleri görülür. 1917 yılında meydana gelen Rusya merkezli Bolşevik İhtilal' i sonrasında kurulan sosyalist rejim, Osmanlı ülkesinde sosyalist düşünme orijinli hareketlere bir anlamda cesaret ve ilham vermiştir. Bu dönemde Sulh ve Selameti, Teali İslam, İngiliz Muhipler Cemiyeti, Wilson Prensipleri, Kürt Teali, Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk, Mavri Mira, Red-i İlhak, Göçmenler Komisyonu, Kilikyalılar ve Trakya Paşaeli gibi ülkenin farklı bölgelerinde saltanat ve hilafet destekçiliği; Rum, Ermeni, Kürt milliyetçiliği ile Amerika veya İngiliz yanlılığını güden ve parti ve cemiyetler ortaya çıkmıştır. Bu cemiyetlerin bir kısmı hilafet ve saltanat makamlarının korunabilmesini sağlamak, diğer bir kısmı ülkeyi işgalde kurtarmak ve dağılmasını engellemek, yine bir kısmı bazı emperyalist devletlerin mandası altında devletin varlığını sürdürmesi prensiplerini deklare etmişlerdir. Cemiyetler arasında önemli fark ise; manda altında devam etmek ve ülkenin bölünmesini isteyen cemiyetler mevcut yönetim erkine karşı pozisyon alırken, diğer cemiyetler politikalarında meşru devlet erkinin varlığını desteklemiştir (Tunaya, 1952: 693).

Osmanlı Devleti'nin Mondros Ateşkes Antlaşmasını 30 Eylül 1918 tarihinde imzalamasının ardından, önceden işgal edilmeyen ülke toprakları da, İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmiştir. 15 Mayıs 1919 tarihinde başlayan İzmir'in Yunan işgalinden bir gün sonra Padişah Vahdettin'in görevlendirmesiyle Samsun'a hareket eden Mustafa Kemal önderliğinde, 19 Mayıs 1919 Milli Mücadele işgal girişimine karşı resmen

başlamıştır. Halk iradesinin ve özgürlüğün ortaya çıkması amacıyla Amasya Genelgesi, Erzurum ile Sivas Kongreleri ve Batı Anadolu'da gerçekleşen bölgesel nitelikteki kongreler olumlu sonuçların alınmasına yardımcı olmuştur. Bu aşamada Milli Mücadele faaliyetleri Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üst kimliğiyle sürdürülmüştür. Amasya Görüşmeleri sırasında İstanbul Hükümeti'nin seçimler yaparak meclisin tekrar işlerliğini sağlamak isteği ile Milli İrade 12 Ocak 1920 tarihinde tecelli etmiştir. 28 Ocak 1920 tarihinde son Osmanlı Mebûsan Meclis'i, Misak-ı Milli kararlarını resmi olarak dünyaya ilan etmiştir. Bu gelişmelerin ardından 16 Mart 1920'de İstanbul İtilaf Devletleri tarafından resmi olarak işgal edilir ve kısa süre sonra da (18 Mart 1920'de) meclis dağıtılarak faaliyetleri durdurulur. Bu gelişmeler üzerine, Mustafa Kemal bir genelge yayınlayarak halkın temsilcisi olan Milli İrade'nin Ankara'da toplanacağını duyurur. TBMM Ankara'da 23 Nisan 1920 tarihinde açılır. Millet iradesini esas alan yeni meclis, kendisinin üzerinde başka bir güç odağının bulunmadığını ve millet adına nihai yetkinin sahibi olduğunu duyurur.

Bu sayede erk mücadelesi sorunu sona ermiştir. Ancak yeni sorun olarak, ülke kaderi üzerinde kimlerin söz sahibi olarak rol üstlenecekleri meselesi ortaya çıkacaktır. TBMM açıldığında mecliste siyasi partilerin yerine gruplardan söz edilebilir. İstiklal Grubu, Halk Zümresi, Yeşil Ordu Grubu, İslahat Grubu ve Tesanüd Grubu gibi gruplar temsil gücünü kullanmıştır (Tunaya, 1952: 694). Meclis içerisinde etkili olan gruplaşma modeli üzerinde şehir, seçim bölgesi gibi yakınlıklar; saltanat, hilafet veya tam bağımsızlık savunurları ile fikri akımlar konusunda benzer düşünce taşıyanların aynı noktada buluştukları görülmektedir. Meclis'in temsilcisi olan gruplar farklı konularda, fikri itilaflarına karşılık, ittifak sağlama konusunda da başarılı çalışmaların altına imza atmışlardır. 1920 yılının siyasi atmosferi incelendiğinde meclis temsilciliği yapan grup ve fırkalar dışında Amele Fırkası, Komünist Fırkası, Türkiye Zürre Fırkası, Müstakil Sosyalist Fırkası ve İştirakiyun Fırkası gibi özellikle Sovyet Rusya etkisini gösteren siyasi partilerin varlığı görülmektedir.

1.2.1. Son Osmanlı Mebûsan Meclisinde Mardin Milletvekilleri

Osmanlı Devleti'nin İttifak Devletleri safında I.Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılmasından sonra parlamento dağıtılarak 1919 yılında tekrar seçimlere gidilmiştir. Gerçekleşen seçimlerde son Osmanlı Mebûsan Meclis'i 12.01.1336 (12.01.1920) başlayacak macerasına çok kısa süreliğine, 18.03.1336 (18.03.1920) tarihine kadar devam edebilecektir. 168 mebus ile 12 Ocak 1920 tarihinde toplanan parlamento, 1920 yılında

Ankara’da toplanacak olan Birinci Millet Meclisi’nin aynı zamanda çekirdek kadrosunu oluşturmuştur (Göncü, 2010: 100). Bu bakımdan Birinci Meclis’in çok sayıda milletvekili, Meclis-i Mebûsan’ın ardından Ankara’ya gelen mebuslardır. Son Osmanlı Mebusan Meclisi Mardin Milletvekilleri iki temsilci ile varlığını sürdürmüştür. Ebül’ulâ Mardin ve Mithat Milli son Osmanlı Mebûsan Meclisi’nin IV. dönem mebuslarıdır. Meclis toplamda iki ay kadar açık kalabilmiş ve bu dönem içerisinde toplam 24 birleşim yapılmıştır. Mithat Milli, mebus olarak Mardin milletvekili seçilmiş olsa da meclis çalışmalarına resmi katılım göstermemiştir (Onar, 1994: 2).

1.2.1.1. Son Osmanlı Mebûsan Meclisi Mardin Mebûsu: Ebül’ulâ Mardin

8 Ağustos 1881 tarihinde babasının görev yeri olan İşkodra’da doğmuştur. Mardin’in ilim ve hizmet alanında meşhur olan ailelerinden birine mensuptur. Babası kazaskerlik mevkisine kadar yükselmiş olan, dokuz ciltlik *İhyâ’ü ‘ulûmi’ d-dîn* isimli eserin şerhi başta olmak üzere din ilimleriyle yakından meşgul olan Yusuf Sıdkı Efendi (ö.1903)’dir. Dedesi ise; fıkıh alanında alim olan Mardin müftülüğü görevini icra etmiş Ömer Şevki Efendi’dir. Fatih Türbesi sanduka kitabesinde yer alan kayıtlara göre baba Yusuf Sıdkı Efendi’nin soyu Hz. Hüseyin’e dayanmaktadır. Annesi Behice Hanım ise; Konya Hadim kazasından ünlü fıkıh âlimi Ebû Saîd el-Hâdimî’nin torunudur. Behice Hanım’ın büyük kardeşi, Basra ve Suriye vilayetlerinde valilik görevi üstlenmiş ve çeşitli ilimlerde eserler vermiş olan Arif Bey (ö.1920)’dir (Onar, 1994: 2).

Ebül’ulâ gençlik dönemlerinde özel olarak eğitim görür. Kastamonulu Ebûbekir Sıdkı Efendi ve Çarşambalı Ahmed Hamdi Efendi döneminin ünlü ilim insanlarından dersler alır. Arapça ve Farsça öğrenmenin yanı sıra; temel dini bilimlerde ilerlemiştir. Öğrencilik dönemleri devam ederken 24 Haziran 1900 tarihinde Temyiz Mahkemesinde adliye kâtibi olarak kamu vazifesine başlamıştır. Eğitimini tamamlayarak mezun olmasının ardından İstînaf mahkemeleri, İstanbul Ticaret ve Şûrâ-yı Evkaf üyeliği görevlerini icra etmiştir. 1909 yılında Mekteb-i Hukuk’ta hukuk dersleri okutmaya başlamıştır. 1910 yılında İstanbul Mekteb-i Hukuk’ta evkaf, arazi ile medeni hukuk alanlarında öğretim görevlisi olarak çalışmalarına devam etmiştir. Hukuk Fakültesi öğretim üyeliği görevi 1951 yılında emekli oluncaya kadar devam etmiştir (Sungurbey, 1966: 3-5).

1908 yılında başlayan Sırat-ı Müstakim’de hukuk yazıları macerası, Eşref Edip’le beraber bir süre devam etmiştir. İkili, Sırat-ı Müstakim isimli kütüphane kurulumunu da

üstlenmiştir. Sırasıyla 1912 yılında Kelime-i Tayyibe adlı dergiyi; 18 Şubat 1912 tarihinde ise meşihat-ı İslâmiyye’de yazmaya başlamıştır. Bu dönemlerde meşihat mektupçuluğu ile meşihat müsteşarlığı görevlerinde bulundu. 1914 yılında Mecelle’nin düzenlenmesi için kurulan komisyonda görev almıştır. 1915 yılında Behice Hanım ile yaptıkları evliliklerinden Sâliha Türkân, Hatice Mâsume ve Yûsuf Sıdkı isimlerinde üç evlatları olmuştur. Osmanlı Meclis-i Mebûsan’ında 1914-1919 yılları arasında Niğde mebusu olarak görev alan Ebül’ulâ Mardin, Son Osmanlı Mebusan Meclisinde ise 12 Ocak 1920’de Mardin mebusu olarak seçilmiştir. Ebül’ulâ Mardin, 1922 yılında Türk Ordusu’nun İstanbul’da kontrolü sağlamasının ardından Refet Paşa kontrolünde kurulan ve İstanbul’un idaresinden sorumlu Hey’et-i Müşâvere-i İdâriyye’de görevlendirilmiştir. Cumhuriyet döneminde çok sayıda üst düzey kamu ve özel görevler ile vakıf ve dernek yöneticiliği görevleri üstlenmiştir. İsviçre Medeni Kanunu’nun ülkemize tatbiki ve ictibas ile intibakı süreçlerinde ilgili komisyonlarda vazife almıştır. 1 Eylül 1951 tarihinde yaş haddinden emekli edilene kadar, üniversitelerde idari ve akademik unvanlarla görev almıştır (Sungurbey, 1966: 7).

Emekliliğinin ardından Ebül’ulâ Mardin, ilmi araştırma ve çalışmalarına durmaksızın devam etmiştir. Osmanlı döneminde aldığı köklü ve kıymetli eğitimi sayesinde İslam Hukuku konusunda ilim sahibi olan Ebül’ulâ Mardin, Osmanlı Hukuku’nun yanı sıra Batı Hukuku hakkında da görüş ve bilgi sahibi olmasıyla dikkat çekmektedir. Osmanlı ve modern dönem Türk Hukuku üzerine tespitleri büyük öneme sahiptir. Yeni hukuk sistemimizin temellerinin atılmasında ve içtimai hayata tatbiki meselelerinde Ebül’ulâ Mardin, sahip olduğu derin ilmi ve görüşü başarıyla uygulayabilmiştir.

Ebül’ulâ Mardin, neredeyse tamamı Hukuk alanında olmak üzere toplamda yirmi beş eser yazarak yayınlamıştır. Huzur Dersleri adlı eseri günümüzde de dikkatle takip edilen eserler arasında olan Ebül’ulâ Mardin, 13 Ocak 1957 tarihinde İstanbul’da vefat etmiştir (Sungurbey, 1966: 8).

1.2.1.2.Son Osmanlı Mebûsan Meclisi Mardin Mebûsu: Mithat Milli

1874 yılında, Yunus ve Meryem oğlu olarak Mardin’de doğan Mithat Milli Rüştîye mezunudur. Arapça bilen mebus, Nahiye Müdürlüğü yapmıştır. Osmanlı son Mebûsan Meclisi’nde Mardin’den IV. dönem vekili seçilmiştir. Aynı zamanda yine Mardin vilayetinden, TBMM I.dönem mebusu seçilmiştir. Mithat Bey evlenmiş ve bu

evliliğinde altı çocuğu olmuştur. Mithat Milli 17.12.1923'te vefat etmiştir. I.Cilt - 1920-1950 yıllarına ait TBMM Albümü incelendiğinde, Mithat Milli ile ilgili şu dipnotun olduğu görülmüştür: “Mernis'ten edinilen vukuatlı nüfus kayıt örneğine göre kendisinin soyadı almamış olduğu, ailesininse “Milli” soyadını taşıdığı tespit edilmiştir. Özlük dosyasından elde edilen bilgiye göreyse, soyadı ‘Ulusal’ olarak geçmektedir (TBMM Albümü, I, 1920-1950: 280).

1.2.2.Mardin Milletvekillerinin Osmanlı Son Mebûsan Meclisindeki Çalışmaları

Aralık 1919'da tamamlanan seçimlerin ardından, yolluk yevmiye alan mebuslar İstanbul'a gelmişlerdir. Mevcut mebuslarla birlikte İstanbul mebûsları ay sonlarında Aydın Mebûsu Hüseyin Kazım Bey riyaletinde toplantılara başlamışlardır. Meclis toplantı vaktinin öğrenmek amacıyla Padişaha makamına, Celalettin Arif Bey önderliğinde heyet ile giden mebuslar, meclisin açılmasının ardından mevzubahis olan ve memleket idaresi için hayati konular tartışmaya açmışlardır (Göncü, 2010: 381).

İttihat ve Terakki Partisi'ne yakın görüşte mebusların İstanbul bölgesinde seçimi kazanmalarından hareketle, Padişah, yeniden iktidara gelebilecekleri yönündeki endişenden dolayı meclis çalışmalarının başlamasını geciktirme eğilimi göstermiştir (Tanör, 2012: 78). Ancak sonuç olarak; 21 Aralık 1918 tarihinde kapatılan Meclis-i Mebûsan, bir yılı aşan sürenin ardından 12 Ocak 1920'de bir pazartesi gününde 72 mebûsun katılımı ile toplanabilmiştir. Padişah Vahdettin rahatsızlığını ifade ederek, Meşrutiyet yönetimi altında IV. Meclis döneminin açılışına katılmamıştır (Türkgeldi, 1987: 254).

Osmanlı Son Meclis-i Mebûsan'ında Mardin vilayetinden seçilen iki vekilden Mithat Milli meclis çalışmalarına katılmamıştır. Bu bölümde, araştırmaya konu olan Mardin Mebuslarından Ebül'ulâ Mardin'in meclis çalışmalarına katkıları incelenecektir.

Meclis-i Mebûsan arşivlerine göre 12 Ocak-18 Mart 1920 tarihleri arasında meclis toplam 24 (yirmi dört) birleşim toplantısı gerçekleştirmiştir. Toplantıların gerçekleştirildiği iki ay süresince meclisin ana gündemini oluşturan konu bütçe kanunu layihasıdır. Kanun-i Esasi ülke bütçesinin (Muvazene-i Umumiye Kanunu) Meclis-i Umumi'de her bir maddesi dikkatle incelenerek kabul edilmesine hükmetmekteydi. Bütçe yapılmasından Maliye Nazırlığı mesul tutulmuştur. Mebûsan Encümeni tarafından incelenen taslak ardından, genel kurula getirilerek kabul edilmesi halinde Âyan Meclisine sevk edilirdi. Bütçenin ilgili yıl için geçerli olabilmesi için layihanın Meclis-i Mebûsan'ın

toplanmasını takip eden günün, hemen bir sonrası günde sunulması şart koşulmuştur (Göncü, 2010: 101).

Meclis çalışmalarında Mardin Mebusu olarak faaliyet gösteren Ebül'ulâ Mardin'in resmi Zabıt Ceridesine yansıyan konuşmaları aktarılacaktır. Mebus; 22'nci Birleşim'de (11 Mart 1336-1920), "*Müzakere Edilen Mevad*" başlıklı birleşim toplantısında konuşmuştur. Birleşime dair:

1. — 1336 senesi Evkaf Nezaretinin Mart ve Nisan aylarına mahsus muvakkat bütçesi. (1)(Evveliyatı; 13, 15 ve 16 ncı inikad zabıtlarında.)

Madde 1. — Evkaf Nezaretinin 1336 senesi Mart ve Nisan ayları masarifi umumiyesi için 243 000 liralık tahsisatı muvakkat e küşad edilmiştir.

Madde 2. — İşbu tahsisatın fusul ve mevad arasında tevzii Evkaf Nazırı tarafından icra edilir

Madde 3. — 1334 senesi Evkaf bütçesine merbut (t) cetvelinde muharre r varidatın 1336 senesi Mart ve Nisan aylarında da tahsil ve cibayetine devam olunacaktır.

Madde 4. — Vilayati müstevliyenin hidematı vakfiyesine ait muhassasattan kararname! mahsus mucibince verilen maaşattan mad a ve muhtacın maaşatı ve ücurat ve.vazaif ve mutad taammiyeter gibi masarif mevkuf tutularak hiçbir suretle sarf olunmayacaktır.

Madde 5. — 1336 senesi Evkaf bütçesinin esnayı tasdikinde maaşat ve masarife vuku bulacak zamaim ve tenzilat işbu iki ay zarfındaki maaşat ve masarife şamil olmayacaktır.

Madde 6. — İşbu Kanunun icrasına Evkaf Nazırı memurdur.

EBULULA EFENDİ (Mardin) — Bu, varidat tahsili mahiyetinde değildir, cüzü bedeldir. Geçen sene Meclisi Mebusan bununla uzun uzadıya meşgul oldu. Bu balbta mazbatalar vardır. Varidat mahiyetinde, vergi mahiyetinde değildir, ücretten cüzüdüdür. Mama fih arzu edildiği takdirde bu hususta uzun uzadıya izahat da verilebilir (Meclisi Âyan Zabıt Ceridesi; Yirmi üçüncü İnıkad, 1 Nisan İ336 (192 Perşembe): 261).

1.2.3.Osmanlı Son Meclisi Mebûsa'nın Kapatılması

1.2.3.1.İstanbul'un İşgali Sonrası Genel Durum

İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmesinden sonra meclis, İstanbul Hükümeti ile birlikte bir anlamda hezeyan içerisine düşmüştür. Anadolu'ya nasihat heyeti göndermek fikri kabul görür. Hükümet, işgal nedeniyle Anadolu'nun derhal harekete geçmesi fikrine sıcak bakmamıştır. Bunun yerine 'muslih' bir çare olarak Mustafa Kemal Paşa önderliğinde bir heyetin Anadolu'ya gönderilmesi fikri kabul görmüştür. Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi Efendi, Konya Mebusu Hoca Vehbi Efendi, Sinop Mebusu Rıza Nur, Kastamonu Mebusu Yusuf Kemal Bey gibi mebuslar, Anadolu'ya hareket etmesi kararlaştırılan heyetin mensupları arasındadır (Türkgeldi, 1987: 264).

İşgali meydana getireceği tepkilerden kaynaklı olumsuzlukların önlenmesi amacıyla Heyet-i Temsiliye değerlendirmesi sonrasında bazı önlemlere başvurulmasına karar verilerek; ilk olarak Anadolu'da konuşlu Kolordu ve Tümen seviyelerindeki komutanlar ile Müdafaa-i Hukuk cemiyeti temsilciliklerine telgraf gönderilerek işgal kınanmış ve yanlış davranışların önlenmesi gereksinimine burgu yapılmıştır. İşgal Kuvvetleri tarafından Anadolu'ya dağıtılan bildirinin yalanlanması amacıyla ikinci bir genelge yayınlamıştır. Bu genelge halifelik ve saltanat makamlarıyla milli bağımsızlığın, yine milletin şanlı tarihine yakışır şekilde savunmayla kurtarılabileceği vurgulanmış; İtilaf Devletlerinin temel gayelerinin yedinci yüzyılını tamamlayan Osmanlı Devleti'ni ortadan kaldırmak olduğu ifade edilmiştir (Atatürk, 1927: 418-420).

Salih Paşa Hükümeti ve Yıldız Sarayı başkentin işgal edilmesine karşı sessizliklerini bozamamışlardır. İngiliz istihbarat raporlarında; milletçi hasletleri ile ön plana çıkan liderlerin tutuklanmaları ve sürgün edilmelerinin Padişahı rahatlattığı ifade edilmiştir. Ferit Paşa'nın (Padişah Vahdettin'in eniştesi) tekrar Sadrazam'lık makamına getirileceği ve Salih Paşa'nın istifa edeceği yine istihbarat raporlarında yer alıyordu. İtilaf Devletleri tarafından 16 Mart tarihli notaya Salih Paşa Hükümeti verdiği yanıtta; Müttefik güçlerine bağlı askerlerin olduğu İstanbul'da karışıklık olmadığı, Anadolu'da harekete geçen ulusal direniş çalışmalarının Yunan işgalini, Büyük Ermenistan ile Pontus Devleti kurulması projelerine karşılık olduğunu ifade etmiştir (Turan, 2000; 109-110).

Heyet-i Temsiliye tarafından alınan önlemler nedeniyle İngilizler, yeni tehdit ve şikâyetlerini ilgili makamlara iletmiştir. Amiral Calthorpe imzalı nota Harbiye Nezareti'ne iletilmiş; notada özetle, Kuva-yi Milliye unsurlarının merkezi hükümete

rağmen varlıklarını sürdürdüğünü ve bu nedenle yeni önlemlere başvuracaklarını bildirmiştir. Bu sıkıştırmadan kaynaklı olarak telaş eden İstanbul Hükümeti, Anadolu’da bir takım sergerdelerin Osmanlı çıkarlarına aykırı hareket ettiği fikrini beyan etmiştir. Bu nedenle; Harbiye Nazırı Fevzi Paşa kararıyla, Mustafa Kemal ve Heyet-i Temsiliye’nin hareketlerini sınırlamak amacıyla, Anadolu’daki birliklerin kumandanlığı Yusuf İzzet Paşa’ya bırakılmıştır (Atatürk, 1927: 421).

1.2.3.2.Meclis-i Mebûsan Toplantılarının Ertelenmesi

Meclis, İstanbul’un işgal edilmesinden evvel son toplantısını 13 Mart’ta yapabirmiştir. Yunan Kuvvetlerinin ilerlemesi nedeniyle milli kuvvetlerin son durum hakkında meclise göndermiş olduğu telgraflar kürsüde okunmuş, tansiyonu yüksek konuşmalar yapılmıştır. Hali hazırda meclis görüşmelerine konu edilecek evrak kalmaması nedeniyle 18 Mart tarihinde yeniden toplanmak üzere meclis genel kurul toplantılarına ara vermiştir.

Mebusluk vazifesinin güven içinde yapılacağı şartların oluştuğu zaman gelinceye kadar verilen ara bir anlamda, Osmanlı Mebûsan Meclisi’nin, İstanbul döneminin sonu anlamına gelir. Aranın verildiği 13 Mart 1920 tarihinden bir gün sonra Ankara’ya davet edilen mebuslar, millet adına vekillik vazifelerini bir kez daha Mebusan Meclisi adı altında yapmamışlardır.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin Heyet-i Temsiliyesi başkan sıfatı ile Mustafa Kemal Paşa vilayetlere, bağımsız sancaklarla komutanlıklara gönderilmiş bildirilerle Ankara’da faaliyet gösterecek ve millet adına olağanüstü yetkilerle donatılmış bir meclisin toplanması için çalışmalara başlamıştır (Özsoy, 2008: 251).

1.2.3.3.Damat Ferit Hükümeti Faaliyetleri ve Meclis-i Mebûsan’ın Fesih Edilmesi

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile Heyet-i Temsiliye’nin ve Meclis-i Mebusan’ın baskıları sonrasında Padişah Vahdettin tarafından göreve getirilen Salih Paşa Hükümeti’nin İstanbul İşgali sonrasında varlığını sürdürmesi giderek güçleşmiştir. Padişah bakımından yapılması gereken ilk görev, İngiliz’lerle çalışma konusunda sıkıntısı olmayacak bir hükümetin göreve getirilmesidir. Bu tarife uyan kimse olarak akıllara Damat Ferit Paşa gelmiştir. Seçimleri boykot eden çalışmalar yürüten Hürriyet ve İtilaf Partisi işgalden doğan ortamda yeninde iktidara gelebileceği öngörüsü ile mevcut hükümetin aleyhine kampanyalara destek vermiştir. Diğer yandan Müdafaa-i Hukuk

örgütü ile Heyet-i Temsiliye İngilizlerin tepkisini çekmeyecek politikalar yürüterek Salih Paşa Hükümeti'nden desteğini çekmiş ve tüm enerjisini Ankara'da yeni meclisin kurulması çalışmalarına harcamıştır (Özsoy, 2008: 252).

Mevcut yalnızlaşma hali nedeniyle hükümet görevden çekilme eğilimi göstermeye başlamıştır. Ancak nihai karar öncesinde bir heyetin Ankara Mebusları ile görüşmesi kararlaştırılmıştır. Ancak heyetin hareket etmesinden üç gün önce Padişah tarafından yeni hükümet kurma görevi, Damat Ferit ve kabinesine verilmiştir. 24 Mart 1920'de saraya çağırılan Damat Ferit, hükümet kurma çalışmalarına başlamıştır (Turan, 2000: 112).

Salih Paşa Hükümeti tarafından Ankara'ya heyet gönderilmesi, İtilaf Devletleri tarafından olumsuz karşılanmıştır. Yüksek Komiserlik' ten 26-31 Mart tarihlerinde verilen iki ayrı nota ile Kuvâ-yi Milliye hareketinin reddedilmesi ve sorumlularının mahkûm edilmesi istenmiştir. Hükümet adına Salih Paşa imzalı notaya cevapta; meşru müdafaa hakkının kullanıldığı belirtilse de, 1 Nisan tarihli üçüncü bir nota gelmiştir. Notada; Kuvâ-yi Milliye girişimleri hukuka aykırı olarak nitelenerek protesto edilmiştir. İngiliz Hükümeti ve iç kaynaklı baskılara daha fazla dayanamayan Salih Paşa hükümeti adına 2 Nisan'da istifa etmeye mecbur kalmıştır (Türkgeldi, 1987: 113-114).

Ali Rıza Paşa ve Salih Paşa'ların hükümet vazifelerinden uzaklaştırılmaları sonrasında Damat Ferit Paşa'ya iktidar yolu bir anlamda tekrar açılmıştır. Meclis-i Mebusan'ın ikinci reisi olan Hüseyin Kazım Bey, Damat Ferit Hükümeti'nin göreve gelmesinin ardından, Padişah huzuruna çıkarak Damat Ferit kararının saltanat ve memleket adına felaket olacağı fikrini paylaşmıştır. Bunun üzerine Padişah hiddetli bir ifadeyle; "*İstersem Hahambaşını, istersem de Rum Patriği'ni getiririm.*" Devamında Hüseyin Kazım Bey: "*Getirirsiniz ama faidesi olmaz*" şeklinde cevap verince Padişah: "*Böyle karar verdim ve getireceğim*" cevabını vererek konuyu kapatmıştır (Türkgeldi, 1987: 161).

Damat Ferit Paşa'nın dördüncü defa sadarete getirilmesinin ardından Padişah, Şeyhülislam vazifesine Dürriyade Abdullah Efendi'yi getirmiştir. Yeni Sadrazam aynı zamanda, kendisi tarafından çok önemli görülen Hariciye Nezareti sorumluluğunu da üstlenmiştir. Göreve geldikten sonra Damat Ferit ilk olarak İngiliz Yüksek Komiseri olan Robeck ile görüşerek, milli kuvvetlere karşı verilecek mücadelede yardım talebinde bulunmuştur. Milli harekâtı durdurmak amacıyla vazifeye geldiğini belirten Damat Ferit

Paşa, bu hedef için Padişah makamının manevi gücünün yanı sıra silahlı güce de ihtiyacı olduğunu ifade etmiştir. Bu amaçla İzmit, Trabzon, Bolu, Elazığ ve Kayseri bölgelerinde seçilen bazı kimse/gruplar milli harekâta karşı harekete geçirilirken, Bandırma yöresinden de Ahmet Anzavur öncülüğünde hareketlilik yaşanmıştır. Damat Ferit; İngilizlerden Anzavur Kuvvetlerini desteklemek üzere silah ve mühimmat yardımı isterken, milli mücadeleyi kötölemek ve halkın desteğini kırmak amacıyla yayınlanan ilgili fetva ve fermanların halka dağıtılması için iki uçak talebini iletmiştir. 10 Nisan tarihinde, Damat Ferit- Robeck görüşmesinden iki gün sonra, hükümet imzalı ve Kuvâ-yi Milliye hareketinin suçlandığı, sorumlusu gösterilerin ‘asilerin’ şeriat hükümleri uyarınca katledilmelerinin gerekli olduğu fetva yayınlanmıştır (Türk İstiklal Harbi II. Cilt, 1963: 206).

Sıra; Meclis-i Mebûsan’ın faaliyetlerine gelmiştir. Yasal olarak yürütülen birleşimlerin önlenmesi, kimi görevli mebusların tutuklanması, kimi mebusların Anadolu’ya geçerek milli mücadeleye resmen katımlarına karşılık, mevcudu azalan meclisin sınırlı sayısı ile toplanması durumları işgalci güçlerin yanı sıra Hürriyet ve İtilaf çevreleri ile saray ve yeni hükümet tarafından hoş karşılanmayarak bir tehdit olarak görülmüştür (Özsoy, 2008: 168). Padişah tarafından yayınlanan bir irade-i seniyye sonrasında Meclis-i Mebûsan dağıtılmıştır. 11 Nisan 1920 tarihinde resmi olarak fesih iradesi yayınlanmıştır. Padişah iradesi resmi olarak okunmasının ardından, içeride bulunan on beş kadar mebus meclis binasından çıkartılmış ve bina kapıları kilitlenmiştir (Özkaya, 2005: 299). İrade beyanı, Meclis-i Mebûsan unvanının da binasının da sonu olmuştur. Nitekim yirmi gün evvel yeni meclis toplanma çalışmaları nihayete ermek üzeredir.

İKİNCİ BÖLÜM

TBMM'NİN AÇILIŞINA KADAR MEYDANA GELEN OLAYLAR

İstanbul'da yeni seçilen meclis için güvenoyu çalışmaları uzun süre devam etmiştir. Felah-ı Vatan grubu mebusları kendi içlerinde gerçekleştirdikleri toplantılar esnasında uzun görüşmeler gerçekleştiriyorlar; ancak soruna çözüm getirecek şekilde karar almayı başaramıyorlardı. Çoğunluk grubunu temsil eden Felah-ı Vatan tarafından tertip edilen toplantılardan birine 68 vekil katımlı, bu vekillerden 30'u kabineye itimadı; geri kalan kısmı ise edem-i itimat taraftarlığı yapmıştır. Bunlara karşılık Osmanlı ülkesinin içerisinde bulunduğu durum mevcut hükümet tarafından tam anlamıyla anlaşılamiyor ve tehlikenin büyüklüğü bir bakıma göz ardı ediliyordu (İkdam Gazetesi, No. 8288, 10 Mart 1920 Çarşamba: 1).

İstanbul'da İtilaf Devletleri tarafından makam ve yetkileri kötüye kullanılan Padişah, Mebûsan Meclisi'ne karşı tavır takınmaya başlamıştır. Bu bağlamda, yeni kurulan kabinede, mebuslardan hiçbirine görev verilmemiştir (Orbay, 1993: 24). Meclis-i Mebûsan'da Misak-ı Milli kararlarının alınmasının ardından, işgalci devletler meclise karşı bakış açılarını değiştirmişlerdir. Meclis-i Mebûsan'ın egemen devletler için ne denli öneme sahip olduğunu bilen işgalci devletler, gözlerini bu meclisin mevcudiyetine dikmişlerdir (Nadi, 1978: 16).

13 Kasım 1918 tarihinde resmi olmayan şekilde İtilaf Devletleri kontrolüne geçen İstanbul'da önemli noktalara, işgalci askerler yerleştirilmiştir. Anadolu'nun güney bölgelerinde Kuvâ-yi Milliye girişimleri, İtilaf Devletlerini zor duruma düşürmüştür. Esas olarak yapılmak istenen, hükümetin ve milli direncin cezalandırılarak, Sevr Antlaşması hükümlerinin dikte ettirilmesi olmuştur. İstanbul'un işgal edilmesi yönünde fikir beyanı öncelikle İngilizlerden ardından Fransızlar bu öneriyi desteklemiştir. Öncede planlaması yapılan İstanbul işgalinin resmi adımlarıysa, gelişen olayların ardından ortaya çıkmıştır. Meclis-i Mebûsan'da yapılan konuşmalar ve alınan Misak-ı Milli kararı, Maraş ve çevresinde milli kuvvetlerin saha başarıları ve Mustafa Kemal önderliğinde Anadolu hareketinin bir kimliğe erişmesi, İstanbul'un işgal edilmesini, İtilaf Devletleri açısından adeta kaçınılmaz kılmıştır (Belen, 1983: 49).

Rauf Orbay, İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından işgal edileceği yönünde aldığı istihbaratı Mustafa Kemal Paşa'ya rapor etmiştir. "Güvenilir İtalyan kaynaklarından,

dün akşam güvenilir bir kaynağa gizlice verilen malumatta, ecnebi temsilcilerin dün toplanarak Londra'dan bildirilen, İstanbul'da Kuvâ-yi Milliye liderlerinin tutuklama emrine dair meseleyi müzakere neticesinde kabul ettikleri, bu nedenle bu ve benzeri konumdaki zatların vakit kaybetmeksizin İstanbul dışına uzaklaşmaları gereksinimi ifade edilmiştir. Biz bu durumu Ferit Paşa'nın iktidara gelmesi veya İtilaf Devletleri'nin bize karşı blöfü olarak hamlediyoruz. Birinci durumda güvensizlik oluşturarak Meclisi dağıtarak yoğun tutuklamaya başlayacak ve işgal güçlerinin yardımını almak suretiyle, Hükümet ve Saltanat topyekûn vatanperver kimselere karşı harekete geçecek; ikinci durumda ise, bu gibi milli kuvvetlere öncü kimselerin kaçması yoluyla skandal durumu meydana getirmek amaçlanmaktadır. İki halde memleketimiz ve mücadelemiz için son derece sıkıntılıdır. Mustafa Kemal Rauf Orbay'a şu cevap ile mukabele etmiştir. "Kabineye karşı âdem-i itimat oyu vermek yoluyla saldırının tarafınızca gerçekleştirilmesi o denli kuvvetli bir nedene istinat ettirilmeyecektir. İngiliz tevkif kararlarına karşılık meclisin cesur şekilde sonuna kadar görevine devamı çok nafi ve parlaktır. Buna karşılık zatınızla birlikte vücuttan teşebbüsât ile hareket-i atiyemiz için önemli olan arkadaşların sonunda bize iltihakları esbabı behemehal müemmen olmak şarttır (Orbay, 1993: 27-28).

Mustafa Kemal Paşa tarafından çekilen telgraf üzerine Mazhar Müfit, İbrahim Süreyya, Mazhar ile Yunus Nadi Beyler Kara Vasıf Beyin evinde, Şişli'de toplanarak durum değerlendirmesi gerçekleştirmiştir. Toplantı neticesinde Meclisin kapatılmasına ve tutuklamalar başlayana kadar İstanbul'da kalma kararı alındı. Ankara'ya hareket etmek isteyenler içinse, Üsküdar Özbekler Tekkesi hareket noktası olarak kararlaştırıldı.

Nihayetinde İstanbul'un işgal edilmesi, 16 Mart 1920 gece yarısından sonra gerçekleştirilmiştir. Uygulamada var olan işgal girişimi bu adımın ardından, fiziki ve resmi olarak da varlık kazanmıştır. Müttelik Devlet Komiserleri, Salih Paşa hükümetine bir nota ileterek, İstanbul'un ondan sonra işgal edileceğini ifade etmişlerdir (Tepeyran, 1982: 23). İşgalin geçici odluğu ifade edilmiş ve resmi olarak birde bildiri yayınlanmıştır. İşgal Kuvvetleri tarafından, İstanbul'un değişik ırka mensup vatandaşları içinde, farklı dillerde ilan dağıtılmıştır. İlanı göre, İstanbul şehrinde intizamın ve kamu nizamının sağlanması için idare-i örfiye ilan edildiği ifade edilmiştir. Hançer ve sekiz santimetreyi aşan boylardaki bıçaklar, silah olarak kabul edilmiştir. Alınan tüm kararlara ve verilen emirlere uymayanlar divan-ı harbi örfiye verilerek haklarında idam ve buna benzer ağır cezaların tatbik olunacağı peşinen söylenmiştir. Galata pasaport dairesinden vize alınarak

ancak deniz yolculuğu yapılabileceği gibi, bölge halkı için zorlayıcı hükümlerin yer aldığı bildirinin yürütüleceği işgal zamanları resmen hayata geçiriliyordu (İkdam Gazetesi, No: 8295, 17 Mart 1920 Çarşamba: 1).

Padişah Vahdettin işgal bildirisinin ardından Ankara ile iş birliği yapmaktan, işgal kuvvetlerinin baskısı nedeniyle çekinmiştir. Salih Paşa Hükümeti'nin göreve başlamasının ardından Padişah, meclis grupları olan Felah-Vatan temsilcileri ile görüşmek istediye de görüşme günü olarak belirlenen 15 Mart tarihi, yine Saray yetkilileri tarafından bir sonraki güne ertelenmiştir. Padişah tarafından 16 Mart günü kabul edilen heyet (Başkanvekili Abdülaziz Mecdi Efendi, Konya Mebusu Vehbi Efendi ve Sivas Mebusu Rauf Bey) Saray'da Padişah ile görüşme gerçekleştirmiştir. İngilizler tarafından şahsi evi kuşatma altına alınan Meclis Başkanı Celaleddin Arif Bey bu nedenle görüşmeye katılamamıştır. Yakalanmamak adına ilk fırsatta Anadolu'ya kaçış amacıyla gizlenmiştir.

Yıldız Sarayı'nda gerçekleşen görüşmede Padişah Heyet'e, düşman kuvvetlerinin gücünü hatırlatarak, Meclis konuşmaları konusunda dikkatli davranmalarını istemiştir. Heyet katılımcıları; milletin, bağımsızlığı ve Saltanatı düşman işgalinden kurtarmaya azmettiğini ifade etmişlerdir. Görüşme sonunda Heyet, hayal kırıklığı içerisinde, Meclis'e geri dönmek zorunda kalmıştır. Görüşmenin ardından geçen kısa sürede, Ermeni bir tercümanla iki İngiliz polisi, Meclis-i Mebûsan'a gelerek, Sivas vekilleri olan Kara Vasıf ile Rauf Beylerin kendilerine teslim edilmelerini istemiştir (Goloğlu, 1968: 2091-202).

Mustafa Kemal Paşa, işgal haberini, telgraf memuru olan Manastırlı Hamdi'den, işgalin başladığı ilk anlarda aldı. Osmanlı Devleti'nin başkentinin İtilaf Devletleri tarafından işgali beklenen ve bilinen bir sürecin devamı niteliğindeydi. Mustafa Kemal Paşa'da işgal haberini tüm kumandanlara aynı gün içerisinde bildirmiştir. Yine İstanbul'un işgaline karşı İngiliz, İtalyan ve Fransız siyasi temsilciliklerine, Amerikan siyasi temsilciliği ile tüm tarafsız ülke hariciye nezaretleri ile İngiltere, Fransa ve İtalya Meclis'i Mebûsanlarına iletilmek üzere Antalya'da bulunan İtalyan temsilciliğine protesto amaçlı telgraflar gönderilmiştir (Karabekir, 1995: 498). Protesto yazılarının içeriğinde, milletin temsilciliğini üstlenen Meclis de aralarında olmak üzere tüm resmi kamu dairelerinin işgale maruz bırakıldığı, Osmanlı vatandaşının özgürlük, milliyetçilik ve vatan seferlik duygularına karşı indirilen bu darbelerin esasen tüm insanlığın ortak değerlerine zarar verdiği; milli şeref ve haysiyeti hedef alan bu girişimin ne anlama

geldiğinin bilim ile medeniyetin temsilcisi olan Amerika ve Avrupa'nın vicdanına havale edilerek, ortaya çıkacak sorumluluğa dikkat çekilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, işgale karşı girişilen tepkilerin, mili mücadele girişimlerine olumsuz etki vermemesi amacıyla bazı önlemler almıştır. Müdafaa-i Hukuk Merkezlerine ve Anadolu'daki ordu komutanlıklarına gönderilen telgraflarda, işgal protestolarında taşkınlığa dönüşecek davranışlardan kaçınılması ve ülkemiz vatandaşı olan Hristiyan halkına karşı davranışlar içerisinde girilmemesi istenmiştir. İşgal kuvvetlerinin bazı illere gönderdiği bildirilerek karşı genel bir genelge yayınlanmıştır. Genelgede, işgalin amacının Osmanlı Devleti'nin siyasi varlığına son vermek olduğu belirtilmiş ve tüm millet topyekûn şekilde milli mücadeleye destek vermeye davet edilmiştir. İslam dünyasına hitaben yayınlana bildiride, saldırı ve işgallerin nihai hedefinin tüm İslam devletleri olduğu gerçeğine işaret edilmiştir. Diğer taraftan da, yeni işgal girişimlerine karşı durabilmek için müttefik devletler mensubu askerlerin gözetim altında tutulmaları, askerlerin silahlarına el konulmaları, Ulukışla ve Geyve gibi stratejik öneme sahip demiryollarının kontrol altına alınarak, yabancı devlet subaylarının tutuklanmaları gibi askeri nitelikte genel önlemler alınmıştır (Atatürk, 1927: 561-563).

12 Ocak 1920'de IV' üncü dönemine başlayan Osmanlı Meclis-i Mebûsan'ı, İtilaf Devletleri'nin adeta silahları gölgesinde faaliyetlerini sürdürmüştür. 1918 Kasım'ında ilk kez İstanbul'a ulaşan işgal kuvvetleri, fiili işgale henüz başlamasalar da, işgal kararını nihayet (!) 10 Mart 1920'de vermişlerdir. Müttefik Devletlerin Dış İşleri Bakanlarından oluşan heyetin İstanbul konulu toplantılarında, sivil yönetime el konulmayacağı ev meclisin dağıtılmayacağı yönünde karar alınmıştır (Şimşir, 1985: 154). Ancak başta İngilizler olmak üzere, Misak-ı Milli kararlarını ilan eden ve işgale net tavır koyan meclisin varlığına karşı tahammül gösterememişlerdir (Kutay, 1985: 244). İşgale karşı tepki gösteren Osmanlı Meclis-i Mebûsan'ı yabancı devletler tarafında büyük kuşku ve dikkat uyandırmıştır. Meclisin tamamen susturulması için İstanbul'un işgaline yeltenmişler ve meclisi de görüşmeler esnasında basmışlardır (Tunaya, 1952: 14). İstanbul'un işgali sonrasında Padişah ile görüşme gerçekleştiren İngilizler, görüşme sonrasında Felâh-ı Vatan grubu liderlerinden olan Kara Vasıf ve Rauf Orbay Beyleri tutuklayarak, Meclisi giderek pasif ve sinmiş bir düzeye dönüştürmüşlerdir.

Tüm zor şartlara karşılık Meclis-i Mebûssan çalışmaları devam edeceği endişesi taşıyan işgal güçleri, istedikleri mebusların kendilerine teslim edilmesi şartını öne sürmüşlerdir. Buna karşılık bu fikre şiddetle karşı çıkan Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey;

gerekirse tek canlı kalmayana kadar mücadele edileceğini ve hiçbir mebusun İngilizlere teslim edilmeyeceğini ifade etmiştir. Gümüşhane Mebusu Zeki Kadirbeyoğlu’da Meclis Muhafız Birliği’nin gerektiğinde işgal güçlerine karşı harekete geçmesi gerektiğini savunmuştur. Çevrede düşman askeri birliğinin varlığı bulunmadığı fikrinden hareket eden bazı mebuslar, Rauf Bey’in kıyafet değişikliğiyle ve tedbirli davranarak veya yan tarafta bulunan Ayan Meclisi binasından çıkış yapabileceğini ifade etmişlerdir. Rauf Bey bu önerileri reddederek, şimdiye kadar düşmandan hiçbir şekilde kaçmadığını belirtmiş ve işgal kuvvetlerine teslim olmuştur (Uran, 2017: 156).Tevkif edilen mebuslar önce, kullanım dışı olan Bekırağa bölüğüne götürülmüş, ardından da hayvan nakil gemileriyle birlikte Malta’ya sevk edilmişlerdir. Tutuklama kararları, sonraki günkü meclis oturumunda en ağır dille protesto edilerek, 18 Mart tarihli genelgeyle meclis görüşmeleri bir süreliğine durdurulmuştur. Osmanlı Meclis-i Mebûsan’ı için son toplantı olarak tarihte yerine alacak olan yirmi dördüncü birleşme toplantısı, 12 Mart Perşembe günü öğlenden sonra, Hüseyin Kazım Bey başkanlığında gerçekleştirilmiştir. Gündeme derhal geçiş yapıldı ve Sinop vilayeti mebusu Rıza Bey söz alarak konuşmaya başladı:

“Efendiler; çok önemli bir tarihi an yaşıyoruz. Bu devlet ve bu millet tarihin hiçbir anında böyle zorluklarla karşı karşıya kalmadı. Payitaht-ı Osmani ile Darülhilafeti islamiyye İstanbul, bu gün yabancılardan işgal-i müsellahi ile karşı karşıya kalmış vaziyettedir. Bu gibi mucib bir durum hiç mevcut olmamıştır. Milletın temsil yeri olan Meclis-i Osmani ağır tecavüze uğramıştır. Mebus arkadaşlarımız Vasıf, Faik, Şeref ve Rauf Beyler ile Numan Efendi, kuvve-i işgaliyece Meclis-i Mebûsandan zorla alınarak tevkif edildiler. Bu durum hukukun esasına ve dünya hukukuna tamamen mugayirdir. Bila kayd-ı şart istiklal-i vicdan ve efkara malik olmayan bir Meclis’in özgürce karar alması mümkün gözükmediğinden mebusların masum hallerine karşı girişilen bu tecavüz adımlarını şiddetle protesto ediyoruz. Bu protestolarımızın, tüm dünya heyet-i teşriyyesi ile özellikle tüm parlamentoların maderi konumunda bulunan Britanya Meclisininile yine İtalyan ve Fransız Meclislerinin sem-i ittilaina vasıl olabilmesini dileriz. Bugün yerine getirmiş olduğumuz milli vazifenin gerçekleştirilmesini, bu hal ve şerait içinde ancak bu kadar kadiriz. İşte bu esasa dayanarak bir teklifte bulunmaktayız. Bu tekrar ve taleplerimizi milli bir vesika olması niyetiyle tarihe tevdi etmeyi uygun buluyoruz (Nur, 1967: 515).

Osmanlı Meclis-i Mebûsan üyelerinin önemli bir kısmı, meclisin dağılmasının ardından Ankara’ya gitmişlerdir. İstanbul’da kalan mebuslar ise tevkif edilerek Malta

Adası'na gönderilmişlerdir. Müttefik İşgal Devletleri'nin artan baskıları sonucunda Salih Paşa hükümeti istifa ederek, 5 Mart 1920 tarihinde Damat Ferit Paşa kabinesi, toplamda dördüncü kez gelmiştir. Damat Ferit Paşa, milli hareketin ve işgale başkaldırının sona ermesi amacıyla İtilaf Devletleri'ne dayanmış ve gerekli gördüğü tedbirleri almak/uygulamak konusunda yoğun şekilde çaba göstermiştir. 11 Nisan 1920'de Damat Ferit Paşa Hükümeti tarafından Ankara'da toplanması kararlaştırılan Meclis'in yasal olmadığını ilan etmek amacıyla Meclis fesih iradesi beyan edilmiştir.

2.1. TBMM'nin Açılışı için Yapılan Çalışmalar

2.1.1. Ankara'da Toplanacak Meclis için Seçimler

Mustafa Kemal Paşa'nın 'rejim' değişikliğinin hayata geçirilmesi hedefi amacıyla "Olağanüstü Yetkilerle Donatılan Meclis" toplanması yönünde karar verilmiştir (Atatürk, 1927: 303). Bu meclis için ivedi şekilde mebus seçimlerine gidilmek amacıyla Heyeti Temsiliye tarafından 19 Mart 1920 tarihli yönerge ilgili tüm makamlara sevk edilmiştir. Yönerge ile seçim yapılması gerekliliği, seçimin yöntem ve usulleri hakkında genel ve detaylı uygulama bilgileri verilmiştir. Buna göre 66 farklı seçim bölgesinden 349 mebus seçilerek; Son Osmanlı Mebûsan Meclisi'nden gelenlerle birlikte (Malta'dan gelen mebuslar dahil edilmiştir) mebus sayısı 437'ye ulaşmıştır. Buna karşılık 34 mebus, meclis çalışmalarına henüz katılmadan istifalarını sundukları için, TBMM'nin ilk yasama çalışmalarında 403 mebus hazır bulunmuştur (Türk Parlamento Tarihi: Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923: 37-39).

Çizelge 2.1. TBMM 1. Dönem seçim çevreleri ve seçilen mebus sayıları

Seçim Çevresi	TBMM	Katılmayan	OMM	Seçim Çevresi	TBMM	Katılmayan	OMM
Adana	7	2	-	İstanbul	8		4
Amasya	5		2	İzmir	5		3
Ankara	5		4	İzmit	5		1
Antalya	5		1	Kangırı	5		2
Ardahan	2		2	Karahisarısahip	5		3
Aydın	5		2	Karahisarısarki	5		-
Batum	5		-	Karesi	5		1
Bayazıt	5		-	Kars	3		-
Biga	3		-	Kastamonu	5		3
Bitlis	5		2	Kayseri	5		2

Bolu	6		2	Kırşehir	6		1
Burdur	8	2	-	Konya	5		5
Bursa	5		2	Kozan	5		-
Canik	5		1	Kütahya	4		2
Cebelibereket	3		-	Lazistan	5		1
Çorum	6	1	1	Malatya	10	4	1
Denizli	6		-	Maraş	7	2	1
Dersim	5		1	Mardin	5		1

Kaynak: Çoker, Fahri. "Türk Parlamento Tarihi: Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923," I. Cilt. Ankara, s. 37-39.

Çizelge 2.2. TBMM 1. Dönem seçim çevreleri ve seçilen mebus sayıları-II

Diyarbakır	5		2	Menteşe	11	4	-
Edirne	3		2	Mersin	7	1	-
Elaziz	5		2	Muş	6		1
Ergani	9	4	2	Oltu	-		2
Ertuğrul	5		-	Saruhan	6	1	3
Erzincan	5		-	Saruhan	6	1	3
Erzurum	6	1	4	Sinop	5		1
Eskişehir	5		2	Sivas	5		3
Gaziantep	5		1	Siverek	5		1
Gelibolu	-		1	Tokat	7	2	-
Genç	5		1	Trabzon	7	2	-
Gümüşhane	6		-	Urfa	5	2	-
Hakkâri	5	4	1	Van	5	3	2
Isparta	5		1	Yozgat	5		2

Kaynak: Çoker, Fahri. "Türk Parlamento Tarihi: Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923," I. Cilt. Ankara, s. 37-39.

2.1.2. TBMM'nin Açılışı için Yapılan Hazırlıklar

Temsil Heyeti'nin 19 Mart 1920'de tarihinde yayınladıkları seçim talimatlarına göre, seçimde başarılı olan vekiller Nisan ayının başı itibariyle Ankara'ya gelmeye başladılar. O dönemin Ankara'sı Taşhan dışında dışarıdan gelen konuklar için kalabilecekleri yerler oldukça sınırlıydı. Üstelik kiralık ev bulmak bir o kadar da güç durumdadır. Bu sebeple, Erkek Öğretmen Okulu, vekiller için tahsis edilmiştir. Yemek

ihtiyaçları için tabldot hazırlanmıştır. Meclis'in toplanacağı yerin tespiti de, bir ayrı sorunu teşkil etmiştir. Ancak 20. Kolordu ile Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin girişimleri neticesinde, günümüzde müze olarak kullanılan bina, meclis çalışmaları için özel olarak hazırlanmıştır.

Ankara Meclisi'nin ilk binası, I.Dünya Savaşı sırasında hükümet olan İttihat ve Terakki Fırkası yetkilileri tarafından "Numune Mektebi ve Klp" olacak şekilde yapımına başlanmışsa da, savaş koşulları içerisinde binanın tamamlanması mümkün olmamıştır. Binanın meclis çalışmalarına sahne alacağının kararlaştırılmasının ardından, Fransız işgal müfrezesi komutanlarının olduğu bir oda, Fransızlardan arındırılmış, giriş kapısında asılı olan Fransız Bayrağı da kaldırılmıştır. Okullardan sıralar getirtilmış, çatıların kiremitleri döşenmiş ve özel krs yaptırılmıştır. Tarihi anlara sahne olacak olan TBMM'nin ilk gününe hazırlıklar bu şekilde devam etmiştir (oker, 1923: 40).

Temsil Heyet-i tarafından Meclisin açılışı için program düzenlenmiş ve ilgili program ülkenin her bölgesinde bulunan mülki ve askeri idare birimlerine gönderilmiştir. Sivas'ta yerel gazete olarak çıkan 'İrade-i Milliye'nin 22 Nisan 1920'tarihinde yayınlanan bildirisi aşağıdaki şekilde yayınlanmıştır (Uluğ, 1982: 142-144):

1. *Bimennhilkerim nisanın 23'nc günü, cuma namazını müteakip Ankara'da Büyük Millet Meclisi açılacaktır.*
2. *Vatanın istiklli, makamı muallayı Hilafet ve Saltanatın kurtarılması gibi en büyük ve hayatı görevleri yapacak olan Büyük Millet Meclisinin açılış günü Cuma'ya rastlamaktadır; o günün kutluluğundan faydalanılacak ve açılışından önce bütün mebuslar ile Hacı Bayram Veli Camii şerifinde cuma namazı kılınarak, okunacak salat ve kuranın nurundan feyiz alınacaktır. Namaz kılındıktan sonra Peygamberimizin sakalı ve sancağı el üstünde olduğu halde özel daireye gidilecektir. Özel daireye kadar Kolordu Komutanı askerı birliklerle özel tertipler aldıracaktır.*
3. *O günün kutsallığım teyit için, bugünden başlayarak, valilikte. Vali Beyefendi hazretlerinin -Yahya Galip'in- tertibi ile hatim indirilecek ve Buhari şerif okunmaya başlanacak, hatmi şerifin son kısımları, teberrken cuma namazından sonra özel daire önünde btnlenecektir.*
4. *Kutsal ve yarak vatanımızın her köşesine aynı suretle bugünden başlanarak Buhari ve hatmi şerif okutularak cuma günü ezandan önce minarelerden selavatı şerife verilecek ve hutbede Hilfetpenah Padişahımız Efendimiz Hazretlerinin*

namı nami-i hümayunu söylenirken, Zatı Şevketsimatı Padişahlarının ve memaliki şahaneleri ile bütün tebaayı mülükânelerinin bir an önce kurtuluşu ve saadete nail olmaları için dua edilecektir. Cuma namazı kılındıktan soma, hatim duası yapılarak, Makam'ı Muallayı Hilâfet ve Saltanatın ve bütün yurt parçalarının kurtarılması uğrındaki millî mesainin önem ve kutsallığı ve milletin her ferdinin, kendi vekillerinden mürekkep olan Büyük Millet Meclisinin vereceği vatan görevlerinin yerme getirilmesi hakkında konuşmalar yapılacak ve sonunda, Halife ve Padişahımız din ve devletimizin, vatan ve mületimiz kurtuluşu, saadeti ve istiklali için dua edilecektir. Bu dinî ve vatanî törem müteakip, camilerden çıkıldıktan sonra bütün memlekette hükümet konaklarına gelinerek, Meclisin açılmasından dolayı resmî kutlama yapılacaktır. Her tarafta cuma namazından önce münasip surette mevlidi şerif okunacaktır (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, İkinci İçtima, 24.4.1336 Cumartesi: 7).

Ulu Tanrıdan tam başarı dileriz.

Heyet-i Temsiliye adına
Mustafa Kemal

2.1.3. TBMM'nin Açılışı ve İlk Günler

TBMM'nin 23 Nisan 1920 Cuma gününde, saat 13:45'te ilk kez toplanması, gerçekleşmiştir. 1845 doğumlu olan Sinop vekili Şerif Bey, oturumdaki en yaşlı üye olarak kayıtlara geçmiştir. En yaşlı üye sıfatıyla başkanlık kürsüsüne çıkan ve açılı konuşmasını yapan Şerif Bey'in konuşmaları şu şekilde olmuştur (TBMM Zabıt Ceridesi, Üçüncü İçtima, 25.4.1336: 43-44).

"Değerli hazır bulunanlar, İstanbul'un geçici kaydı ile yabancı devletler kuvvetleri tarafından işgal ve bütün esasları ile Hilafet makamı ve hükümet merkezinin bağımsızlığı ortadan kaldırıldığını biliyorsunuz. Bu duruma baş eğmek, milletimizin önerilen yabancı tutsaklığını kabul etmesi deme k idi. Anca k tam bağımsız yaşama kesin azminde olan v e her şeyden önce özgür ve başı dik milletimiz tutsaklığı şiddetle reddetmiş ve derhal vekillerini toplamaya başlayarak Yüce Meclisimizi vücuda getirmiştir. Ben bu Yüce Meclisin yaşlı başkanı olarak, Allanın yardımı ile milletimizin içte ve dışta tam bağımsızlığını ele alıp yönetmeğe başladığını bütün dünyaya ilan ederek Büyük Millet Meclisini açıyorum. Kutsal başımız, bütün Müslümanların Halifesi ve Osmanlıların Padişahı VI. Sultan Mehmet'in yabancılardan elinden kurtarılması, sonsuza kadar Başkent

İstanbul ile işgal altında türlü acılar çeken ve acımasız olarak yok edilmeye çalışılan diğer illerimizin düşmandan arındırılması için bize güç vermesini, Yüce Tanrı'dan diliyorum.

Söz alan Mustafa Kemal (Ankara), “Bilindiği üzere, Yüce Meclisimiz, yeni yapılan seçimler neticesinde seçilen vekillerle, saldırıya uğrayan İstanbul Meclisi’nden canlarını kurtarıp, buraya katılan vekillerden oluşmaktadır. Bu vekiller ile yeniden meclisin bir araya getirilmesi ancak seçim usulüyle mümkün olabilmiştir. Artık Meclisimiz toplanmıştır. Yeni seçilen vekillerle evvelde seçilen vekillerin eşit yetkilerle vazife yapacaklarına kuşku yoktur. “şeklinde sözlerini tamamlayarak, seçim tutanaklarının incelenmesi amacıyla komisyonun teşkil edilmesini önermiştir.

Geçici Başkanlık Divanı belirlenmesi için gerçekleştirilen oylamada Cevdet Bey (Kütahya), Muhittin Baha Bey (Bursa) geçici kâtip olarak seçilmelerinin ardından, seçim tutanaklarının incelenmesi amacıyla 15’er kişiden teşkil olunan iki komisyon belirleyerek, 24 Nisan 1920 Cumartesi gününde saat 10’da birleşime başlamak üzere, oturum sonlandırılmıştır (TBMM. Zabıt Ceridesi 23.4.1336: 3).

24 Nisan Cumartesi günü kararlaştırılan saatte, en yaşlı üye olan Başkan tarafından birleşime başlanır. İlk olarak Seçim Tutanakları İnceleme Komisyonu tarafından hazırlanan raporlar meclise hitaben okunur. Seçim sonuçlarına göre başarılı olan vekillerin isimleri, Genel Kurul onayına arz edilir. Komisyon tutanaklarında, milletvekillerinden bazılarının istifa ettikleri ve bun nedenle kendilerinden sonra en çok oy alan adayların milletvekili olarak belirlendiği, yazılmıştır. Kırşehir seçim bölgesinde bir uyuşmazlığın bulunduğu dikkatleri çekerken; istifa eden milletvekili yerine seçilen yeni milletvekili ile aynı oyu alan başka bir aday daha bulunur (TBMMM. Zabıt Ceridesi, cilt I, Birinci İctima, 23.4.1336: 3).

Kürsüde söz alan Mustafa Kemal (Ankara), “Millet tarafından gerçekleştirilen ilk seçimin sonunda bazı kimselerin istifa ettikleri veya buraya gelmemek üzere özürlerinin bulunduğunu beyan etmeleri üzerine, yeni seçim yapılması mı yoksa aynı seçimde istifa edenden sonra en çok oyu alanın mı seçilmesi uygun olduğu sorusunun kendisine Heyet tarafından sorulduğu, yerel koşullar içinde derhal sonuç almak mümkün ise yeni seçimin; şartlar el vermiyorsa da, yeni seçim yapmak yerine aynı seçimde en çok oy olan ikincinin tercih edilmesinin uygun olacağını” söylemiştir (TBMM. Zabıt Ceridesi, 25.4.1336: 49).

2.2. TBMM (1920-1927) DÖNEMİ

2.2.1.TBMM'nin Yapısı ve Mebuslar

I.TBMM'ni, 19 Mart 1920 tarihli Mustafa Kemal Paşa tamimi gereğince, seçilen üyelerle birlikte, İstanbul'un işgal edilmesinin ardından Ankara'ya gelen ve Meclis çalışmalarına katılan mebuslar oluşturmuştur. Toplumun çeşitli kesimlerinden, farklı gruplarda ve sosyal statüde olan bu mebuslar, Osmanlı mozağini yansıtan özellikler göstermiştir. Osmanlı Devleti'nin son dönemini yakından müşahade fırsatı yakalayan bu mebuslar, döneme özgü düşünce akımları ve siyasi mücadeleler içerisinde, etkinlik göstermişlerdir (Güneş, 2009: 73).

Meclisin içinde bulunduğu genel yapı, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu tarafından şu ifadelerle dile getirilmiştir(Velidedeoğlu, 1999: 17): *“Meclisin açıldığı günle birlikte Meclise katılan mebusların kılık, kıyafetleri, düşünce dünyaları, yaşları, görgü düzeyleri birbirinden çok farklı; aksakallı, beyaz sarıklı, eli tespihli hocalardan pırıl pırıl üniformalarıyla genç askerlere, kavuklu çelebilerden külahlı ağalara kadar farklı insanlar, meclis sıralarında yan yana oturmaktaydı. Gerçi mebusların kılık kıyafetleri farklı, yetişme ortamları ve eğitim düzeyleri birbirinden farklı olsa da, gönülleri ve amaçları bir”*

Kararları ve yapısı bakımından olağanüstü yetkilerle donatılan I.Meclis, bir başbakan ve onun tarafından kurulan kabine tarafından yönetilmemiştir. Bu yetki ile görev doğrudan meclisin kendisindedir. Meclis Başkanı sıfatını alan kimse, hem yasam hem de yürütmenin başını temsil etmiştir. İstiklal Mahkemelerinin kuruluşunun ardından, yargı görevi de Meclis elinde toplanmış, bu yönüyle I.Meclis, kuvvetler birliği esasına göre faaliyet göstermiştir.

I.TBMM'de 66 farklı seçim bölgesinden mebuslar, seçilmiştir. Doğu Anadolu Bölgesi, meclis üyeleri tarafından sayı açısından en yoğun temsil edilen bölge olmuştur. (%21,7 oranında mebus Doğu Anadolu Bölgesinden seçilmiştir.) Karadeniz Bölgesinin meclis içerisinde temsil oranı %17,6, üçüncü İç Anadolu Bölgesi'nin ise, %15,6 olmuştur. 12,8 oranında Akdeniz Bölgesi, %12,6 oranıyla Ege Bölgesi ardından %10,3 ile Marmara Bölgesi ve en son %8,2'lik oranıyla Güneydoğu Anadolu Bölgesi, I.Meclisin temsil paylaşımını ifade etmektedir. Günümüz Türkiye'sinin dışında kalan Batum seçim bölgesi, Meclis çalışmalarında 5 mebus tarafından temsil edilmiştir (Demirel, 2017: 164).I. TBMM üyelerinin %56,7'si doğdukları yerlerden, %42'lik kısmı doğrum yeri

dışındaki seçim bölgelerinden seçilmişlerdir. Doğduğu il sınırları dışında mebus seçilenlerin %12'si Misak-ı Milli sınırları dışında doğan mebuslardan oluşmuştur (Güneş, 2001: 121). Meclis mebuslarının eğitim düzeyleri incelendiğinde genellikle yüksek eğitim almadıkları görülür. İmparatorluğun son dönemlerinde batı modelinde eğitim veren kurumların açılmasının ardından, eğitimde çeşitlilik gözlemlenmiş ve bu durumda mebuslara yansımıştır.

I.TBMM mebuslarının mesleki durumları incelendiğinde, toplumun farklı kesimlerinin temsilinin sağlanabildiği anlaşılmaktadır. Bu bakımdan mebusların %46,9'luk kısmı devlet memuru iken; %14'lük kısmı doktor, mühendis ve avukat gibi iyi eğitim görmüş kimselerin uğraşlarıyla meşgul oldukları görülmüştür. Eşraf olarak kabul edilebilecek şekilde, büyük kısmı büyük toprakları olan çiftçi, aşiret reisleri ile tüccarlardan oluşan kesimin oranı, %18,9'dur. Din adamları sınıfına giren mebusların oranı %11,2 olarak kayıtlara geçmiştir (Demirel, 2017: 148).

Çizelge 2.3. TBMM Mebuslarının Meslek Grupları

Meslekler	Oranlar (%)	Meslekler	Oranlar (%)
Bürokrasi (Toplam)	43	Serbest Meslek	20
Sivil İdare	23	Hukuk	13
Asker	15	Doktor	4
Eğitim	5	Veteriner	1
Girişimcilik	19	Gazeteci	2
Ticaret	12	Diğer Meslekler	2
Tarım	6	Bilinmeyenler	15

Kaynak: Ergil, 1981: 198

I.TBMM mebuslarının yaş durumları araştırıldığında, genç vekillerin sayısının çokluğu dikkat çekmektedir. Nitekim meclisi oluşturan vekillerin yaş ortalaması 43,3 olarak gerçekleşmiştir (Güneş, 1981: 97-98).

Çizelge 2.4. TBMM mebusların yaş durumları

Yaş	Milletvekili Sayısı	Oran(%)
40'tan Küçük	163	37,3
40-49	152	4,8
50-59	64	14,6

60'tan Büyük	21	4,8
Bilinmeyen	37	8,5
Toplam	437 Milletvekili	

Kaynak: (Güneş, 1981: 99).

23 Nisan 1920'de açılan ve olağanüstü yetkilere sahip olan Meclise 104'ü yeni seçilmiş olmak üzere, 23'ü İstanbul Heyet-i Mebûsan'ından katılan vekillerle, toplam 127 mebusla açılarak, saat 13:45'te resmi faaliyetlerine başlamıştır. Bu bakımdan ferdi saltanat sistemi yerine, milli irade ve demokratik uygulamalara dayanan yeni bir devletin doğuşu gerçekleşmiştir (Çavdar, 1999: 185).

24 Nisan Cumartesi saat 10:00'da ikinci birleşim toplantısına başlayan taze meclis, mebuslar tarafından sunulan ve seçim tutanaklarının incelenmesi ile ilgili komisyon raporlarını kabul etmiştir. Ardından biri gizli dördü açık olmak üzere gün boyu devam eden oturumlarda Mustafa Kemal Paşa (Ankara), 1918 tarihli Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan 1.TBMM açılışına kadar meydana gelen tüm olaylar detaylı biçimde açıklamıştır (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1997: 12). Aynı gün içinde yasama çalışmaları ile hükümet kurma çalışmalarına devam eden meclise yine Mustafa Kemal, anayasal özellikte ve detaylı şekilde önerge sunmuştur (Velidedeoğlu, 1999: 21-24). Paşa tarafından sunulan önergelerde, şu esaslara vurgu yapılmıştır (Tanör, 2012: 235):

1. Bir hükümetin kurulması zaruridir.
2. Geçici surette olsa bile, “padişah kaymakamı” veya “hükümet reisi” seçmek/tanımak doğru değildir.
3. Mecliste yoğun şekilde görülen milli irade ruhu, memleketin kaderine el koymuş olup, meclisin üzerinde herhangi bir güç yoktur.
4. TBMM yasama ile yürütme görev/yetkilerini kendisinde toplamıştır. Meclis'ten seçilen bir heyet tarafından hükümet işleri yürütülecektir. Heyetin başkanlığını, Meclis Başkanı idare edecektir.
5. Padişah ile halife baskı ortamını atlattıktan sonra meclis tarafından düzenlenecek “esasat-ı kanuniye” esaslarına göre yerini alacaktır.

Yapılan tartışmalar neticesinde, Mustafa Kemal'in önergesi çoğunluk oyları ile kabule edilerek, 24 Nisan 1920'de Meclis Başkanlık Divanı seçimleri gerçekleştirilmiştir. Seçimlerin ardından 110 oy alan Mustafa Kemal Paşa, 1.TBMM'nin ilk Başkanı seçilmiştir. Meclisin ikinci başkanı olarak, 109 oy alan ve İstanbul Meclis-i Mebûsanı'nın

Eski Başkanı olan Erzurum Mebusu Celalettin Arif Bey, seçilmiştir. Meclis'in Başkanı sıfatıyla ilk konuşmasında Paşa, "ulusal egemenlik" temasına dayanan bir konuşma icra etmiştir (Velidedeoğlu, 1999: 25). 27 Nisan 1920'de yeni göreve gelen Başkanlık Divanı, Padişah'a hitaben bir bağıllık telgrafı göndermiştir (Goloğlu, 1969: 173).

25 Nisan 1920 tarihli Meclis toplantısında, halka yönelik ilk bildiri yayınlanmıştır (Hâkimiyeti Milliye, 1336). Aynı günkü birleşimde Geçici olacak İcra Vekilleri Heyeti seçimi gerçekleştirilmiştir. Meclisin ortak kararı uyarınca; Celalettin Arif Bey, Fevzi Paşa, Bekir Sami Bey, Cami Bey, Behiç Bey ve Hamdullah Suphi Bey'ler Geçici İcra Vekilleri Heyeti üyeliklerine seçilmişlerdir (Çavdar, 1999: 187).

26 Nisan 1920 tarihli IV. oturumda, mebuslardan gelen öneriler dikkate alınarak, mecliste çeşitli encümenliklerin kurulması kararlaştırılarak, toplamda 25 adet Encümen(komisyon) kurulmuştur (Çoker, 2001: 107-109).

7 Haziran 1920'de 7 sayılı kanun uyarınca; "İstanbul'un işgal edildiği 16 Mart 1920'de sonra, TBMM tarafından onaylanmayan, İstanbul Hükümeti tarafından yapılmış veya yapılacak olan tüm anlaşmalar, kamusal kararlar, sözleşmeler, verilen ayrıcalıklar, mütareke sonrası gizli anlaşmaların tümü birden geçersiz olarak kabul edilecektir (Goloğlu, 1969: 188).

Devlet yapısının belirlenmesi, meclis hükümet sisteminin çerçevesinin kurulması yolundaki en büyük icraat, I.TBMM'nin 85 numaralı kanunu olarak, 20 Ocak 1921 tarihinde kabul edilen 1921 Anayasası olarak bilinen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'dur. Bu sayede, meclisin açıldığı zamandan bu yana kabul etmiş olduğu, yasama üstünlüğü ilkesine göre daha katı olan güçler birliği (meclis hükümeti) sistemi doğrudan anayasal bir uygulama halini almıştır (Demirel, 2017: 168).

20 Ocak 1921 tarihinde, "Halkçılık Programı" kabul edilerek, ilk maddesinde "*Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil yönetmesi esasına dayanır*" ifadelerine yer verilmiştir. Diğer maddelerin hiçbirinde Sultanlık makamı ya da Halifelik'ten söz edilmemiş, bu durum mebuslar arasında ilk kez ciddi fikir ayrılıklarının yaşanmasına neden olmuştur. Bu gelişmelerin ardından meclis çatısı altında İstiklal Grubu, Tenasüt Grubu, Müdafaa-i Hukuk Zümresi, Islahat Zümresi ve Halk Zümresi gibi isimlerle yeni gruplar kurulmuştur (Aslan, 2001: 165).

Misak-ı Milli sınırlarını korumak hedefiyle bir arada toplanan mebusların arasında çıkan görüş ayrılıkları, meclis içinde ilk günkü uyumu bozarak, herhangi bir kararın çıkmasına dahi engel olacak duruma gelmiştir (Çoker, 1969: 291). Müdafaa-i Hukuk Teşkilatı'nı etrafın toplayarak muhalif durumu ortadan kaldırmak isteyen Mustafa Kemal Paşa, yakın gördüğü mebuslarla görüşmeler yapmıştır. "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu" kurulması, yapılan görüşmeler neticesinde kararlaştırılarak, 10 Mayıs 1921'de bir meclis grubu olarak kurulmuştur (Aslan, 2001: 65). Erkek Öğretmen Okulu konferans salonunda, 133 milletvekili ile grubun ilk toplantısı gerçekleştirilmiştir (Güneş, 2001: 198).

Mebûslar arasında görüş ayrılıkları ve ayrışma giderek artmış, hükümete yakın olan mebuslar meclisin sağ tarafında, karşıt olanlar meclisin sol tarafından, tarafsız olan ve yaşlı olan mebuslarsa orta kısımda oturmaya başlamıştır. Muhalefetin daha organize ve etkili şekilde hareket etmesini isteyen bir grup mebus, Temmuz 1922'de İkinci Müdafaa-i Hukuk Grubu'nu kurmuştur (Demirel, 2017: 379). Bu grupta en etkili mebuslar; Mersin Mebusu Selahattin Bey, Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey, Afyon mebusu Mehmet Şükrü Bey ve Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey oluşturmuştur (Aslan, 2001: 66).

2.2.2. II.TBMM'nin Yapısı ve Mebûslar

1923 yılına ulaşıldığında ülke düşmanlarından arındırılmış, saltanat kaldırılarak yeni devletin temelleri atılmaya başlanmıştır. Bu başarıları sağlama konusunda büyük paya sahip olan I. TBMM, 1923 Nisan'ında seçimlere gitme kararı almıştır. Bu kararın alınmasında, Lozan görüşmeleri sebebiyle meclisin içinde olduğu karşılıklı durum nedeniyle Mustafa Kemal ve arkadaşlarının meclis çalışmalarında sağlıklı karar alamayacakları yönünde inancın ortaya çıkmasıdır (Duman, 2015: 58).

1 Nisan 1923'te Aydın Mebusu Esad Efendi ile 120 arkadaşı, seçimlerin yenilenmesi talebini içeren takriri sunmuşlardır. Takrir içeriğinde, memleketin savunulması konusunda I.TBMM üzerine düşen görevi layıkıyla yerine getirmiş; ancak memleketin sulh içinde idaresi ve ekonomik kalkınmaya yön verebilmek için seçimlerin yenilenmesinin gerekliliği ifade edilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, D. 1, İ. 15, C. XXVIII: 283).

1923 seçimleri, geçici seçim kanunu uyarınca gerçekleştirilmiştir. 8 Nisan 1923 tarihinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi olarak Mustafa Kemal

Paşa, bir bakıma parti programı niteliğinde olan “9 umde” adlı bir beyanname yayınlamıştır. 8 Nisan 1923’te Mustafa Kemal Paşa Müdafaa-i Hukuk örgütlerine yönelik olarak seçim çalışmalarına başlama talimatını bir belge göndererek vermiştir (Duman, 2015: 60).

Kanun maddesi uyarınca seçimlerde görevli olan teftiş kurulları yerine, Müdafaa-i Hukuk örgütleri seçimlerin yönlendirilmesinde önemli rol almıştır. 1923 Mayıs ayında seçimlerin ilk aşaması tamamlanarak ikinci seçmenler tespit edilmiştir. Aynı yılın Haziran ve Temmuz aylarında seçimlerin ikinci aşaması gerçekleştirilmiştir (Duman, 2015: 62). Seçimler için ciddi bir hazırlık safhası geçiren Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu hedeflediği şekilde, seçimlerde ezici şekilde üstünlük sağlamıştır (Güneş, 2001: 441). Seçim sonuçlarına göre bu partiye üye olanların büyük kısmını oluşturduğu bir meclis yapısı ortaya çıkmıştır. İstisnai şekilde; Bursa Mebusu Nurettin Paşa, Eskişehir Mebusu Emin Bey ve Gümüşhane Mebusu Zeki Bey bağımsız olarak seçimlere girerek mebus seçilebilmişlerdir (Aydoğan vd., 2013: 118).

1923 seçimleri sonucunda 72 seçim bölgesinden toplamda 287 mebus seçilmiştir. 11 ağustos 1923’te saat 13:36’da resmi olarak II.TBMM açılmıştır. İstanbul Mebusu Abdurrahman Şeref Bey en yaşlı üye olması nedeniyle, meclisin ilk oturumunu yönetmiş, oturuma toplam 92 milletvekili katılmıştır. Aynı oturumda Meclis Geçici Başkanı olarak Ali Fuat Bey (Ankara) seçilmesi sonrasında, Abdurrahman Şeref Bey görevi kendisine devretmiştir (Öztürk, 1995: 385-386).

13 Ağustos 1923 tarihli meclis oturumunda Mustafa Kemal Paşa, toplam 196 oy olarak Meclis Başkanı seçilirken, Meclis İkinci Başkanlığı’na ise Ali Fuat (Cebesoy) Paşa seçilmiştir. Meclis Başkanı sıfatıyla alkışlar içinde kürsüye gelen Mustafa Kemal Paşa, Mondros Mütakeresi’nden sonra meydana gelen olayları şu şekilde sıralamıştır. ” *Muhterem arkadaşlar, maruzatıma son vermeden evvel cümlenizi büyük bir vazifenin irasına davet ediyorum. Geçirdiğimiz buhranlı günlerin şerefli kahramanlarını hep beraber takdis edelim. Onlar arasında muharebe meydanlarında düşman silahıyla göğüsleri delinmiş bahtiyarlar olduğu gibi, yangınlarda, ateşlerde yakılmış bedbaht çocuklar ve kadınlar ve ihtiyarlar vardır. Onların arasında yurtlarını kaybetmiş aileler, evlatlarını gömmüş analar vardır. Ve yine onlar arasında vazifesini şerefle ifa ederek bugün memleketlerine dönmüş gaziler vardır. Onların arasında namuslarına tecavüz edilmiş, ebediyen ağlamaya mahkûm genç kızlar vardır. Onların cam-i şehadeti nüş etmiş*

olanların ruhlarına Fatihalar ithaf edelim (TBMM Zabıt Ceridesi, Üçüncü İctima, 25.4.1336: 36-41, 1998).”

II.TBMM yapısında, ilk defa seçilen 121 mebus, Osmanlı Meclis-i Mebûsanı eski mebuslarından 77 mebus ve I.TBMM’den seçilen 121 mebus yer almıştır. Zabıt ceridelerine göre, II.TBMM’de toplam 287 mebus gösterilmişse de, ölümler, istifalar ve yeniden seçilen mebuslarla beraber mebus sayısı 384 olmuştur. II.TBMM’nin mebus sayısı çeşitli nedenlere bağlı olarak 1923-1927 yılları arasında iniş çıkışlar göstermiş olsa da, 287 sayısının altına hiç inmemiştir.

Çizelge 2.5. II.TBMM'de yer alan mebusları meslekleri

Meslek	Milletvekili Sayısı
Asker	76
Hukukçu	72
Doktor	20
Mühendis	11
Öğretmen	34
Yönetici	75
Din Görevlisi	26
Diplomat	17
Kamu Görevlisi	25
Yazar-Gazeteci	19
Çiftçi	30
Tüccar	30

Kaynak: Öztürk, Kazım. Türk Parlamento Tarihi TBMM-II. Dönem 1923-1927. Ankara: 1986, s. 816.

Vatanın düşman işgalinden kurtarılmasının ardından göreve başlayan II.TBMM’nin ilk icraat olarak, çok önemli olan Lozan Barış Antlaşması’nı onaylamıştır. Fethi Okyar Bey (Başvekil), 15 Ağustos 1923 tarihli Meclis oturumunda, sunduğu takrirle Lozan Barış Antlaşması’nı meclise arz etmiştir.İsmet Paşa’nın meclis konuşması sonrasında, antlaşma maddelerinin oylamasına geçilerek, 227 mebusun, 213’ünün kabul oyuyla, 23 Ağustos 1923 tarihinde Lozan Barış Antlaşması kabul edilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 29.4.1336: 212).

Lozan Barış Antlaşması onaylandıktan sonra, başkent meselesi, II. TBMM karşı karşıya olduğu ikinci büyük sorun olarak kayıtlara geçmiştir. 31 Ocak 1921’de ilk kez gündeme getirilen konu, bazı vekiller tarafından gereksiz görülerek İstanbul’dan Ankara’ya başkent taşıma önerisi, 71 ret oyuna karşılık, 26 evet oyu ile reddedilmiştir (Akbulut, 2002: 620). Gelibolu Mebusu Celal Nuri Bey, yakın tarihimizdeki önemli hadiselerin Ankara’yı başkent yaptığını, Ankara’nın Anadolu coğrafyasının tam merkezinde olması nedeniyle başkent olmasının gerektiğini ifade etmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 15.7.1336: 667-670). Nihayet, 13 Ekim 1923 tarihinde, başkent Ankara ilan edilerek, mesele sulh içinde çözülebilmiştir.

1924 yılında, halifelik makamının kaldırılmasına adeta ivme kazandıran bazı gelişmeler meydana gelmiştir. Bazı yöneticilerin İstanbul’a geldiklerinde kendisini ziyaret etmediklerine yakınan Halife Abdülmecit, ayrıca “Halifelik Hazinesi kapasitesinin üzerinde kalan ve görev dışı harcamalara yönelik olarak devlet hazinesinden yardım yapılmasını talep etmiş (Aytepe, 2002: 15). bu talebe ve “Halifelik Hazinesi” tabirine, Mustafa Kemal Paşa oldukça sinirlenmiştir. 2 Mart 1924 tarihinde Mustafa Kemal Paşa’nı açılış konuşmasında bahsettiği konuları görüşmek amacıyla Halk Fırkası Parlamento Grubu toplanarak, halifelik makamının kaldırılması, Cumhuriyet’in korunması ve istikrara kavuşması ve milli eğitim kurulması konuları görüşülerek karara bağlanmıştır (Özkaya, 2002: 680).

3 Mart 1924’te Fethi Bey başkanlığında toplanan Mecliste, Siirt Mebusu Halil Hulki Bey ile 50 arkadaşı tarafından verilen Şer’iye, Evkaf ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekillikleri kaldırılması önerisi, kabul edilmiştir. , Manisa Mebusu Vasıf Bey ile 50 arkadaşının verdikleri “Eğitim ve Öğretimin birleştirilmesi” yönündeki kanun teklifi kabul edilmiştir. “*Hilafetin İlgasına ve Osmanlı Hanedan Üyelerinin Türkiye Cumhuriyeti Sınırları Dışına Çıkarılması*” hakkında, Siirt Mebusu ve Şeyh Saffet Efendi ile 53 arkadaşı tarafından verilen 13 maddelik önerge kabul edilmiştir (Aytepe, 2002: 23).

1925 yılında genç devlet için sosyal ve siyasal alanda çok sayıda düzenlemeler yapılmıştır. 1926 yılı ise Meclis açısından hukuk alanına yönelme dönemi olmuş, II.TBMM’nin en önemli yenilik hareketlerinden olan “Medeni Kanun” kabulü, yine bu yılda gerçekleşmiştir. Hukuksal alanda çerçevenin tamamlanması amacıyla, Avrupa kanunları dikkatle incelenerek, Ticaret, Deniz Ticareti, Borçlar, Hukuk ve Ceza Mahkemeleri Usulü ve Ceza kanunları kabul edilmiştir (Öztürk, 1995: 533).

I.TBMM'ne oranla çok daha aktif görevler üstlenen II.TBMM, hem yurt içerisindeki sosyal, hukuki ve ekonomik alanlar üzerinde yeni düzenlemeleri hayata geçirmiş, hem de yurt dışında ülke itibarını yükseltecek bazı faaliyetleri icra etmiştir. Bu kapsamda 18 Şubat 1926 tarihinde Türkiye ile Fransa arasında; 5 Haziran 1926 tarihinde ise İngiltere ile anlaşmalar imzalanmıştır. Bu bakımdan II.TBMM yeni devletin maddi ve manevi olarak temelleri atarak, yeni rejim inşa etmiş ve devletin gelişerek güçlenmesini sağlamıştır. Ancak Şeyh Said İsyanı nedeniyle dönemin hükümeti tarafından alınan bazı sert tedbirlerden dolayı bazı vekillerin tavır göstermeleri ve meclis toplantılarına katılmamaları hadiseleri yaşanmıştır. Hatta Nisan 1927'de toplantılara katılım gösteren toplam milletvekili sayısı 100'ün altına inmiştir. 26 Haziran 1927 tarihli Afyon Mebusu Ali Bey imzalı teklifli, meclisin tatile girmesi teklif edilmiştir. Görüşmeler neticesinde, meclise ara verme teklifi onaylanarak, meclis çalışmalarına ara verilmiştir (Dinç, 1992: 62).

2.3. 1920-1927 Dönemi Mardin Milletvekilleri

2.3.1. I.TBMM Mardin Milletvekili: Mithat Milli

Aynı zamanda Osmanlı Son Meclis-i Mebusan'ında Mardin mebusu seçilen Mithat Milli ile ilgili bilgiler, birinci bölümde aktarılmıştır.

2.3.2. I.TBMM Mardin Milletvekili: Derviş Bey (Ural)

1865 (1281)'te Mardin'de doğdu. Hafız Sabri Efendi'nin oğludur. İlk ve orta öğrenimini Mardin Rüştiyesinde tamamladıktan sonra Kasımpaşa Medresesinde öğrenim ve eğitim görerek 1892'de sarf ve nahiv, mantık ve fıkıhtan başarılı olduğuna dair şahadetname aldı. Mardin Şer'iyeh Mahkemesi Kayıt Memurluğuna atandı. 1893-1897 arası Nizip Bidayet Mahkemesi Sorgu Hâkim Yardımcısı olarak görevlendirildi. 26 Ağustos 1897'de boşalan Mukavelat Muharrirliği (Noterlik) için açılan sınavı kazanarak bu göreve tayin edildi. I inci Dünya Savaşının başlamasında 2 nci Ordunun geçit yeri olarak önemli bir merkez sayılan Mardin'in Koçhisar Bucak Müdürlüğüne getirildi. Bucağın Ordu Komutanlığınca konak yeri olarak kullanılması kararıyla, verilen emir üzerine Konak Komutanlığını da üstlendi ve savaş boyunca Bucak'ta konaklayan ve cephelere sevk olunan kıtaların barındırılmaları, iaşeleri ve her türlü ihtiyaçlarının giderilmesi için çalıştı. Bu hizmetlerinden dolayı Savaş ve Gümüş iftihar madalyaları ile ödüllendirildi. Mütarekenin ilânından sonra millî mücadeleye katılarak TBMM'nin I inci Dönemi için yapılan seçimde Mardin Milletvekili olarak 24 Mayıs 1920'de Mecliste hazır

bulundu. Tasarı, Şer'iye-Evkaf, İrşad ve Dışişleri Komisyonlarında çalıştı. II. Dönemde tekrar Mardin'den Milletvekili seçildi Dönem içinde 8 Nisan 1925'te öldü. Evli olup bir çocuk babası idi. Ölümünden sonra Mardin Milletvekili Ab dul gani Bey ve arkadaşlarının önerisi üzerine kabul edilen 26 Haziran 1927 tarih ve 1174 sayılı Kanunla eşine vatanî hizmet tertibinden aylık bağlanmıştır (Çoker, 1919-1923: 749).

2.3.3.I.TBMM Mardin Milletvekili: İbrahim Turhan

1880 yılında Mardin'de doğan İbrahim Turhan, Dervişali Bey Efendi'nin oğludur. Soyadı kanunu çıkmadan evvel Derviş Alibeyzade İbrahim Bey ismi ile bilinmiştir. Ağustos 1919'da muhasebe başkâtipliği görevini icra etmiştir. 24 Mayıs 1920'de Mardin Mebusu olarak katılmıştır. Bir dönem milletvekilliği görevlerinin ardından, Maraş, Muş ve Ergani muhasebeciliği görevlerini üstlenmiştir. Bilecik ve Artvin'de Defterdarlık görevlerini yürüttü. 1 Mart 1936 tarihinde emekliye ayrılarak, İstanbul'a yerleşmiştir. 9 Ağustos 1968 tarihinde vefat etmiştir. Diyarbakırlı Enise Hanım ile evlilik yapmış olan Turhan'ın bu evlilikten Meliha, Atilla, Ayhan, Neriman, Aysel, Aykut isimlerin altı çocuğu olmuştur. İbrahim Bey iyi düzeyde Arapça bilmekteydi.

İbrahim Bey mebusluğu döneminde, Mardin ekonomisine zarar vermeden, Suriye sınırının belirlenebilmesi konularında aktif rol almıştır. 16 Ekim 1921 tarihli meclis konuşmasında, tren yolunun güneyine düşen kısımdaki tarım arazilerinin ne kadar değerli olduğuna vurgu yapmış, Mardin ekonomisinin bu toprakların varlığına bağlı olduğunu anlatmaya çaba göstermiştir. Mardin Halkının, yılda yedi veya sekiz aylarını geçirdikleri bu arazilerin terk edilmesi neticesinde, Mardin Halkının karşı karşıya kalacağı sıkıntılara dikkat çekmiştir. Verdiği önerge ile Ankara Antlaşması'nda, Suriye Sınırı konusunun belirsizliğe terk edilmesini önermiştir (Çoker, 1919-1923: 754).

2.3.4.I.TBMM Mardin Milletvekili: Mehmet Necip Güven

Özel eğitim ile kendisini geliştirme fırsatı yakalayan Mehmet Necip Güven, 1876 tarihinde Mardin'de doğmuştur. Kavânîn-i Maliye Encümeni (Mali Kanunlar Komisyonu) Başkanlığı, Mardin Ziraat Bankası Şube Müdürlüğü ve TBMM'de I. ve II. Dönem Mardin milletvekilliği görevlerini yerine getirmiştir. Evli ve yedi çocuk babası olan Güven, 10 Ocak 1960 tarihinde vefat etmiştir (Çoker, 1919-1923: 755).

2.3.5.I.TBMM Mardin Milletvekili: Esat Önen

Hori ve Rüştüye'nin çocukları olarak 1873 yılında Mardin'de doğmuştur. İyi derecede Arapça bilen mebus, Rüştüye mezunudur. Vilayet Nüfus Başkâtipliği ve I.Dönem Mardin Milletvekilli görevlerini yürütmüştür. Evli ve 3 çocuk sahibi olan Esat Bey, 19 Eylül 1936 tarihinde vefat etmiştir (Çoker, 1919-1923: 756).

2.3.6.I.TBMM Mardin Milletvekili: Hasan Tahsin Artıkı

Ahmet ve Kahle'nin evlatları olarak, 1859 yılında Mardin'de doğmuştur. İdadi mezunu olan Tahsin Bey, Arapça, Farsça ve Fransızca bilmektedir. Mektupçu, Cizre, Midyad, Hamidiye ve Nusaybin Mal Müdürlükleri, Mardin Livası Baş Tahsildarlığı ile I. Dönem Mardin Milletvekili olarak görevler almıştır. Evli ve 3 çocuk babası olan Hassan Tahsin ey, 12 Eylül 1921 tarihinde vefat etmiştir (Çoker, 1919-1923: 757).

2.3.7. II. TBMM Mardin Milletvekili: Abdülgani Ensari

1885 yılında Mardin'de doğan mebus, Harbiye mezunudur. 11. Kolordu ile 29 Kafkas Tümeni Süvari Bölüğünde ve Siverek Jandarma Komutanlığında Subay statüsünde çeşitli görevler almıştır. I.Dönem Siverek Milletvekili, II.Dönem Mardin Milletvekilliği vazifelerini yürütmüştür. Gümüş Muhabere Liyakat Madalyasına layık görüne Abdülgani Bey, evli ve 8 çocuk babasıdır. 17 Eylül 1974 yılında vefat etmiştir (TBMM Albümü (İkinci Yasama Dönemi), 1920-1927, 2010: 113).

2.3.8.II. TBMM Mardin Milletvekili: Abdürrezzak Şatana

1865 yılında Mardin'de doğmuştur. Rüştüye mezunudur. Mardin Ziraat Bankası İdare Meclsi Üyeliği, Mardin Belediye Üyeliği, Mardin Bidâyet Mahkemesi Üyeliği, İdare Meclisi Başkanlığı, Mardin Genel Meclis Üyeliği, Diyarbakır Genel Meclis Üyeliği, Mardin Aşar Memurluğu, Harp Gelirleri Ambar Memurluğu ve Müdürlüğü, Mardin Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Mardin Tayyare Cemiyeti Üyeliği, TBMM II., III., IV., V. ve VII dönemlerinde, Mardin Milletvekilliği görevlerinin üstlenmiştir. Evli ve on bir çocuk babası olan Abdürrezzak Bey, 1948 yılında vefat etmiştir (TBMM Albümü (İkinci Yasama Dönemi), 1920-1927, 2010: 113).

2.3.9.II. TBMM Mardin Milletvekili: Ali Rıza Erten

1887 yılında Mersin'de doğan Ali Rıza Erten, İstanbul Halkalı Yüksek Ziraat Okulu'ndan mezun olmuştur. Fransa'da alanı ile ilgili ihtisas çalışmaları yapma fırsatı bulmuştur. Seydi Köy Bağcılık ve Bahçecilik Okulu 2. Müdürlüğü, Selanik Yüksek Ziraat

Okulu, Botanik, Bitki Hastalıkları ve Haşerat Öğretmenliği ve laboratuvar memurluğu, Halkalı Yüksek Ziraat Okulu, Bitki Hastalıkları İstasyonu Memurluğu, Halkalı Yüksek Ziraat Okulu, Bitki Hastalıkları ve Fizyoloji Öğretmenliği, Orman Yüksekokulu Teşrih ve Fenni Hayat Nebatat Öğretmenliği, Fen Fakültesi Botanik Öğretmenliği, Orman Yüksekokulu Teşrih ve Fenni Hayat Nebatat Öğretmenliği, Halkalı Yüksek Ticaret Okulu Müdür Vekilliği ve Direktörlüğü, Yüksek Baytar Okulu 2. Müdürlüğü, Ziraat Bakanlığı Ziraat Genel Müdürlüğü ve TBMM II. Dönem (Ara Seçim), III., IV., V., VI., VII., VIII. ve IX. Dönem Mardin Milletvekilliği görevlerinin yürütmüştür. Ali Rıza Bey, VIII. Dönem Bütçe Komisyon Başkanlıkları ile 17. Hükümet'te Devlet Bakanlığı görevleri almıştır. Evli ve bir çocuk babası olan Ali Rıza Erten, 14 Mayıs 1964 tarihinde vefat etmiştir (TBMM Albümü (İkinci Yasama Dönemi), 1920-1927, 2010:113).

2.3.10.II. TBMM Mardin Milletvekili: Yakup Kadri Karaosmanoğlu

27 Mart 1889 tarihinde Mısır'ın Başkenti Kahire'de doğmuştur. Babası Manisa eşrafının tanınmış ailelerinden Karaosmanoğlu ailesine mensup olan Abdülkadir Bey, annesi İkbâl Hanım'dır. Abdülkadir Bey, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'ya yakınlığından dolayı Mısır Konağına yerleşmiş, orada tanıştığı İkbâl Hanım ile yaptığı evlilikten Yakup Kadri ikinci evlatları olarak dünyaya gelmiştir.

1903 yılında İzmir İdadisi'nde başlayan eğitim hayatına babasının ölümü sonrasında ara vermek zorunda kalmış ve Mısır'a dönüş yapmıştır. Mısır'da Jön Türkler grubu mensuplarıyla tanışıp, edebiyata ve siyasete olan ilgisi daha da artış göstermiştir. İskenderiye'de İsviçre Lisesi ve Fransız Okullarında yarım kalan eğitimlerini tamamlamış ve Fransızca çevirileri yapmaya başlamıştır. “Türk” adıyla çıkan ve Şerafettin Mağmumi imzalı dergide, Fransız yazar Maupassant'tan çeviri öyküleri yayımlandı (Aydın, 2002: 25).

1908 yılında ailesi ile birlikte İstanbul'a gelmiş ve Balkan Savaşı'na kadar yaşamına Yel değirmeni semtinde devam etmiştir. 1909 yılında, Şahabettin Süleyman'ın aracı olmasıyla, Fecr-i Ati edebi grubuna katılmıştır. Servet-i Fünun edebiyat dergisinde küçük öyküler yayınlamaya devam etti (Öztürk, 2007: 28). Yunan ve Latin kaynaklarının yanı sıra doğu mitolojisine duyduğu ilgi nedeniyle, Çamlıca'nın Kısıklı bölgesinde bulunan Bektaşî tekkesine devam etmiştir. Burada edindiği gözlemlerinden “Nur Baba” isimli romanını yazmıştır. Ancak tepki ile karşılaşacağı endişesiyle, yakı dönemde İsviçre'ye gidecek olması nedeniyle o dönem eseri yayınlamaktan vazgeçti. Balkan

Savaşları ve I.Dünya Savaşları'nda cereyan eden hadisler, onun “sanat sanat içindir” görüşünden; “Sanat toplum içindir” görüşüne kaymasına neden olmuştur. Milli Edebiyat akımının etkisinde sade eserler kaleme almaya başlamıştır (TBMM Albümü (İkinci Yasama Dönemi), 1920-1927, 2010: 113).

9 Eylül zaferinin ardından, TBMM'ne Mardin Milletvekili olarak seçilmiştir. 1923 yılında Mutasarrıf Asaf Bey'in kızlarından olan Leman Hanım ile evlenmiştir. 1925 yılında şirkete dönüştürülen Anadolu Ajansı yönetim kurulu üyeleri arasında, Mardin Milletvekili Yakup Kadri'de yer almıştır. 1926 yılında tedavi amacıyla gittiği İsviçre'de edindiği gözlemlerini “Alp Dağları'ndan” başlığı altında kitaplaştırmıştır. Mebusluk dönemleri Yakup Kadri Bey için edebi verimliliğin arttığı dönemler olmuştur. Sırasıyla 1927'de “Hüküm Gecesi”, bir yıl sonra 1928'de ise “Sodom ve Gomore” romanlarını yayınladı.

1931-1934 yılları arasında IV. Dönem TBMM Manisa mebusu olarak seçilmiştir. Hâkimiyet-i Milliye ve Cumhuriyet gazetelerinde, bu dönemlerde yazmaya devam etmiştir. Milletvekilliği yıllarının ardından diplomatik görevler üstlenen Yakup Kadri, 1935 yılında Prag, 1939 yılında Lahey, 1942'de Bern, 1949 yılında Tahran ile 1951 yıllarında Bern elçilikleri görevlerini yerine getirmiştir. “Zoraki Diplomat” adlı eseri bu dönemlerden edindiği gözlem ve tecrübeleri aktarmaktadır. Emekliye ayrıldıktan sonra yurda dönen Karaosmanoğlu, Ulus gazetesi başyazarlık görevine 1957 yılında başlamıştır. 13 Aralık 1974 yılında Ankara'da tedavi gördüğü Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nde vefat etmiştir (Karaosmanoğlu, 1984: 13).

2.4.1920-1927 Yılları Arasında Mardin Milletvekilleri Meclis Çalışmaları

2.4.1. I.Dönem TBMM Mardin Milletvekilleri Verilen Önergeler

Hasan Tahsin Bey tarafından verilen, bazı evkafın kendileri tarafından iadesine dair tahrir, 1.Dönem, 34. Birleşim'de verilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1340: 328-329):

1. *Mardin Mebusu Hasan Bey'in, Mardindeki bazı evkafın kendi tarafından idaresine dair tahriri.*

REMSANİ BEY — Mardin Mebusunun, oradaki evkafın kendi tarafından idaresine dair bir tahriri vardır, Evkaf Encümenine gönderelim.

Efendim, yalnız rüfekayi kiramdan bir şey rica edeceğim: Celsemizi saat 2,5 da açtık. Şimdi saat altı buçuğa geliyor. Elimizde jandarmanın mülkiyeye verilmesine dair

bir kanun var, meni müskirat lâyahai kanuniyesi var, bunları müzakere etmeden evvel evrakı varide ile meşgul olduk ve bunların hepsi takrirdir. Rüfekayi muhteremeye arz ediyorum. Bu takrirleri hiç olmazsa tenkis edelim. Azaltalım ve bir çok takrirleri bu gün aldık efendim. Belki yirmi, yirmi beşten fazla takrimiz vardır,

ABDULLAH AZMÎ BEY — (Eskişehir) — Müsaade buyurulur mu efendim? Bu, bir parça zatı âlilerine taallûk ediyor. Meclisin mebuslukla memuriyet hakkındaki kararı meydanda olduğu halde ona müteallik pek çok söz söylendi. Zatı âlileri ihtar buyursanız, bunlar evvelce geçmiştir, karar verilmiştir. Zabitanın kütle halinde gitmemesine karar verilmiştir, dersiniz mesele kapanır gider.

REİSİSÂNİ BEY — Fakat rüfekayi muhtereme isterlerse değil mi efendim? Diğer taraftan bu takrirlerin azaltılmasını! rica ederim. Yine kabul etmek veya etmemek rüfekayi kiramın elinde. Benimki bir ricayı mahsustan ibarettir.

ÖMER LÛTFİ BEY — Efendim, bizim usulü müzakere hakkında 'Nizamnamei dahilimiz var. Eğer onu tetkik edecek olursak görürüz ki takrirler bir kaç türlü olabilir. Bir 'Mebus sual takriri verebilir, istizah takriri verebilir. Lâyahai kanuniye tanzim ile de takrir verebilir. O okunmadan Lâyiha Encümenine havale edilir. Şu halde Mecliste takrirlerin kabulünde Nizamnamei dahilinin ahkâmına riayet edecek olursak uzun uzadıya okutmaya bile lüzum kalmaz. Arz ettiğim gibi, kanun teklifini havi olan, doğrudan doğruya, Lâyiha Encümenine havale buyrulur. Sual takrirleri ait oldukları vekile gider. İstizah takrirleri Meclisin nazarı tasvibine arz edilir. Meclis kabul etmezse zatı âlileri de bu takrir tufanından kurtulur. Bendeniz orasını arz edeceğim. Takrire ait bir şey yoktur,

FEVZİ EFENDİ (Malatya) — Efendim, mezabıta geçmezse kimse takrir vermez. Arzulan mezabıta geçmektir.

55. birleşim toplantısında, Mardin Milletvekillerinin iştirakiyle, Mardin Mebuslarının, Devlet Şurası makamına kaim olmak üzere bir heyetin teşkil edilmesi hakkında mazbata tesrii celp ile müzakeresine dair önerge (TBMM Zabıt Ceridesi, 1336: 422-423).

(MEHMET ŞÜİKRÜ BEY (Devamla) — Müsaade buyurun bu böyledir. Dünkü gün kabul edilen takrirlerin heyeti umumiyesi böyle idi. Benim anladığım bu idi. Efendim üç şekli ihtiva ediyor. Eğer anlayamadığım bir nokta varsa tashih buyurursunuz. Burada kalanlara, arkadaşlarından tefrik edilenlere tazminat namıyla yüzer lira verilecek.

Arkadaşları tarafından tefrik edilmeyerek, yahut intihap edilmeyerek kendi ihtiyarları ile kalmak isteyenlere de biâ tazminat çalışacak. Değil mi efendim? Gidenlere de mezuniyet ve harcırah verilecek. Bu da doğru mu efendim?

(ATIF BİEY (Bayazıt) — Gidenler tahsisatlarını terk etmek şart ile..

(MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Hayır o suretle değil. Vazife yalnız para ile olmaz, milletin bize tevdi ettiği vazifeler vardır. Bizim arkadaşlarımız da bize o vazifeyi tevdi etmiştir. Burada intihap ve tefrik edilenlerin çalışması lâzımdır. Başka bir şey değildir.

HAMDİ NAMIK BEY (İzmit) — Hepsi kalsın öyle ise..

Mithat Ulusal (Mardin) 63'üncü birleşim toplantısında“Ve Rüfekaş Şûrayı Devlet makamına kaim olacak bir heyet teşkili hakkındaki kanun lâyihasının bir an evvel müzakeresine dair.” konulu önergesini sunmuştur (TBMM Zabıt Ceridesi: 13361: s.77).

1. — Mardin Mebusu Mitat Bey ve arkadaşlarının, Şûrayı devlet makamına kaim olacak bir heyet teşkili hakkındaki kanun lâyihasının biranevvel müzakeresine dair takriri ve Şârayı devlet teşkili hakkındaki kanun lâyihasının Büyük Millet Meclisi İcra Riyasetine takdim olunduğuna dair Dahiliye Vekâleti tezkeresi.

Huzuru Riyaset penahiye Memurin muhakematı kanununun Şûrayı devlete ait ahkâmının tatbik ve infazı için bir merci tayin ile memurinin mağduriyetlerine mahal bırakmamak üzere Şûrayı devlet makamına, kaim olacak bir heyet teşkili hakkında mukaddema Dahiliye Encümeninden verilen mazbata ve teklif olunan kararnamenin bu bapta dilairei intihabiyemizden tevali etmekte olan müracaatlara nihayet verilmiş olmak ve haklarında tahkikat icra edilmiş olan memurların sürünmesine mahal kalmamak üzere Adliye Encümenine vaktiyle havale edilerek henüz gelmediği anlaşıldığından mevkii müzakereye konulmasını teklif ederiz,

7 Eylül 1336

Esat Mardin

İbrahim Mardin

Mitad Mardin

Esat Önen'in (Mardin), 155'inci birleşim toplantısında “*Aile harcırahlarının memur hasıllarının nısfını geçmemesi hakkındaki tefsirin ruznameye alınmasına dair*” önerge sunmuştur.

1:— *Mardin Mebusu Esad Efendinin, aile harcırahının memur harcırahının nısfını geçmemesi hakkındaki tefsirin ruznameye alınmasına dair takriri*

REİS — *Aile harcırahının memurun tahakkuk edecek harcırahının nısfını geçmemesine dair olan tefsirim Çarşamba için müzakeresine dair Mardin Mebusu Esad Beyin takriri "var. ' Müzakeresinin 'bugünkü Çarşamba da imkânı yoktur. Gelecek Çarşamba günü müzakeresini reyî âliniize vaiz 'ediyorum. Kabul edenler lütfen el kaldırsın, Kabul edilmedi,*

2.4.2.I.Dönem TBMM Mardin Milletvekilleri Söz Alanlar

Mehmet Necib Güven (Mardin) 96'ıncı birleşim toplantısında söz alarak, “Zabıt Hülasası üzerine sözler” hakkında konuşmuştur (TBMM Zabıt Ceridesi, 1336: 315).

REİS — *Zabıt sabık hakkında mütalâa var mı efendim?)*

NECİP BEY (Mardin) — *Yusuf Ziya Beyin, takririne ben de müşterekim; bendeniz de imza ettim. O suretle tashih olunsun.*

REİS — *Zabıtı sabık hakkında başka mütalâa var mı? (Hayır sesleri). Zabıtı sabıkı kabul buyuranlar ellerini kaldırsın. Kabul edilmiştir efendim.*

Mehmet Necib Güven (Mardin) 181'inci birleşim toplantısında söz alarak, “*Memaliki müstahlasadaki memurin hakkında Heyeti Vekile arasında zuhur eden ihtilâfın halline dair tezkere ve mazbata münasebetiyle*” konusunda görüş beyan etmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1339: 11).

NAFİA VEKİLİ FEYZİ B. — *Efendim, merkezden tâyin edilmemişler için müsaade vardır. Yalnız bu talep merkezden tâyin edilenlere mahsustur.*

NECİB B. (Mardin) — *Zatîâliniz buyurdunuz ki, bu meselede Heyeti Vekile de müttefikiz, yalnız Rauf Beyefendi muhaliftir. Yalnız Rauf Beyefendi muhalifse Meclise gelmeye lüzum yoktur.*

NAFİA VEKİLİ FEYZİ B. — *Mukarrerat öyledir, Meclisin kararı öyledir, ittifakla olmazsa Meclise gelir.*

HASİB B. (Maraş) — Buyuruyorsunuz ki, Memaliki müstahlasada hüsnü hali görülmüş fen memurlarının tâyin olunmasında beis yoktur. Bunların şimendiferlerin, köprülerin imarında ve Yunan ordusunun sevk ve naklinde hizmeti sebk etmiş değil midirler?

NAFİA VEKİLİ FEYZİ B. — Bendeniz fen memuru demedim. Baytarlar ve ziraat memurları diyorum.

HASİB B. (Maraş) — Baytar olsun Beyefendi.

2.4.3.I.Dönem TBMM Mardin Milletvekilleri Verilen Teklifler

Mehmet Necib Güven (Mardin) 22’inci birleşim toplantısında “29 Nisan 1338 tarihli *Hiyaneti vataniye Kanununun birinci maddesinin tadili hakkında (2/715)*” teklif vermiştir (TBMM Zabıt Ceridesi,1339: 31).

1. — Mardin Mebusu Necib Beyin, 29 Nisan 1338 tarihli Hiyaneti Vataniye Kanununun birinci maddesinin tadili hakkında kanun teklifi (2/715)

REİS — Hiyaneti Vataniye Kanununun birinci maddesinin tadili hakkındaki teklifin müstaeelen müzakeresine dair Mardin Mebusu Necib Beyin takriri vardır...

Riyaseti Celileye

Vatanın en ağır devri felâketinde halâsı mutlakamızı fiilen temin eylemiş bulunan Hakimiyeti Milliye’nin istikrarı tammı için Hiyaneti Vataniye Kanununun birinci maddesi yerine âtideki madde muaddileni’n müstaeelen ve bugün bilmüzakere kabulünü teklif eylerim.

MardinNecib

2.4.4.II. Dönem TBMM Mardin Milletvekilleri Verilen Önergeler

Abdürrezzak Şatana (Mardin) 82’nci birleşim toplantısında “*Sabık Mardin Mebusu merhum Derviş Beyin refikasına hidematı vataniye tertibinden maaş tahsisi hakkındaki teklifi kanunisinin raznameye alınmasına dair*” önerge vermiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1927: 682).

Riyaseti Celiliye

Mardin Mebusu sabık merhum Derviş Beyin refikasına hidematı vataniye tertibinden maaş tahsisine mütedair olup, uzun zamandan beri Bütçe Encümeninde bulunan teklifi kanuninin Dahili Nizamnamenin ol baptaki madde mahsusasına tevfi kan

doğrudan doğruya ruznameye alınıp, Heyeti Celileye müzakere edilmesini teklif ve rica eylerim.

23.6.1927

MardinAbdülrezzak

Reis: Encümenin mütalaası var mı?

Bütçe Encümeni Reisi Şakir Bey (Çatalca): Encümnede bu kabilden olarak daha birçok evrak vardır. Maalesef getirmeye imkân bulamadık.

Reis- Efendim, teklifi reyinize arz ediyorum. Kabul edenler el kaldırsın... Kabul etmeyenler el kaldırsın... Kabul edilmemiştir.

Ali Rıza Bey (Mardin) 72'nci birleşim toplantısında "Zabıtai Sıhhiye Hayvaniye Kanunu Lâyihasının tetkiki için bir encümeni mahsus teşkili hakkında." önerge vermiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1927: 467).

4. — Mardin Mebusu Ali Rıza Beyin, Zabıiai Sıhhiye Hayvaniye Kanunu Lâyihasının tetkiki için bir encümeni mahsus teşkili hakkında takriri.

REİS — Okunacaktır.

Riyaseti Celiyeye

Emrazı saniyel hayvaniye mücadelesinin derecei ehemmiyeti vairestei izahtır. Bu errorü mühimimi lüzumu fennii derecesinde temin eylemek üzere Ziraat Vekâleti tarafından takdim edilen zatbitai sıhhiye hayvaniye lâyiha kanuniyesimim bermucibi 'havale Ziraat, Dahiliye, Adliye ve Bütçe encümcnleirinde müzak'ere ve 'tetkiki lioa'p etmektedir. Ziraat Encümeni te'tkikaltmı ikmal eylemiş lise de diğer emcüntanilerde ayrı ayrı müzakere ve tetkikiyle bu sene Heyeti Umumiyye arz ive intacı zaman itibariyle mümkün olamayacaktır. 'Binalenalleyh Dahiliye, Adliye ve 'Bütçe encümenlerince intihap kılınacak aızayı kiramdan mürekkep muhtelit ibir encümenin teşkili yle mezkûr lâyiha kanuniyenim biram evvel tetkik ve müzakeresinin icra ve Heyetli Umumiyye şevkine 'karar 'verilmesini arz ve teklif eylerim. (Önerge kabul edilmiştir.)

23.5.1927.

Mardin Mebusu

Ali Rıza

2.4.5.II. Dönem TBMM Mardin Milletvekilleri Söz Alanlar

Yakup Kadri Karaosmanoğlu (Mardin) 98'inci birleşim toplantısında söz alarak, *“İstanbul'da münteşir Akşam Gazetesinde «Meclis, Riyaseti Cumhur ve hilâfet bütçeleri» dolayısı ile Muvazene-i Maliye Encümeni aleyhindeki neşrettiği yazı münasebetiyle.”* hakkında konuşmuştur (TBMM Zabıt Ceridesi, 1340: 643-644).

Mehmet Necip Güven (Mardin) 68'inci birleşim toplantısında söz alarak, *“Affi Umumi kanun lâyihası münasebetiyle.”* Konuşmuştur (TBMM Zabıt Ceridesi, 1339: 240).

Ali Rıza Erten (Mardin) 46'ıncı birleşim toplantısında söz alarak, *“Hayvanatı ehliye hakkındaki kanun münasebetiyle.”* Konuşmuştur (TBMM Zabıt Ceridesi, 1926: 279).

Mehmet Necip Güven (Mardin) 58'inci birleşim toplantısında söz alarak, *“İki şahsın bakiyei müddeti cezaiyelerinin affına dair tektifi kanuni münasebetiyle.”* Konuşmuştur (TBMM Zabıt Ceridesi, 1339: 599).

2.4.6.II. Dönem TBMM Mardin Milletvekilleri Verilen Teklifler

Mehmet Necip Güven (Mardin) 65'inci birleşim toplantısında *“Ve Rüfekaşı Mardin Vilayetinden Suriye'ye zahire ihracının muvakkaten men'i hakkında.”* teklif vermiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1341: 348).

1. — *Mardin Mebusu Necip Bey ve rüfekaşının; Mardin Vilâyetinden Süriyeye zahire ihracının muvakkaten men'i hakkında teklifi kanunisi (2/455)*

REİS — Lâyiha Encümenine havale ediyoruz.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu (Mardin) 17 ve 30'uncu birleşim toplantılarında *“Ve Rüfekaşı Elcezire İstiklâl Mahkemesince üç sene kalebentliğe mahkûm Mardinli Kasım Çelebi ve Jandarma Abdülhalim'in bakiyei müddeti cezaiyelerinin affına dair.”* teklif vermiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1339: 32).

Yakup Kadri Karaosmanoğlu (Mardin) 58'inci birleşim toplantısında *“Ve Rüfekaşı Elcezire İstiklâl Mahkemesince üç sene kalebentliğe mahkûm Mardinli Kasım Çelebi ve Jandarma Abdülhalim'in bakiyei müddeti cezaiyelerinin affına dair.”* teklif vermiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1339: 598-599).

Mehmet Necib Güven (Mardin) 106'ıncı birleşim toplantısında “*Mardin Mebusu merhum Derviş Beyin ailesine maaş tahsisi hakkındaki teklifi Kanununun intacına dair,*” teklif vermiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1341: 429).

Ali Rıza Erten (Mardin) 22'inci birleşim toplantısında “*Ve Rüfekaş Ziraat makinelerinde istimal olunan mevaddı müştaiile ve yağlarla ziraatte müstamel mevad ve müstahzaratı kimyeviyeinin gümrük istihlak ve belediye resimlerine dair.,*” teklif vermiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1341: 84).

Ali Rıza Erten (Mardin) 83'üncü birleşim toplantısında “*Ve Rüfekaş Zürrar takviye masrafından tedeyyün ettirilen ve ettirilecek olan mebalığden istirdat kılınacak olanların Ziraat Bankasına itası hakkında.*” teklif vermiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1926: 48).

Abdülğani Ertan (Mardin) 62'nci ve 83'üncü birleşim toplantılarında “*ve Rüfekaş Mardin Mebusu sabıkı merhum Derviş Bey ailesine hidematı vataniye tertibinden maaş tahsisi hakkında.*” teklif vermiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1926).

2.5. 1927-1950 Yılları Arasında TBMM'nin Yapısal Durumu ve Yapılan Çalışmalar

2.5.1.TBMM III. Dönem (1927-1931)

Genel seçimlerin gerçekleştirilmesinin ardından, 1 Kasım 1927'de salı günü saat 09:40'ta meclis çalışmaları, Trabzon Milletvekili Hasan Saka Bey'in geçici başkanlığıyla Genel Kurul açılışı sonrasında başlamıştır (Dahili Nizamname Md. 1. Ankara. Resmî Gazete 13/4/1927, No: 14506). Ardından başkanlık divanı için seçime gidilmiştir. Oy verme işlemlerinin tamamlanmasının ardından, seçim sona erdi. Anayasa'nın 16'ncı maddesinde yer alan “vatan ve millete sadakatle bağlılık” konulu yemin metninin, alfabetik isim sırası uyarınca milletvekilleri tarafından okunmasının ardından, Cumhurbaşkanı seçimine geçilmiştir. Kürsüye konulan sandığa, üyelerin isimleri alfabetik sıralamasına göre oy atma işlemi ve sonrasında sayım ile ayırım işlemleri içim 9 üye belirlenmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1927: 3). Sayım ile ayırım işlemleri sonrasında meclis hazırında olan 288 milletvekilinin oy birliği yapmasıyla, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı'na Gazi Mustafa Kemal Atatürk seçilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1927: 32). Sayma işlemlerinin ardından Cumhurbaşkanı'nın ilan edilmesi sonrasında, coşkun ve şiddetli şekilde alkış, meclis kürsü ve sıralarında bir süre devam etmiştir. Bir sonraki Meclis Birleşim toplantısında, seçim tutanakları onaylanmıştır. Hükümetin istifasını vermesi ve yeni seçilen hükümetin listesini bulunduğu Cumhurbaşkanlığı

yazıları okunmuştur. 5 Kasım 1927 tarihinde gerçekleşen 5'inci birleşim toplantısında, komisyon seçimleri gerçekleştirilmiş ve TBMM III. döneminde çalışır hale gelmiştir (Öztürk, 2001: 64).

10 Nisan 1928 tarihinde 1222 sayılı Teşkilâtı Esasiye değişikliği sonrasında, laiklik ilkesinin gelişimi açısından önemli bir adım olduğu varsayılmaktadır. Bu değişiklik sonrasında, Anayasa'nın 2,16,26 ile 38'inci maddeleri değiştirilmiştir. 2'nci maddedeki, "*Türkiye Devleti'nin dini İslam'dır*" ibaresi kaldırılmıştır. Ayrıca 16 ile 38'inci maddelerdeki, milletvekili ve Cumhurbaşkanı'nın yemini sırasında kullandığı "*vallahi*" sözcüğü; "*namusum üzerine söz veririm.*" şeklinde güncellenmiştir (Öztürk, 2001: 65).

1 Kasım 1928 tarihinde, aylardan beri üzerinde çalışılan ve meclis görüşmelerinde sıklıkla gündemi meşgul eden Türk harfleri kabulü ve tatbiki hakkındaki kanun, 1353 sayılı yasa olarak kesinleşmiştir. 3 Kasım 1928 tarihinde Resmî Gazete 'de yayınlanarak da, kanunlaşmıştır (Resmî Gazete 3 Teşrîn-i Sâni 1928 Sayı: 1030).

4 Mart 1925 tarihinde çıkarılan 578 sayılı Takrir-i Sükûn Kanunu, 3 Mart 1927 tarihinde çıkarılan 570 sayılı kanunla, geçerlilik süresi 4 Mart 1929 tarihine kadar uzatılmıştır. 4 Mart 1929 tarihli 40'inci birleşim toplantısında Takrir-i Sükûn Kanunu kaldırılmıştır (Öztürk, 2001: 176).

Hukuk alanında yeni Cumhuriyet'in ihtiyaçlarını karşılayabilecek ölçüde güncelleme çalışmalarına bu dönemde de devam edilmiştir. 1879 tarihinde çıkarılan ve halen uygulamada olan "Usulü Muhakematı Cezaiye" kanunu kaldırılarak yerine, dönemin çağdaş gereksinimlerine hitap edebilen, uygar ve yürürlükteki yasalarla da uyumlu bir düzenleme ihtiyacı yasama yılının açılış toplantısında da Cumhurbaşkanı tarafından dile getirilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1928: 3). Yapılan meclis görüşmeleri ve toplantıların ardından, 426 madde metninden oluşan 1412 sayılı "Ceza Muhakemeleri Usul Kanunu" isimli yasa, 20 Nisan 1929 tarihinde onaylanarak yürürlüğe girmiştir.

2.5.2. TBMM IV. Dönem (1931-1935)

Genel seçimlerin yapılmasının ardından, 4 Mayıs 1931'de Pazartesi, İstanbul Milletvekili Abdülhamit Bey'in geçici başkanlığıyla Genel Kurul açılışı sonrasında, IV. Dönem meclis çalışmaları resmen başlamıştır. İkinci oturumda Cumhurbaşkanlığı seçimini gerçekleştirmek üzere, üyeler, Başkan'ın çağrısıyla oylarını kullanmaya davet

edilmiştir. 289 mevcut milletvekilinin oy birliğiyle Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı olarak bir kez daha Mustafa Kemal Atatürk seçilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1931: 2-8).

IV'üncü TBMM yasama döneminde, devrimlerin devam ettiği görülmektedir. 26 Ekim 1933 tarihinde verilen kanun teklifinde, "Türk Kadınlarına Muhtar ve ihtiyar Heyeti üyesi Seçme ve Seçilme Hakkının Tanınması"2329 sayılı kanun ile kabul edilmiştir. Kanun uyarınca, 442 sayılı Köy Kanununda yer alan 20 ve 30'uncu maddeler değiştirilmiştir (Çoker, 2001: 179).

Türk vatandaşlarının öz adlarının yanı sıra soyadlarını da taşımaları ve kullanmaları zorunluluğunu getirmek amacıyla, "Soyadı Kanunu" gündeme gelmiştir. 21 Haziran 1934 tarihinde oylama sonucu kabul edilerek yürürlüğe giren Soyadı Kanunu, 2525 sayılı kanun olarak yasalaşmıştır (Çoker, 2001: 180).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu lideri olan Mustafa Kemal Atatürk'ün "Atatürk" Soyadını alması hakkındaki kanun teklifi, İsmet Paşa ve beraberindeki 22 arkadaşı ile birlikte TBMM Başkanlığı'na "*Kemal Öz adlı Cumhurreisimize Atatürk soyadı verilmesi*" başlığıyla sunulmuştur. 24 Kasım 1934 tarihinde 2622 sayılı kanun yasalarak, Atatürk soyadı verilmiş ve başkaları tarafından bu soyadın kullanımının önüne geçilmiştir.

26 Kasım 1934 tarihli, İçişleri Bakanlığı tarafından hazırlanarak TBMM Başkanlığına sunulan kanun tasarısı ile Efendi, Bey ve Paşa gibi Unvan ve Lakapların kaldırılması yönünde ilk adım atılmıştır. 26 Kasım 1934 tarihinde meclis oylamasından geçerek yasalaşan 2590 sayılı kanun, yukarıda bahsedilen unvan ve lakap kullanımlarını resmen yasaklamıştır (Çoker, 2001: 190).

2.5.3. TBMM V. Dönem (1935-1939)

TBMM V.Dönemi, 1 Mart 1935 tarihinde, Cuma günü saat 14'te yapılan toplantı ile resmen başlamıştır. Meclis açılış toplantısı için milletvekilleri, tam kapasite ile meclisi doldurmuştur. Hatta dinleyici locaları yetersiz kaldığından dolayı, solunun bir kısmı misafirler için ayrılmıştır (Güneş, 2001: 43).

Başkanlık Divanı oluşturulan TBMM'de sıra Cumhurbaşkanı'nın seçilmesine gelmiştir. 386 milletvekilinin katıldığı oylama sonrasında, oybirliği ile Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı'na tekrar seçilmiştir. 21 pare top atışı

yapılarak kutlanan sonuçlar ve diğer tebrik mesajları üzerine Atatürk bir bildiri ile tebriklere karşılık vermiştir (Akandere, 1998: 19).

TBMM V.Döneminde birinci toplantı yılının başlangıcı 1 Kasım 1935 iken; 1 Kasım 1936 tarihine kadar devam etmiştir. Bu dönem içerisinde mecliste 81 toplantı ile 84 oturum yapılmıştır. İkinci devre yılı ise, 1 Kasım 1936 yılında başlamış ve 30 Ekim 1937 yılına kadar devam ederken, bu süre içerisinde 77 toplantı ile 86 oturum gerçekleştirilmiştir. Meclisin üçüncü toplantı dönemi 1 Kasım 1937’de başlayarak 29 Haziran 1938 tarihine kadar devam etmiştir. Meclis çalışmaları için 83 toplantı ile 88 oturum gerçekleştirilmiştir. Dördüncü ve son dönem toplantı yılı 1 Kasım 1938 tarihinde başlarken; 27 Ocak 1939’da tamamlanmıştır. Bu süre içerisinde, 28 toplantı ile 32 oturum gerçekleştirilebilmiştir.

2.5.4.TBMM VI. Dönem (1939-1943)

Ülkemizde tek partili idare, 10 Kasım 1938 tarihine kadar Mustafa Kemal Atatürk yönetimi altında devam ederken; Atatürk’ün vefat etmesinin ardından, 11 Kasım 1938 tarihinde Cumhurbaşkanlığı’na İsmet İnönü seçilmiştir. Ülkemizdeki tek parti yönetim sisteminin bir anlamda kurumsallaştırılmaya çalışıldığı 1938 ile 1945 yılları arasındaki dönem, ülkemizin siyasi tarihi açısından, “Millî Şef Dönemi” ismiyle tanınmıştır (Akandere, 1998: 512).Şeflik kavramının siyasi yaşantımız açısında kurumsal kimliğe dönüştüğü dönem, “Millî Şef Dönemi” ile hayata geçirilmiştir. CHP I.Olağanüstü toplantısıyla "Millî Şef" ile "Değişmez Genel Başkan" ilan edilen İsmet İnönü, hemen her yerde “Millî Şef” olarak ilan edildiğinden, bu tanımlama onun için bir anlamda resmi bir unvan niteliğine ulaşmıştır (Akandere, 1998: 513).

TBMM VI. Dönemi, 3 Nisan 1939 tarihinde, pazartesi saat 14’te, en yaşlı üye olan, General Besim Ömer Akalın tarafından yapılan konuşmanın ardından açılmıştır. Ardından gerçekleştirilen Başkanlık Divanı Seçimi sonrasında; Türkiye Cumhuriyeti’nin ikinci Cumhurbaşkanı’nın seçilmesine sıra gelmiştir (Binark, 2001: 1943).

“Reylerin neticesini arz ediyorum:

Reye iştirak eden arkadaş 413 dür. 413 reyle ve müttefikan Ankara mebusu İsmet İnönü Reiscumhur seçilmiştir (Şiddetli ve sürekli alkışlar).

Kendilerini yemine davet etmeğe gidiyorum. Yemin için gelinceye kadar celseyi kapatıyorum (TBMM Zabıt Ceridesi, Birinci İnıkad, 1939:5).”

2.5.5. TBMM VII. Dönem (1943-1946)

TBMM'nin VII.Dönemi açılış toplantısı 8 Mart 1943 tarihinde, Kocaeli Milletvekili Subhi Arsel başkanlığı ile açılmıştır. Başkanlı Divanı seçiminin yapılmasının ardından milletvekilleri, Cumhurbaşkanı seçimi için oy kullanmıştır. Oy kullanmaya iştirak eden 435 milletvekilinden tamamının oyunu alan İsmet İnönü, bir kez daha Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir (Binark, 2001: 911).

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından dünya genelinde etkisini ve gücünü yitiren totaliter rejimlerin yerine demokratik yönetim sistemlerinin gündeme gelmesi, bütün bu küresel değişimlerden etkilenen Türk halkının siyasi bazı hakları talep etmeye başlaması nedeniyle, kesintisiz iktidarına Cumhuriyet'in ilanından bu yana devam eden Cumhuriyet Halk Partisi ve Milli Şef, halktan gelen demokrasi ve çoklu demokrasi taleplerine kayıtsız kalamamıştır (Binark, 2001: 912).

2.5.6. TBMM VIII. Dönem (1946-1950)

Ülkemizde çok partili hayata 21 Temmuz 1946 tarihi itibarıyla geçilmesinin ardından gerçekleştirilen ilk genel seçimin sonrasında toplanan TBMM; Türk siyasal hayatı açısından önemli dönüm noktalarından biri olmuştur. Ayrıca bu dönem meclis çalışmalarıyla kabul edilen kanunlar ile gerçekleştirilen kanun değişikliklerinin, gelecek dönem Türkiye'sinin siyasi, ekonomik ve sosyal yapısında önemli etkileri olduğu göz ardı edilemez (Tuncer, 2003: 362).

21 Temmuz 1946 tarihinde yapılan seçimlere Cumhuriyet Halk Partisi, Milli Kalkınma Partisi, Demokrat Parti, Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi, Liberal Demokrat Parti ve Yalnız Vatan İçin partileri katılmıştır (Tuncer, 2003: 363). Seçim sonuçlarına göre yalnızca CHP ile DP seçim başarısı göstererek milletvekili çıkarabilmiştir. DP, seçimler için yoğun şekilde özgürlükler, demokrasi ile ekonomi üzerine güçlü şekilde vurgu yapmış; CHP ise, savaş zamanlarında izledikleri doğru politikalarla dünya savaşı ortamından ülkeyi koruduklarına ve demokratikleşme yolunda önemli ilerlemeler kaydettiklerine dair söylemler geliştirmiştir. Seçimler (her türlü şaibe ve kamu gücünün zor kullanılması iddiaları, seçim sandıklarının ortadan kaldırıldığına dair vahim iddialar) açıklandığında, %75 oranında seçmen katılımı ve mecliste 396 vekille temsil gücünü elde eden CHP'ye karşılık, henüz teşkilatlanmasını tam olarak gerçekleştiremeyen DP 60 vekille meclise girmeyi başarabilmişti. 6 milletvekili de bağımsız olarak TBMM'ne girmeye hak kazanmıştır (Çufalı, t.yok, 2).

Genel seçimlerin ardından, 5 Ağustos 1946'da TBMM VIII. Dönem çalışmaları resmen başlamıştır. İlk günkü birleşim toplantısında İsmet İnönü 388 oy alarak bir kez daha Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Kazım Karabekir ise, 379 oy alarak TBMM Başkanı olmuştur (TBMM Zabıt Ceridesi: 1946: 2-4).

2.6.1927-1950 Dönemindeki Mardin Milletvekilleri ve Meclis Çalışmaları

2.6.1.TBMM III. Dönem (1927-1931)Mardin Milletvekili: İrfan Ferit Alpaya

1884 yılında İstanbul'da doğan İrfan Ferit Alpaya, İstanbul Hukuk Mektebi ile Harp Okullarını bitirmiştir. Subay statüsünde hizmet verdiği Türk Silahlı Kuvvetlerinde sırasıyla; Tırnova Müstakil Topçu Bölüğü Komutanlığı ve 1.Dağ Topçu Taburu 3.Batarya Komutanlığı gibi vazifeleri yerine getirmiştir. Sonraki dönemde, Hukukçu kimliği ile yıllarca serbest avukatlık yapmıştır. TBMM'de sırasıyla III., IV., V., VI., VII. ve VIII. Dönemlerde Mardin Milletvekilliği yapmıştır. Milletvekilliği sırasında, IV., V. ve VI. Dönemlerde Divan-ı Riyaset İdare Memurluğu görevlerini icra etmiştir. Evli olan Alpaya, bir çocuğa sahiptir. Deneyimli siyaset ve hukuk insanı İrfan Ferit Alpaya, 2 Ocak 1951 tarihinde vefat etmiştir (Öztürk, 1994: 483).

2.6.2. TBMM III. Dönem (1927-1931) Mardin Milletvekili: Mehmet Nuri Ural

Fransa Alfor Baytar Okulu'ndan mezun olmuş olan Mehmet Nuri Ural, 1869 yılında Trabzon'da doğmuştur. Harbiye İntani Hastalıkları Öğretmen Yardımcılığı, Sivil Baytar Okul Müdürlüğü, Harp Okulu Öğretmenliği, Askerî Baytar Okul Öğretmenliği, III. Dönem Mardin Milletvekilliği ile IV. ile V. Dönemlerde Maraş milletvekilliği görevlerini üstlenmiştir. Meslek yaşamı süresince, Gümüş Laboratuvar Madalyası, 4. Osmanî Nişanı,4. Mecidi Nişanı, Muharebe Gümüş Liyakat Madalyası ve Harp Madalyası sahibidir. Evli ve iki çocuk babası olan Ural, 18 Nisan 1942 tarihinde vefat etmiştir (Öztürk, 1994: 483).

2.6.3. TBMM III. Dönem Mardin Milletvekilleri Meclis Çalışmaları (Verilen Önergeler)

Ali Rıza Erten (Mardin) 8'inci birleşim toplantısında “*Ve Nuri Bey, Zabıtai sıhhiyei hayvaniye kanunu lâyihasının muhtelit bir encümen tarafından müzakere ve tetkiki hakkında.*” takrir vermiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1927: 40-41).

Riyaseti Celileye

Memleketimiz hayvanatının sari hastalıklardan sıyanet ve vikayesi ve bu hususta icap eden zaptı raptın temini ve rünunu baytariyenin terekkiyatı hazıraya tevfi kan tatbikini amir bulunan ve geçen devrede hükümet tarafından teklif edilip bu kere de Meclisi Âlice süratle iktisabı kanuniyet eylemesi temenni kılınan «zabıtai sıhhiyei hayvaniye» layihai kanuniyesinin müstaceliyetiine binaen havale olunan Ziraat, Dahiliye, Adliye ve Bütçe encümenlerinden müntehap her birinden üçer olmak üzere on iki azadan müterekkip muhtelit bir encümen tarafından müzakere ve tetkikini arz ve teklif ederiz.

Mardin Mebusu

Mardin Mebusu

Ali Rıza

Mehmet Nuri

Mehmet Nuri Ural (Mardin) 58'inci, 80 ve 81'inci birleşim toplantılarında “Askeri baytar tatbikat mektebi muallimi binbaşı merhum Ahmet ve muavini yüzbaşı merhum Hüdai Beylerin zevceleriyle çocuklarına maaş tahsisi hakkında.” tahrir vermiştir.(161 üyenin kabul oyuyla tasarı kanunlaşmıştır. 23/5/928) (TBMM Zabıt Ceridesi, 1928: 318-330).

Ahmet İrfan Alpaya (Mardin) 58'inci, 41 ve 43'üncü birleşim toplantılarında “Kayseri Mebusu Hasan Ferit Bey, Köy kanununun kırk dördüncü maddesinin tefsirine dair.” tahrir vermiştir. (Tasarı, üyelerin kabul yönündeki iradeleriyle kabul edilmiştir.) (TBMM Zabıt Ceridesi, 1928).

Ali Rıza Erten (Mardin) 46 ve 22'inci birleşim toplantılarında “Züraaı takviye masrafından tedeyyün ettirilen ve ettirilecek olan mebalığden istirdat kılınacak olanların Ziraat Bankasına itası hakkında.” tahrir vermiştir. (Teklif, geri çekilmiştir.) (TBMM Zabıt Ceridesi, 1928: 196).

2.6.4. TBMM III. Dönem Mardin Milletvekilleri Meclis Çalışmaları (Söz Alanlar)

Ali Rıza Erten (Mardin) 8'inci birleşim toplantısında “: Mardin mebusları Ali Rıza ve Mehmed Nuri Beylerin zabıtai sıhhiyei hayvaniye kanunu lâyihasının muhtelit bir encümen tarafından müzakere ve tetkiki hakkındaki tahrirleri münasebetiyle.” söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1927: 41).

ZİRAAT ENCÜMENİ NAMINA ALİ RIZA BEY (Mardin) — Efendim; bu lâyiha kanuniye filhakika geçen sene hükümet tarafından gönderilip Ziraat Encümeninde tetkik ve müzakere edildi ve bu sene de hükümet yeniden ve müstacelen müzakeresini Meclisi Âliden rica ediyor. Esasen geçen sene de müstaceliyet vardı ve bu müstaceliyete binaen muhtelit bir encümen teşkili için bir takrir verilmişti. Meclisi Âli de kabul etmişti. Hükümet baytarî hususta beynelminel temaslarda bulunuyor bu sene Balkan hükümetleriyle kongre akdetti. Elyevm Adama'da Suriye ve Irak hükümetleriyle temastadır. Kendisinin istinat edeceği 'bir kanun - doğrudan doğruya - yok gibidir. Çünkü ihtiyacı hazırda nazaran eski kanunu tadil etmek mecburiyetini hissetmiştir. Gerek iktisadî hususta ve gerekse memleketin müdafaası noktasından hayvan hastalıklarının ne kadar mühim olduğunu hepimiz biliriz. Binaenaleyh müstacelen çıkmasını hükümetin arzu, ettiği ve dört beş aydan beri Mecliste bulunan bu kanunun muhtelit bir encümene tevdi ile derhal çıkarılması muvafıktır, Binaenaleyh takririn derhal kabulünü rica ederim.

Mehmet Nuri Ural (Mardin) 45'inci birleşim toplantısında “: *Zabıtai sıhhiyei hayvaniye kanunu lâyihasının intaç edilememesi esbabına dair ticaret encümeni mazbatası münasebetiyle.*” söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1928: 188).

Ali Rıza Erten (Mardin) 75'inci birleşim toplantısında “: *Tedariki vesaiti nakliye komisyonunun sureti teşekkülü hakkındaki 703 numaralı kanunu muaddil kanun münasebetiyle.*” söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1929: 258-259).

Mehmet Nuri Ural (Mardin) 48'inci birleşim toplantısında “: *Umumî hıfzıssıhha kanunu münasebetiyle sözleri.*” ile söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1930: 69).

2.6.5. TBMM III. Dönem Mardin Milletvekilleri Meclis Çalışmaları (Kanun Teklifleri)

Ali Rıza Erten (Mardin) 74 ve 75'inci birleşim toplantılarında “*Amenajman ve teşcir işlerinde müstahdem memurini fenniye verilecek yevmiyeler hakkında.*” kanun teklifi vermiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1929: 262).

Havale Edilen Evrak

2 — *Mardin mebusu Ali Rıza Beyin, amanejman ve teşcir işlerinde müstahdem memurini fenniye verilecek yevmiyeler hakkında kanun teklifi (Bütçe Encümenine)*

Ali Rıza Erten (Mardin) 46 ve 22'nci birleşim toplantılarında “*Züraaı takviye masrafindan tedeyyün ettirilen ve ettirilecek olan mebalighden istirdat kılınacak olanların*

Ziraat Bankasına itası hakkında.” kanun teklifi vermiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1928: 196).(Kanun teklif, vekilin talebi üzerine geri çekilmiştir.)

Zürrai takviye masrafından verilen mebalîğe ait tahsisatın Ziraat Bankasına itası hakkında takdim olunup halen Bütçe Encümeninde bulunan kanunî teklifimin iadesine müsaade buyrulmasını rica eylerim efendim.

Mardin Ali Rıza

Reis — Teklifi kendisine iade edeceğiz efendim.

Mehmet Nuri Ural (Mardin) 51 ve 25’inci birleşim toplantılarında “*Kelebek hastalığının distofajin veya mümasili ilâçlarla imhası ve diğer tufeylât hastalıklarının tedavisi hakkında.*” kanun teklifi vermiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1928: 14).

2.6.6. TBMM IV. Dönem (1931-1934) Mardin Milletvekilleri

2.6.7.TBMM IV. Dönem Mardin Milletvekilleri Meclis Çalışmaları (Söz Alanlar)

Ali Rıza Erten (Mardin) 14’üncü birleşim toplantısında “*Tütün İnhisarı Kanununun 42. maddesine müzeyyel kanun münasebeti ile sözleri*” ile söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1931: 71).

Ali Rıza B. (Mardin) — Efendim; teklifim usule dair bir tadilden ibarettir. Şahsım namına teklif ediyorum. Malûmu âlinizdir ki; kanunların hükümlerini icraya memur olan vekillere ait olan hüküm; daima o kanunun hangi tarihten muteber olduğuna dair olan hükme tekaddüm ederdi. Halbuki burada matbaa hatası olarak yanlış yazılmıştır. Binaenaleyh ikinci maddenin üçüncü madde, üçüncü maddenin de ikinci madde olarak kabulünü rica ediyorum.

Ali Rıza Erten (Mardin) 14’üncü birleşim toplantısında “*Muamele Vergisi Kanunu makamına kaim kanun münasebeti ile sözleri*” ile söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1931: 271-276).

Ali Rıza Erten (Mardin) 14’üncü birleşim toplantısında “*Türkiye Cumhuriyeti ile Sovyetist Sosyalist Cumhuriyetleri İttihadı Hükümetleri arasında münakid ticaret ve seyrisefain mukavelenamesinin tasdiki hakkındaki kanun münasebeti ile sözleri*” ile söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1931: 318).

Ali Rıza Erten (Mardin) 18'inci birleşim toplantısında “22.7.1931 tarih ve 1873 numaralı kanuna müzeyyel kanun münasebeti ile sözleri” ile söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1931: 127).

Ali Rıza Erten (Mardin) 43'üncü birleşim toplantısında “1932 senesinden itibaren Tıp fakültesinden neşet edecek tabiblerin mecburi hizmetlerinin lâğvi ve leyli tıp talebe yurduna alınan tıp talebesinin tâbi olacakları mecburiyetler hakkındaki kanun münasebeti ile sözleri” ile söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1932: 54).

Ali Rıza Erten (Mardin) 41'inci birleşim toplantısında “Dâhilî istihlâk vergisi hakkındaki Kanunun ikinci maddesinin değiştirilmesi hakkındaki kanun münasebeti ile sözleri” ile söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1934: 85).

2.6.8.TBMM IV. Dönem Mardin Milletvekilleri Meclis Çalışmaları (Kanun Teklifleri)

Ali Rıza Erten (Mardin) 33'üncü birleşim toplantısında “Kara nakliye vasıtalarından Devlet, vilâyet ve belediyelerce alınmakta olan vergi ve resimlerin bir elden tahsili hakkında.” kanun teklifi vermiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1933: 48).

Havale Edilen Evrak

4 — Mardin mebusu Ali Rıza Beyin, kara nakliye vasıtalarından Devlet, vilâyet ve belediyelerce alınmakta olan vergi ve resimlerin bir elden tahsili hakkında kanun teklifi (Dahiliye, Maliye ve Bütçe encümenlerine)

2.6.9.TBMM V. Dönem (1935-1938) Mardin Milletvekili:(Ahmet) Hilmi Çoruk

İstanbul Hukuk Mektebi mezunu olan Hilmi Çoruk, 1888 yılında İstanbul'da doğmuştur. Tophane-i Amire Kâtipliği, Kastamonu Daru'l-Hilafe Medresesi İnşa ve Edebiyatı Türkiye Muallimliği, Harbiye Dairesi Yedek 3. Sınıf Kâtipliği, Kastamonu Lisesi Hukuk ve İktisat İçtimaiyat Muallimliği, Vilayet Meclisi Umumi Azalığı, Kastamonu Belediye Başkanlığı, Kastamonu Muallim Mektebi Tarih ve Coğrafya Muallimliği, Kastamonu Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti Üyeliği ve TBMM V.döneminde Mardin milletvekilliği görevlerini icra etmiştir.TBMM VI., VII. ve VIII. Dönemlerinde Kastamonu milletvekili olarak temsil görevi icra etmiştir. Evli ve dört çocuğu olan Çoruk, 11 Aralık 1947 tarihinde vefat etmiştir (Güneş, 2000: 568).

2.6.10.TBMM V. Dönem (1935-1939) Mardin Milletvekili: Osman Necati Dinçer

1878 yılında Lefke’de doğan Osman Dinçer, Hukuk Mektebinden mezun olmuştur. Ertuğrul Müddeî-i Umûmîlik Kalemi Kitabetiği, Yenişehir, Mihaliç, Sukut, Bidâyet Mahkemesi Müstantik Muavinliği, Ceza Dairesi Zabıt Kitabetiği, Kosova Bidâyet Mahkemesi 2.Müstantikliği, Rize, Adalcadağ, Eskice ve Kalkandelen Bidâyet Müddeî-i Umûmîliği, Kütahya, Isparta ve Karaman Bidâyet Mahkemesi Azalığı, Tenus Hâkim Muavinliği ve Mahkeme Başkanlığı, Ankara Bidâyet Mahkemesi Müddeî-i Umûmîliği, İzmir Asliye Mahkemesi Azalığı, Serbest Avukatlık, İzmir Ceza Hâkimliği Başmuavinliği ve TBMM V. Döneminde Mardin milletvekilliği görevlerini yerine getirmiştir. Evli ve dört çocuğu olan Osman Dinçer, 18 Ocak 1942’de vefat etmiştir (Güneş, 2000: 571).

2.6.11.TBMM V. Dönem (1935-1939) Mardin Milletvekili: Hasan Edip Ergin

1884 yılında İstanbul’da doğan Hasan Edip Ergin, İstanbul Hukuk Mektebi’nden mezun olmuştur. Tophâne-i Âmire Tahrirat Kitabetiği Müdürlüğü, 1. Ordu İdare Heyeti 1. Şube Mümeyyizliği, 8. Ordu Müşavirliği, Divânı Temyiz Askerî Meclisi Temyiz Aza Mülazımlığı, Heyeti Temyiz Azalığı, Müdâfaa-i Milliye Vekâleti Umûru Mehâkim Müdüriyeti görevliliği, Adliye Azalığı, Bursa Vilâyeti Umûru Hukukiye Müdürlüğü, Başvekâlet Müdevvenatı Kanuni Müdürlüğü, Dâhiliye Vekâleti Hukuk Müşavirliği, Şura-yı Devlet Mülkiye Dairesi Azalığı, Şura-yı Devlet Maliye ve Nâfia 2. Azalığı ve TBMM V. VI. Ve VII. Dönemlerinde Mardin Milletvekilliği görevlerini yürütmüştür. Evli ve iki çocuğu olan Hasan Edip Ergin, 30 Ağustos 1949 tarihinde vefat etmiştir (Güneş, 2000: 572).

2.6.12.TBMM V. Dönem (1935-1939) Mardin Milletvekili: Ali Rıza Levent

1893 yılında Girit’te doğan Ali Rıza Levent, Askeri Tıbbiye Mektebi’nden mezun olmuştur. Ardından Roma Sıtme Mektebi’nde yüksek ihtisasını tamamlamıştır. Teşkilât-ı Mahsusa Üyeliği, Sina Cephesi 60 numaralı Seyyar Hastanesi Tabipliği, Samara Hastanesi Kuruculuğu, Çölemerik Hudut Taburu Tabîpliği, Aydın Belediye Tabîpliği, İzmir Vilâyeti Seyyar Tabîpliği, Seyhan Sıtma Enstitüsü Laboratuvar Şefliği, Manisa Sıtma Mücadelesi Tabîpliği, Türk Ocakları Kurucu Üyeliği, Seyhan Sıtma Enstitüsü Laboratuvar Şefliği, Genel Sıtma Savaş Başmüfettişliği görevlerinin yanı sıra; Mardin V. ve VI. Dönem milletvekilliği görevi ve VII. Dönemde Aydın milletvekilliği vazifesini

icra etmiştir. Evli olan Ali Rıza Levent, 19 Kasım 1974 tarihinde vefat etmiştir (Güneş, 2000: 576).

2.6.13.TBMM V. Dönem Mardin Milletvekilleri Meclis Çalışmaları

Edip Ergin (Mardin) 4'üncü birleşim toplantısında “*Askerlik mükellefiyeti Kanununun bazı maddelerinin tadili hakkındaki kanun münasebeti ile sözleri*” ile söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1935: 39-40).

Osman Dinçer (Mardin) 4'üncü birleşim toplantısında “*Askerlik mükellefiyeti Kanununun bazı maddelerinin tadili hakkındaki kanun münasebeti ile sözleri*” ile söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1935: 44).

OSMAN DİNÇER (Mardin) Bu nüfus mesaili ekseriyetle tesadüf ettiğimiz sevdır. Meselâ tashihi -nüfus için daim askeriveden gönderilen bir adam bazan yerli olabilir. bazan da, başka memleketli olabilir. Şahitten hahsolunuvor ki bu mahkemeyi takvid ediyor. Sahid malûm" âliniz ismi faildir, manası görendir. Gören sövler, halbuki bunu gören yoktur. Doğduğunu bilen de yoktur. Maddeve ehli vukufla vas tashih edilir» diye bir kayid ilâve olunsa her halde iyi olur.

Rıza Erten (Mardin) 30'uncu birleşim toplantısında “*Nebatları hastalık ve zararlı böceklerden koruma Kanunu münasebeti ile sözleri*” ile söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1935: 46).

Osman Dinçer (Mardin) 32'inci birleşim toplantısında “*Devlet demiryolları memurlarının tekaüd sandığı hakkındaki kanuna ek kanun münasebeti ile sözleri*” ile söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1935: 158).

Edip Ergin (Mardin) 38 ve 39'uncu birleşim toplantılarında “*Memurin Kanununun bazı maddelerde buna müzeyyel olan 1777 sayılı Kanunun 3. maddesinde değişiklik yapılmasına dair kanun münasebetile sözleri*” ile ilgili söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1935: 159).

Edip Ergin (Mardin) 70'inci birleşim toplantısında “*Polis Teşkilatı münasebeti ile sözleri*” ile ilgili söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1937: 21).

Hilmi Çoruk (Mardin) 6'ncı birleşim toplantısında “*Birinci kânun 1937: şubat 1938 ayları hakkındaki Divanı muhasebat raporunun sekizinci fıkrası münasebeti ile sözleri*” ile ilgili söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1938: 64).

Edip Ergin (Mardin) 21 ve 14'üncü birleşim toplantılarında “*Kanunların ve nizamnamelerin sureti neşir ve ilânı ve meriyet tarihi hakkındaki kanunun 5. maddesine bir fıkra eklenmesine dair (2/11).*” kanun teklif etmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1938; 42-43).

2.6.14.TBMM VI. Dönem (1939-1943) Mardin Milletvekili: Muhittin Birgen

1885 yılında İstanbul’da doğan Muhittin Birgen, Darülfünun Edebiyat Şubesinden mezun olmuştur. Tanin Gazetesi Yazı İşleri Müdürlüğü ile Başyazarlığı, Hicaz Demir Yolu Nezâreti Memurluğu, Üsküdar İdadi ve Sultânîleri Edebiyat ve Felsefe Öğretmenliği, Azerbaycan Maârif Müşavirliği, İzmir Müstahsilleri Kooperatifi Müdürlüğü, Galatasaray Lisesi Tarih Öğretmenliği, İncir ve Üzüm Kooperatifleri Kuruculuğu ile Yöneticiliği, Mahallî İtibar Kooperatif Bankaları Teşkilâtı Kuruculuğu, Millî Aydın Bankası İdare Meclisi Reisliği, Türk Kooperatifçisi Dergisi sahipliği, Son Posta Gazetesi’nde Başyazarlık, Osmanlı Mebusan Meclisi III. Döneminde Çorum Mebusluğu ile TBMM VI. Döneminde Mardin Milletvekilliği görevlerini icra etmiştir. (Not: Mardin milletvekilliği vazifesi, 13 Haziran 1941’de iskat edilmiştir.) Evli ve bir çocuğu bulunan Muhittin Birgen, 1959 yılında vefat etmiştir (Günay, 1943: 567).

2.6.15. TBMMVI. Dönem (1939-1943) Mardin Milletvekili: Seyfi Düzgören

1880 yılında İstanbul’da doğan Seyfi Düzgören, 1900 yılında Teğmen rütbesiyle Harp Okulu’ndan mezun olmuştur. Harp Akademisi’nden 1905 yılında mezun olmuş ve Kurmay Yüzbaşı olarak muhtelif birliklerde görev yapmıştır. Mitralyöz Bölük Komutanlığı, Hudeyde Fırkası Erkân Reisliği, Türk-Bulgar Tahdit Komisyonu Reisliği, Yeniköy Fırkası Kurmay Başkanlığı, Danimarka Üsera Mübâdele Kongresi Türk Murahhaslığı, 3. Kafkas Tümen Komutanlığı, Millî Savunma Bakanlığı Ordu Dairesi Başkanlığı, Doğu Cephesi Kurmay Başkanlığı, 23 ile 57’nci Tümen Komutanlıkları, Gümrük Muhafaza Genel Komutanlığı, askerlik mesleğinden emekliye ayrıldıktan sonra TBMM VI. VII. ve VIII. Dönemlerinde Mardin Milletvekilliği görevlerini üstlenmiştir. Gümüş Liyakat ile İstiklal Madalyaları sahibi olan Seyfi Düzgören, evli ve üç çocuğa sahipti. Düzgören, 1948 yılında vefat etmiştir (Günay, 1943: 568).

2.6.16. TBMM VI. Dönem (1939-1943) Mardin Milletvekili: Hasan Seyfettin Menemencioğlu

1891 yılında İstanbul’da doğan Hasan Seyfettin Bey, Hukuk Mektebi mezunudur. Levâzım Dairesi Hukuk Müşavirliği, Rüsûmât Muhafaza Müdüriyeti Kalemi Kâtipliği,

Asliye Mahkemesi Müddeî-i Umûmî Başmuavinliği, İzmir Müddeî-i Umûmî Başmuavinliği, İzmir Ağır Ceza Reisliği, Adliye Vekâleti Müsteşarlığı ve TBMM VI. ve VII. dönem milletvekilliği görevlerini icra etmiştir. Aynı zamanda 12. İle 13'üncü Hükümetlerde, Adliye Vekili olarak görev icra etmiştir. Evli ve üç çocuk babası olan Menemencioğlu, 17 Temmuz 1952'de vefat etmiştir (Günay, 1943: 563).

2.6.17. TBMM VI. Dönem (1939-1943) Mardin Milletvekili: Halit Onaran

1881 İzmir doğumlu olan Halit Onaran, İdadi Mektebi mezunudur. İzmir Mahkemesi Şer'îye Mülazımlığı, İzmir Tahrirat Müdürlüğü ile İzmir Vali Yardımcılığı görevlerini icra ettikten sonra, TBMM III. Dönemde Kars; IV. ve V. Dönemlerde Burdur; VI. Dönemde Mardin; VII. Dönemde İzmir ve son olarak VIII. Dönemde Muş milletvekilliği olarak temsil görevi icra etmiştir (Günay, 1943: 564).

2.6.18. TBMM VI. Dönem Mardin Milletvekilleri Meclis Çalışmaları

Edip Ergin (Mardin) 13'üncü birleşim toplantısında “*Polis vazife ve salâhiyet kanununa bir madde eklenmesine dair lâyiha münasebetiyle sözleri*” ile söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1939: 97-98).

Hasan Menemencioğlu (Mardin) 76'ıncı birleşim toplantısında “*Askerî muhakeme usulü kanununun bazı maddelerini değiştiren kanun münasebetiyle sözleri*” ile söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1940: 137).

Rıza Erten (Mardin) 69'uncu birleşim toplantısında “*Çiftçi mallarının korunması hakkındaki kanun münasebetiyle sözleri*” ile söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1940: 186-188).

Hasan Menemencioğlu (Mardin) 24'üncü birleşim toplantısında “*Nahiye teşkili ve idaresi hakkında ve nahiye müdürlerinin intihap ve istihdam usullerine dair kanun münasebetiyle sözleri*” ile söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1943: 63-65).

Muhittin Birgen (Mardin) 32'nci birleşim toplantısında “*Bankalar ve Devlet müesseseleri memurları aylıklarının tevhid ve teadülü hakkındaki kanun münasebetiyle sözleri*” ile söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1939: 383-385).

Edip Ergin (Mardin) 16; 75 ve 76'ıncı birleşim toplantılarında “*Memurin muhakemat kanunu hükümlerine nazaran hangi vazife sahiplerinin memurin muhakematı hükümlerine tabi tutulacaklarının tefsiri hakkında (4/27).*” taktir vermiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1940: 54).

2.6.19.TBMM VI. Dönem (8 Mart 1943-5 Ağustos) Mardin Milletvekili: Aziz Uras

Aziz Uras, 1901 yılında Mardin’de doğmuştur. İsviçre’de Elektronik Fakültesi mezuniyeti ile ülkemizde Askeri Tıbbiye eğitimleri alarak, başarılı şekilde mezun olmuştur. Genel Patoloji dalında uzmanlığı bulunan Aziz Uras, Tabur ve Alay Komutanlıklarında Hekimlik, Halkevleri ve Türk Ocaklarında Başkanlık, Çocuk Esirgeme Kurumu Başkanlığı, Mardin Askerî Hastanesi Hekimliği, Mardin Belediye Başkanlığı ve TBMM 7., 8., 9. ve 11. Dönemlerinde Mardin milletvekilliği vazifelerini icra etmiştir. Evli ve dört çocuğu olan Aziz Uras, 22 Mart 1985 tarihinde vefat etmiştir (TBMM Albümü 1920-1950, 2010: 417).

2.6.20.TBMM VI. Dönem (8 Mart 1943-5 Ağustos) Mardin Milletvekili: Lütfi Ülkümen

1904 yılında Kahramanmaraş’ta doğan Lütfi Ülkümen, Berlin Üniversitesi Yüksek Ziraat Fakültesi Tabii İlimler Bölümü ile İstanbul Halkalı Yüksek Ziraat Okulu’ndan mezun olmuştur. Kaiser Wilhelm Nebat Islahı Araştırma Enstitüsü ve Berlin Veraset Enstitüleri’nde ihtisasını tamamlamıştır. Maraş Şehit Evliya Efendi Mektebi ile Bilecik Şeyh Edebali Okulu Öğretmenlikleri, Yüksek Ziraat Enstitüsü Bahçıvanlık ve Bağcılık Enstitüsü Başasistanlığı, Yüksek Ziraat Enstitüsü Bağ Bahçe Tarımı ve Islahı Enstitüsü ve Bilimsel ve Ekonomik İşletmeleri Müdürlüğü görevlerinin yanı sıra TBMM VII. Döneminde Mardin Milletvekilliği ile XI. Dönemde Aydın Milletvekili olarak görevler yürütmüştür. Evli ve iki çocuk babası olan Ülkümen, 5 Mart 1982’de vefat etmiştir.

2.6.21.TBMM VII. Dönem Mardin Milletvekilleri Meclis Çalışmaları

Edip Ergin (Mardin) 33’üncü birleşim toplantısında “*Vilâyet İdaresi Kanununun 58. maddesinin değiştirilmesine dair kanun münasebetiyle sözleri*” ile söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1943: 37).

Ali Rıza Erten (Mardin) 49’uncu birleşim toplantısında “*Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü vazife ve teşkilâtı hakkındaki kanun münasebetiyle sözleri*” ile söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1943: 126).

Aziz Uras (Mardin) 64’üncü birleşim toplantısında “*Tarım Bakanlığı 1944 malî yılı bütçesi münasebetiyle sözleri*” ile söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1944: 390).

Aziz Uras (Mardin) 42'inci birleşim toplantısında “ *Çocuk ölümlerinin yüzde yetmişinden daha fazlasına sebep olan toksik çocuk hastalığına karşı alınacak tedbirler hakkında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığında olan sorusu münasebetiyle sözleri*” ile söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1945: 68).

General Seyfi Düzgören (Mardin) 64'üncü birleşim toplantısında “ *1945 yılı yedi aylık Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı bütçesi hakkında sözleri*” ile söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1945: 440).

Edip Ergin (Mardin) 10 ve 30'uncu birleşim toplantılarında “*Ticaret ve sanayi odaları, Esnaf odaları ve Ticaret borsaları Kanununun 1 ve 19. maddelerinin değiştirilmesi hakkında (2/53)*” kanun teklifi vermiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1944: 68).

Aziz Uras (Mardin) 40'ıncı birleşim toplantısında “*Subaylar Heyetine mahsus Terfi Kanununa ek 4800 sayılı kanunun geçici maddesinin değiştirilmesine dair (2/101)*” kanun teklif etmiştir. (Kanun teklifi kabul edilmiştir.) (TBMM Zabıt Ceridesi, 1946: 194).

2.6.22.TBMM VIII. Dönem (1946-1950) Mardin Milletvekili: Mehmet Kamil Boran

1907 yılında Savur'da doğan Mehmet Kamil Boran, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olmuştur. Edirne İcra Memurluğu, İstanbul Sorgu Hâkimliği, Ordu Müdde-i Umûmî Yardımcılığı, İstanbul Yargıçlığı, İleri Hukuk Dergisi'nde başyazarlık ve dergi sahiplikleri ile TBMM VIII. (Ara seçim sonuçlarına göre Mardin Mebusu seçilmiştir.) IX. ve XI. Dönemlerde Mardin Milletvekili olarak görevler icra etmiştir. Boran, 1988 yılında vefat etmiştir (Culfaı, 2012: 841).

2.6.23.TBMM VIII. Dönem (1946-1950) Mardin Milletvekili: Abdülkadir Kalav

1911 yılında Mardin'de doğan Abdülkadir Kalav, ortaokul mezunudur. Serbest Ticaret ile uğraşan Kalav, Mardin halkevleri başkanlığı ile Belediye Başkanı görevleri, Mardin Belediye Meclisi ve Daimî Encümen Üyelikleri görevlerinin ardından TBMM VIII., XI. ve X. Dönemlerinde Mardin Milletvekilliği görevlerini yürütmüştür. Evli ve üç çocuğu olan Kalav, 3 Ocak 1974 tarihinde vefat etmiştir (Culfaı, 2012: 842).

2.6.24.TBMM VIII. Dönem (1946-1950) Mardin Milletvekili: Yusuf Mardin

Asıl adı Yusuf Sıtkı Mardin olan milletvekili, 16 Mart 1916 tarihinde İstanbul'da doğmuştur. İstanbul Hukuk Fakültesinden mezun olan Mardin, İstanbul Robert Koleji Öğretmenliği, Hukuk Müşavirliği ve Genel Sekreterliği, Yücel Dergisi Kuruculuğu ile

Yazarlığı, Ara seçimlerin ardından TBMM VIII. Dönem Mardin Milletvekilliği görevlerini yürütmüştür. Evli ve iki çocuk sahibi olan Mardin, 6 Ocak 1995 tarihinde vefat etmiştir (Culfalı, 2012: 843).

2.6.25.TBMM VIII. Dönem (1946-1950) Mardin Milletvekili: Kazım Sevüktekin

1877 yılında İstanbul’da doğan Sevüktekin, Harp Okulunu bitirdikten sonra; 1897 Osmanlı-Yunan Savaş'larında takım ile bölük komutanlığı görevlerini icra etmiştir. I. Dünya Savaşı sırasında Alay ve Tümen Komutanlığı seviyesinde görevler yaptı. 30 Haziran 1921’de Anadolu’ya geçen Kazım Bey, Milli Mücadeleye katılmıştır. Milli Mücadele dönemlerinde Tümen Komutanı olarak görev yürüttü. 1927 yılında kendi isteği üzerine emekliye sevk edilerek, siyasete atılmıştır. TBMM 3. 4. 5. 6. ve 7. dönemlerinde Diyarbakır milletvekili, TBMM 8. Döneminde ise Mardin milletvekili olarak temsil vazifesi üstlenmiştir. Çeşitli madalya ve takdimnameler ile Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyasına layık görülen Kazım Sevüktekin, 1949 yılında vefat etmiş; ancak naşı özel kararla, Devlet Mezarlığı’na 1988 yılında nakledilmiştir.

2.6.26.TBMM VIII. Dönem Mardin Milletvekilleri Meclis Çalışmaları

Aziz Uras (Mardin) 12’nci birleşim toplantısında “*Altı ilde ilan edilmiş olan Sıkıyönetimin altı ay daha uzatılması hakkında Başbakanlık tezkeresi münasebetiyle sözleri*” ile söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1336: 16).

Mehmet Kazım Sevüktekin (Mardin) 13’üncü birleşim toplantısında “*İstanbul Milletvekilliğine seçilen Zeki Rıza Sporel’in, seçim tutanağı hakkında sözleri*” ile söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1336: 48).

Mehmet Kazım Sevüktekin (Mardin) 44’üncü birleşim toplantısında “*Ordu ve jandarmaya mensup subaylarla eratın ve Sair binek hakkı olanların kendi malı bineklerinin ve Orduya alınan ahali nakliye vasıtalarının ödenmesine dair 1471 sayılı Kanunun 4657 sayılı Kanunla değiştirilen 4’ncü maddesinin değiştirilmesi hakkında Kanun münasebetiyle sözleri*” ile söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1336:4).

Mehmet Kazım Sevüktekin (Mardin) 45’inci birleşim toplantısında “*Askeri Yargıtay Adli Üye ve Üye Mülazimleriyle Savcı ve Savcı yardımcılara ve raportörlere ve Askeri mahkemelerde ve yargıçlık görevlerinden naklen Merkez görevlerinde çalıştırılan Askeri Adli Yargıçlara ve Yargıç adaylarına ödenek verilmesi hakkında kanun teklifi Münasebetiyle sözleri*” ile söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1336: s. 205-209).

Ali Rıza Erten (Mardin) 57'nci birleşim toplantısında “ *Sivas Kongresince seçilen Temsil Heyeti Üyeleriyle Türkiye Büyük Millet Meclisin Birinci Döneminde bulunan Üyelere vatani hizmet tertibinden aylık verilmesi hakkında kanun teklifi münasebetiyle sözleri*” ile söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1948: 298).

Ara Seçim ile Mardin Milletvekili seçilen Mehmet Kâmil Boran, and içme Törenini gerçekleştirmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1336: 16).

Abdülkadir Kalav (Mardin) 35 ve 37'nci birleşim toplantılarında, “Mardin-Cizre yolunun genel durumu” hakkında, Bayındırlık Bakanı Şevket Adalan’a sorusu, cevaplanmıştır(6/249). Mehmet Kamil Boran’ın (Mardin), “sınır demiryollarının durumu” hakkındaki sorusu Bayındırlık Bakanı Şevket Adalan tarafından cevaplanmıştır (6/250). Mehmet Kâmil Boran’ın (Mardin), “sınır demiryolları hakkındaki” sorusu Ulaştırma Bakanı Dr. Kemal Satır tarafından cevaplanmıştır. (6/250) (TBMM Zabıt Ceridesi, 1949: 227-228).

Yusuf Mardin’in (Mardin) 27'nci birleşim toplantısında “iş kazaları, ihtiyarlık, meslek hastalıkları ile hastalık sigortası kanunları uygulamalarında yabancı müesseseler namı ve hesabına çalışan yabancı uyruklu kimselerin durumları” hakkında ne düşünüldüğüne dair Çalışma Bakanı Reşat Şemsettin Sirer’e sorduğu soru yanıtlanmıştır(6/438) (TBMM Zabıt Ceridesi, 1950: 65-66).

Mehmet Kazım Sevüktekin (Mardin) 49; 62 ve 63'üncü birleşim toplantılarında “*Harb malûllerinden yaşı yetmişi geçen ve fiili Yardıma muhtaç olanlar hakkında (2/35)*” kanun teklifi sunmuştur. (Kanun teklifi oy çokluğu ile kabul edilerek yasalaşmıştır.) (TBMM Zabıt Ceridesi, 1947: 3).

2.7. 1950 Yılında Mardin’den Seçime Katılan Siyasi Partiler ve Partilere Göre Milletvekilli Seçimleri

1950 genel seçimlerinden evvel ülkemizde tam üç kez ara seçim gerçekleştirilmiş; ancak bu seçimlerden hiçbirisine DP katılım göstermemiştir. Ara seçimler, ülke genelinde çok sayıda ilde yapıldığı gibi Mardin’de de gerçekleştirilmiştir (Tuncer, 2008: 272-273). 17 Ekim 1948’te gerçekleştirilen ara seçimle Mardin’den, Mehmet Kamil Boran CHP milletvekili olarak seçilmiştir. 16 Ekim 1949 yılında gerçekleştirilen ara seçimle Mardin’den Şemsettin Ekmen ve Yusuf Mardin CHP milletvekili olarak seçilmiştir.

1950 seçimlerine katılacak olan siyasi partiler, seçim öncesinde belirledikleri parti programını açıklamışlardır. Açıklanan programa göre CHP ve DP’nin üzerinde

durdukları temel konular denk bütçenin sağlanması, ekonomik şartların düzeltilmesi, rejimin demokratik temellere oturtulması gibi hedeflere dayanmaktaydı. Seçim listelerinde milletvekili olan adaylardan yaklaşık olarak %40'ının CHP parti yönetimi tarafından yeni dönemde aday gösterilmemeleri dikkat çekici bulunmuştur. CHP adayları arasında, toplumun hemen her kesimine temsil hakkı sunulurken, idareci, avukat, maliyeci, asker, doktor, çiftçi ve eğitimci gibi meslek gruplarına ağırlık verildiği görülmektedir. DP'nin 12'si VIII. Dönemden olan toplam 49 milletvekilinin benzer meslek gruplarından oluştuğu görülmektedir (Eraslan, t. yok: 519).

1950 seçimlerinin yaklaştığı bir dönemde DP, seçim yasası ile milletvekili seçilmesi üzerine sorunların konuşulması konusundaki çabasını artırmıştır. Seçim öncesi iktidar partisinin yaptığı yeni düzenleme ile “gizli oy ve açık tasnif” şeklinde bir seçim uygulaması prensibi getirilmiştir. Seçim öncesi dönemde partilerin eşit tanıtım ve propaganda olanağından yararlanabilmeleri için radyo yayınlarının partiler için eşit süre ile gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır. DP'nin seçimle ilgili “nispi seçim ilkesi” getirilmesi ısrarı, iktidar partisi olan CHP vekillerinin kabul etmemesi üzerine gerçekleşmemiştir (Çavdar, 1999: 463). Yeni seçim kanunu düzenlemesinin ardından, meclisteki vekil sayısı artış göstermiştir. Bir önceki yasa uyarınca toplamda 465 milletvekili meclise girebilirken, düzenleme sonrası meclise girecek toplam vekil 487 olarak güncellenmiştir (Tuncer, 2010: 98).

14 Mayıs 1950 günü gerçekleşen seçimler olaysız bir şekilde devam ederken; iktidar partisi olan CHP millet iradesine kesin olarak saygı duyacağını ve seçim sonuçlarını kabulleneceğini peşinen deklare etmiştir. Seçim sonuçlarına göre, iktidar partisinin verdiği değişim sözünün halk nezdinde kabul görmediği fark edilecek ve DP'nin yeni iktidarın adı olduğu tarihi bir döneme Türkiye, merhaba diyecekti((Eraslan, t. yok: 547).

1950 yılında gerçekleşen genel seçimler sırasında Türkiye nüfusu 21 milyon civarındadır. Kayıtlı seçmenin toplam sayısı 9 milyon iken; oy kullanmış olan seçmenlerin toplamı 8 milyon olarak tespit edilmiştir. Bu bakımdan seçime katılım oranı %89,3 gibi ciddi ve yüksek bir orandadır. Amasya %96,9 oranla seçime en çok katılan şehir olurken; kayıtlı seçmenin %64,2'sinin seçime katılmasıyla Hakkâri en düşük seçim katılımının olduğu ilimiz olmuştur (Tuncer, 2010: 94-95).

1950 seçimlerinin etkisi tüm yurt genelinde hissedildiği gibi, ülkemizin sınır kentlerinden olan Mardin’de de hissedilmiştir. Propaganda konusunda ve seçmenin yakınlığı bakımından CHP, DP’ye göre bir adım öne çıkmayı başarmıştır. CHP adına şehirde kurum ile kuruluşların yaygın olması, Mardin Halkevleri ile Halkodalarında yürütülen seçim çalışmaları, Mardin seçmenin CHP’ye sempati duyması sonucunu doğurmuştur.

CHP’nin ülkemizde en güçlü yayın aracı Ulus Gazetesi iken; Ulus Sesi isimli yerel gazete Mardin’de CHP adına seçim propagandasına devam etmiştir. 1950 seçimlerinde gazete, CHP’nin Mardin’in hangi mahallelerinde örgütlenmeyi başardığını ve muhtelif mahallelerde semt ocaklarının kuruluşunun tamamlandığı yönünde haberler yapmıştır (Ulus Sesi Gazetesi, 1950: 3). Seçim sürecine girildiği dönemlerde, her gün CHP adaylarını ve üyelerini Mardin halkına tanıtmak üzere yazı dizisi düzenlemiştir. Propaganda gerçekleştirmek amacıyla Ulus Sesi, DP üyesi Mardin vatandaşlarının olmasına karşılık, özellikle büyük şehirlerde DP’nin büyük çözümler yaşayacağı yönünde yayınlarını sürdürmüştür (Ulus Sesi, 1950: 1).

Partilerin propaganda konusunda sahada en etkin araçları kuşkusuz mahalle muhtarları olmuştur. Nitekim mahalledeki hemen herkes ile samimiyeti ve diyalogu bulunan muhtarlar, hem seçmenin nabzını ölçmek hem de parti namına tanıtım ve propaganda amacıyla bir dizi faaliyetler üstlenmişlerdir. CHP tarafından 1950 Şubat döneminde, tüm muhtarlar toplanmış ve seçime yönelik bilgilendirilmişlerdir. İl ile ilçe çevresindeki görevlilerden kanuna uygun hareket etmeleri de ayrıca salık verilmiştir (Ulus Sesi, 1950:2).

Ulus Sesi gazetesi Mardin’de milletvekilliği aday adaylığı için başvuruların 9 Nisan 1950 tarihine kadar devam edeceğini yazmış ve CHP’nin saflarına katılan kişi sayısının artışı giderek hızlanmıştır. Mardin ilinin güçlü ve nüfuz sahibi kimselerinin CHP yanında yer aldıkları ve parti adına aday oldukları görülmüştür. Bu isimlerden bazıları ise; Aziz Uras, Şeref Şatana, Aziz Midyat, Yusuf Mardin, Şevket Dursun ve Mehmet Saraçoğlu’dur. DP cephesinde ise, Abdurrahman Bayır ve Cevdet Öztürk ilk başvuru yapan adaylar arasına girmiştir. Partili adayların yanında, seçim sürecinin henüz başında Mardin’den bağımsız aday olacağını ilan eden Kemal Türkoğlu gibi etkili isimler de yer almıştır (Ulus Sesi, 1950: 3).

Kişilerin aday adaylığı konusunda yaptıkları başvurular neticelendiğinde, Mardin Halkevi'nden adayların tercih edilmesi sürecine geçilmiştir. CHP parti yetkililerinin değerlendirmeleri sonucunda Kamil Boran, Mehmet Saraçoğlu, Aziz Uras, Şemsettin Ekmen ve Hıdır Coşkun'un adaylıkları onaylanmıştır. DP de ise aday adaylığı onaylanarak aday yapılan isimler sırasıyla şu şekilde gerçekleşmiştir; Cevdet Öztürk, Abdurrahman Bayar, Mithat Güven, Tevfik Kermooğlu ve Bahattin Erdemi'dir (Ulus Sesi, 1950:4).

Aday belirleme işlemlerinin tamamlanmasının ardından, partiler çevre il ile köylere sandık kurma ve sandık başlarında görevlendirmek üzere müşahit belirleme çalışmalarına geçmiştir. Bu amaçla CHP Mardin İl Teşkilat temsilcileri, CHP Genel Merkezi'nden seçim çalışmaları için araç tahsisi ile görevli sandık müşahitlerinin belirlenmesini talep etmişlerdir. Nitekim Vasfi Gerger (CHP'nin Mardin Bölge Müfettişi) parti tarafından talep edilen isteklerin karşılanmaması durumunda, CHP'nin seçim konusunda zorlanacağını rapor etmiştir. Sonuç olarak parti merkezi, il teşkilatından gelen talepleri olumlu bularak, karşılamıştır (Ulus Sesi, 1950:4).

14 Mayıs 1950 seçim gününde Mardin Merkez ilçesinde, DP adayları, rakibi CHP adaylarına göre iki kat oy almayı başarmıştır. Merkez ilçe seçim bölgesinde DP milletvekili aday Abdurrahman Bayar en yüksek oyu almayı başarırken; aynı bölgede ikinci en yüksek oyu alan aday ise, bağımsız aday Kemal Türkoğlu olmuştur (Ulus Sesi, 1950: 3).

1950 genel seçimlerinde oy kullanmaya hak kazanmış toplam kişi sayısı 104.553 kişidir. Toplam kayıtlı seçmenden 92.178'i oy kullanmış ve bu durumda seçime katılım oranı %88,2 olarak gerçekleşmiştir. CHP toplam seçmenin %46,1'inin oyunu almayı başarırken(44,882 oyla); DP ise toplamda 45,078 oyla %46,3 oranında bir temsil hakkı elde etmeyi başarmıştır. Bağımsız aday olarak seçime giren Kemal Türkoğlu %7,6 oranında oy almayı başararak, ciddi bir başarı elde etmiştir (Tuncer, 2010: 325-331).

1950 seçimleri sonucunda Mardin seçim bölgesinden yedi milletvekili dağılımı şu şekilde gerçekleşmiştir (Dolapönü, 1972: 123):

Cumhuriyet Halk Partisi:

1. Rıza Erten,
2. Kamil Boran,

3. Aziz Uras,

Demokrat Parti:

1. Cevdet Öztürk,

2. Abdurrahman Bayar,

3. Abdülkadir Kalav,

Bağımsız Aday:

1. Kemal Türkoğlu

1950 genel seçimlerine Mardin il teşkilatlanmasını tamamlamış şekilde girmeyi başaran DP, CP ile kentte kıran kırana bir mücadele gerçekleştirmiştir. Bu bakımdan iki parti tarafından alınan oy sayıları birbirlerine oldukça yakın çıkmıştır. Bu seçimlerde alınan ve CHP adına başarısız sayılacak oy oranına karşılık CHP parti teşkilatı Mardin’de çalışmalarına son vermeyerek, Mardin seçim bölgesindeki gelecek yakın dönemde muhtarlık ve belediye seçimleri için bir adım önde olmayı başarmıştır (Ulus Sesi, 1950: 1).

2.8.TBMM IX. Dönem (1950-1954) Mardin Milletvekilleri ve Meclis Çalışmaları

2.8.1. TBMM IX. Dönem (1950-1954) Mardin Milletvekili: Abdurrahman Bayar

1916 (1332) da Mardin'in Teker Mahallesinde (011/09, 72. 322) doğdu. Babası Abdülcelil Efendi, annesi Bedriye hanımdır. 2 Temmuz 1946'da Mehmet - Methiye kızı Fikriye (1921) hanımla evlendi; Halil Metin (1941-1943), Füüz (1944-1946), Metin (1945-1986). Filiz (1947), Canan (1948) ve Nazan'ın (1956) babasıdır. Şanlıurfa'da İlk ve ortaokulu tamamladıktan sonra lise öğrenimini İstanbul Erkek Lisesinde tamamladı. İstanbul Hukuk Fakültesinden mezun oldu. Arapça bilen Bayar,1 Kasım 1937'de Yedek Subay Okuluna girerek okuldan yedek topçu asteğmen olarak mezun oldu. Kıta hizmetini 46. Topçu Alayı, 1. Tabur, 3. Bölükte yaparak 31 Ekim 1938'de terhis edildi. 27 Ocak 1939'da Gaziantep Hâkim Yardımcılığına, 21 Temmuz 1939'da Hassa Sorgu Hakimliğine, 7 Mart 1940'ta Antakya C. Savcı Yardımcılığına, 4 Ekim 1944'te İskenderun C. Savcılığına atandı. Son görevinden 6 Kasım 1945'te istifa ederek ayrıldı ve Mardin'de avukatlığa başladı. Demokrat Partinin kurucuları arasında yer aldı. IX. Dönem seçimlerine girdi. Yapılan seçimde 47 011 oyla D.P. listesinden Mardin Milletvekili seçildi. Seçim

tutanağını 19 Mayıs 1950'de aldı. 22 Mayıs 1950'de Meclise katıldı. Tutanağı 7 Temmuz 1950'de onaylandı. Sayıştay Komisyonunda çalıştı. X. Dönemde de Mardin'den milletvekili seçilen Abdurrahman BAYAR, (7 Haziran 1964 - 14 Ekim 1973) tarihlerinde Cumhuriyet Senatosu Mardin Üyeliğinde bulundu. Parlamento sonrasında avukatlık yaptı. 14 Ocak 1990'da öldü. Cebeci Asrî Mezarlığında toprağa verildi (Öztürk, t,yok: 847-848).

2.8.2. TBMM IX. Dönem (1950-1954) Mardin Milletvekili: Mehmet Cevdet Öztürk

1911' (1327) de Mardin'in Gül Mahallesinde (004/03. 35, 88) doğdu. Babası Rifat efendi, annesi Fatma hanımdır. Ahmet Fevzi - Fatma kızı Rüçhan (1924) hanımla evlendi. Bu evliliği boşanma ile sona erdi. İkinci kez Yahya-Mümine kızı Emel (1927) hanımla evlendi. Berran (1942), Taner (1945), Caner (1949 - 1950) ve Bahar'ın (1961) babasıdır. Fen Fakültesi Eczacılık okulundan mezun oldu. Sicilinde Fransızca bildiği yazılıdır. Eczane sahibidir. 1948'de Verem Savaş Derneğinde çalıştı. Mardin Yüksek Tahsil Derneği Başkanlığında bulundu. Demokrat Partide politik işlere girdi. Yapılan IX. Dönem seçimlerinde 47 361 oyla D.P. listesinden Mardin Milletvekilliğine seçildi. Seçim tutanağını 19.05.1950'de aldı. Tutanağı 07.07.1950'de onaylandı.

İçişleri ve Çalışma komisyonlarında çalıştı. Demirci yangın arsaları, askerlerin özlük işleri, Emekli Sandığı Kanununun 8., Memurin Kanununun 64., Pasaport Kanununun 35. Maddesinin yorumu hakkında kurulan geçici komisyonlarda görev aldı. Suriye ile aramızda emlak meselesi konusunda sözlü sorusu; Mardin - Cizre yolu hakkında yazılı sorusu vardır. X. Dönemde de Mardin Milletvekilliliği yapmış olan Mehmet Cevdet ÖZTÜRK, siyasi hayatı sonrasında eczacılığını sürdürdü. 8 Ekim 1995'te öldü. İstanbul, Maltepe Başbüyük Mezarlığında toprağa verildi (Öztürk, t,yok: 849).

2.8.3. TBMM IX. Dönem (1950-1954) Mardin Milletvekili: (Kemalettin) Kemal Türkoğlu:

1911 (1327) de Mardin'in Gül Mahallesinde (004-06, 38, 226) doğdu. İstanbul Beyoğlu İlçesi, Kuloğlu Mahallesinde (029/04, 47, 769) nüfusa kayıtlıdır. Babası Mustafa efendi, annesi Fatma hanımdır. 1939'da Abdulvahap-Sıdika kızı Muadil hanımla evlendi. Çocuğu yoktur. Ankara Hukuk Fakültesinden mezun oldu. Almanca ve Fransızca bilen Türkoğlu, 1 Ağustos 1934'te Ankara C. Savcı stajyerliğine, 1 Eylül 1934'te Ankara 3. Sorgu Hakimliği stajyerliğine, 30 Eylül 1934'te Ankara Ağır Ceza Mahkemesi stajyerliğine, 15 Kasım 1934'te Ankara Ticaret Mahkemesi stajyerliğine atandı. Bu arada

2 Aralık 1934-16 Kasım 1940 tarihleri arasında Berlin ve İsviçre'de siyasi ve içtimai bilimler üzerinde doktora yaparak hukuk doktoru oldu. 31 Ekim 1939'da Maliye Bakanlığı Hukuk Müşavirliği stajyerliğine, 21 Kasım 1940'ta Maliye Bakanlığı Bütçe ve Malî Kontrol Genel Müdürlüğü stajyerliğine, 27 Mart 1941'de Maliye Bakanlığı Zat İşleri Kontrolörlüğüne, 25 Nisan 1941'de Vergiler Temyiz Kontrol Raportörlüğüne atandı. Son görevinden 2 Mayıs 1941'de ayrılıp, eylemli askerlik görevini yapmak üzere silah altına alındı. Askerlik hizmeti 19 Temmuz 1941'e kadar sürdü. 28 Ekim 1942'de Yedek Subay Okuluna girip topçu asteğmen rütbesiyle mezun oldu. 12. Topçu Alayında askerlik görevini tamamlayarak 5 Ekim 1943'te terhis edildi. 19 Temmuz 1941'de Vergiler Temyiz Komisyonundaki görevine döndü. 30 Kasım 1943'te Başbakanlık Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü Hukuk Müşavirliğine, 30 Eylül 1947'de Ekonomi Bakanlığı 1. Hukuk Müşavirliğine terfian atandı. Bu görevinde 1 Mart 1949'a kadar çalıştı. Bu tarihte naklen Sümerbank Hukuk Müşavirliği ve serbest avukatlığa geçti. Bu görevde iken yapılan IX. Dönem seçimlerinde 47 771 oyla Mardin Milletvekilliğine seçildi. Seçim tutanağını 19.05.1950'de aldı. Tutanağı 07.07.1950'de onaylandı. Bütçe ve Dışişleri komisyonlarında çalıştı. Belediye gelirleri, memur ve subayların karşılama ve uğurlamada bulunamayacakları, Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankasının kredileri konusunda kurulan geçici komisyonlarda görev aldı. Ayın Tarihi Dergisinin yayın amacı hakkında sözlü sorusu; Anayasanın 49. maddesinin yorumlanması, Dilekçe Komisyonunun 7750 sayılı kararının Genel Kurulda görüşülmesi önergesinin geri verilmesi milletvekili ödenek ve yolluklarına ilişkin teklifinin gündeme alınması önergeleri, Cumhurbaşkanı ödeneği hakkında, milletvekillerinin ödenek ve yollukları hakkında 3 Kanun teklifi, Genel Kurulda değişik 47 konuda 109 konuşması vardır. Yasama etkinliği IX. Dönemle sınırlı kalan (Kemalettin) Kemal TÜRKOĞLU, parlamento sonrasında noterlik yaptı. 1 Ağustos 1954'te Beyoğlu 1 inci Noterliğine atandı. 1972 - 1973 tarihleri arasında 1 yıl süre ile İstanbul Noter Odası Başkanı olarak görev yaptı. Noterlikten yaş sınırı nedeniyle 13 Temmuz 1976 yılında emekliye ayrıldı. Ankara Barosundaki kaydını 26 Temmuz 1976'da İstanbul'a nakledip İstanbul'da 10 303 sicil numarası ile 11 Aralık 1980'e kadar avukatlığını sürdürdü (Öztürk, t,yok: 857).

2.8.4.TBMM IX. Dönem Mardin Milletvekilleri Meclis Çalışmaları

Kemal Türkoğlu (Mardin) 19’uncu birleşim toplantısında “Bugüne kadar teftiş görmeyen Millî Eğitim Bakanlığı Teknik Öğretim Müsteşarlığındaki yolsuzluk ve usulsüzlük hakkındaki soru münasebetiyle” söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi. 1950: 494).

Aziz Uras (Mardin) 20’nci birleşim toplantısında “Askerlik Kanununun Beşinci Maddesinin Değiştirilmesi ve bu Kanuna Geçici bir Madde Eklenmesi hakkında Kanun münasebetiyle” söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1950: 525).

Kemal Türkoğlu (Mardin) 17’nci birleşim toplantısında “Kore’ye gönderilen savaş birliği hakkında Başbakan dan gensoru açılma sına dair Kırşehir Milletvekili Osman Bölükbaşı ile birlikte verdikleri, önerge münasebetiyle” söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1950: 197).

Mehmet Kâmil Boran (Mardin) 70’inci birleşim toplantısında “Pakistan'dan buğday satın almak üzere Hükümet namına temasta bulunmak için bir Milletvekilinin tavzif edildiği hakkındaki haberin doğru olup olmadığına dair sorusu münasebetiyle” söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1951: 376).

Cevdet Öztürk (Mardin) 72’nci birleşim toplantısında “Suriye ile aramızda emlâk meselesinin halli için ne düşünüldüğüne, iktisadi gelişmemizi sağlamak üzere Mardin'in Suriye hududundaki kapılarının çoğaltılarak pazar yerleri kurulmasına ve Mardin'in turistik bir merkez haline getirilmesine dair sorusu münasebetiyle” söz almıştır.

Mehmet Kamil Boran (Mardin) 19 ve 27’nci birleşim toplantılarında “Büyük Millet Meclisi ve bağlanıkları ile Millî Saraylar, kasırlar ve köşklerdeki eşya hakkında Meclis Hesaplarını İnceleme Komisyonu raporu münasebetiyle” söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1951: 154-155).

Kemal Türkoğlu (Mardin) 27’nci birleşim toplantısında, “Milletvekilliği ödenek ve yolluklarına mütedair olan 756, 1169, 5142 ve 5143 sayılı kanunların kaldırılmasına ve 3050 sayılı Kanunun 2. maddesinin değiştirilmesine dair olan kanun teklifinin gündeme alınması hakkında (4/95)” önerge vermiştir.(TBMM Zabıt Ceridesi. 1951: 81).(Sonra gündeme alınmak üzere ilgili komisyon intaç etmiştir.)

Mehmet Kamil Boran (Mardin) 19 ve 27'nci birleşim toplantılarında “*Büyük Millet Meclisi ve bağlanıkları ile Millî Saraylar, kasırlar ve köşklerdeki eşya hakkında Meclis Hesaplarını İnceleme Komisyonu raporu münasebetiyle*” söz almıştır.

Aziz Uras (Mardin) 12'nci birleşim toplantısında “*3 numaralı Geçici Dilekçe Komisyonunun 15.3.1950 tarihli Haftalık Karar Cetvelindeki 2122 sayılı Kararın Kamutayda görüşülmesine dair olan önergesinin geri verilmesi hakkında (4/50)*” önerge sunmuştur (TBMM Zabıt Ceridesi, 1951: 244-245). (Önerge vekilin talebi üzerine geri verilmiştir.) Ayrıca Mardin ilindeki asayiş durumu hakkında hükümete yönelttiği yazılı soru önergesi vermiştir.

Mardin, 14 .IX . 1952

B. M. M. Başkanlığına

Son zamanlarda müsellâh kuvvetler tarafından gasp, talan, yollarda şehir ve kasaba içinde yolkesenlik, adam öldürme, soygun, devlet zabıta kuvvetlerine karakolda ve çarşılarda tecavüz, derebeylik zamanlarında olduğu gibi ağa ve aşiret mahkemelerinin hüküm sürdüğü Mardin mıntıkasında kısa bir müddet içinde ciddî hattâ vahim asayiş hâdiselerini tesbit ettim. Bunlar içinde ölüm ve yaralama ile biten toplu müsellâh kavgadan köy talanına ve savcının tecavüze uğramasından, jandarmanın elinden silâh alınmasına kadar âmme ve devlet otoritesi aleyhine işlenmiş irili ufaklı kesif ve anarşiyi andırır asayiş hâdiseleri vardır. Bunlara rağmen Hükümet hâlâ asayişin berkemâl olduğu kanaatinde midir? İşleri Bakanınca sözlü olarak cevaplamayı dilerim.

Mardin Milletvekili
Aziz Uras

Kemal Türkoğlu (Mardin) 12; 27; 30 ve 31'inci birleşim toplantılarında “*Milletvekillerinin ödenek ve yolluklarına mütedair olan 756, 1169, 5142 ve 5143 sayılı kanunların kaldırılmasına ve 3050 sayılı Kanunun 2. maddesinin değiştirilmesine dair kanun teklifi (2/16)*” vermiştir (TBMM Zabıt Ceridesi. 1951: 192).

Mehmet Kâmil Boran (Mardin) 18; 67; 68 ve 69'uncu birleşim toplantılarında “*1 Kasım 1339 tarihli ve 367 sayılı Kanunun yürürlükten Kaldırılması hakkında kanun teklifi (2/79)*” vermiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1951: 301-307).

Mehmet Kâmil Boran (Mardin) 28'inci birleşim toplantısında “*Hâkimler Kanununun 64, 65 ve 66. maddelerinin değiştirilmesi hakkında (2/121)*” vermiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1951: 307).

Mehmet Kâmil Boran (Mardin) 66 ve 39'uncu birleşim toplantısında “*Hâkimler Kanununun 64, 65 ve 66. maddelerinin değiştirilmesi hakkında (2/121)*” vermiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1951: 123).

2.9.TBMM X. Dönem (1954-1957) Mardin Milletvekilleri ve Meclis Çalışmaları

2.9.1.TBMM X. Dönem (1954-1957) Mardin Milletvekili: İbrahim Ethem Aybar

1911 yılında Mardin’de doğan İbraim Ethem Aybar lise mezunudur. Mardin Varidat Kâtipliği, Çermik Kaymakamlığı Mali Varidat Memur Muavinliği, Dâhiliye Vekâleti Kefalet Sandığı Tetkik Memurluğu, Mardin Tahsilât Müfredat Kâtipliği, Diyarbakır ve Mardin Borsaları Umûmî Kâtipliği ile Mardin Belediye Başkanı görevlerini icra eden Aybar, TBMM X. Döneminde Mardin Milletvekilliği yapmıştır. Evli ve altı çocuğu olan Aybar, 3Ocak 1984 tarihinde vefat etmiştir¹ (TBMM Albümü, 1954: 305).

2.9.2.TBMM X. Dönem (1954-1957) Mardin Milletvekili: Bahaettin Erdem

1905 yılında Abdülkerim ve Hasibe oğlu olarak dünyaya gelen Bahaettin Erdem, Ziraat Fakültesi’ni bitirmiştir. Savur Mübaşirliği, Zabıt Kâtipliği, Midyat, Garzan, Cizre ve Nusaybin Başkâtipliği, Mardin Ticaret Odası Başkanlığı, Meclis Umumi ve Daimî Encümen Üyeliği ile TBMM X. döneminde Mardin Milletvekili olarak görevler icra etmiştir. Evli ve dokuz çocuğu bulunan Erdem, 8 Şubat 1997 tarihinde vefat etmiştir (TBMM Albümü, 1954: 98).

2.9.3. TBMM X. Dönem (1954-1957) Mardin Milletvekili: Halim Şatana

1904 yılında Şeyhmus ve Fatma oğlu olarak dünyaya gelen Halim Şatana, Diyarbakır Öğretmen Okulu’ndan mezun olmuştur. Mardin Merkez Yatılı Mektebinde Muallim ve Memurluk, Mardin Ticaret Odası Başkâtipliği, Midyat Maliye Tahsil Müfettişliği, Konya ve Urfa Tahsil Kontrol Memurluğu ve Kayseri Şefliği, Bilecik Kontrol Memurluğu, Mardin Mahalli İdareler Kontrolörü, Mardin Özel İdare Gelir ile Saymanlık Müdürlüğü görevleriyle TBMM X. döneminde Mardin Milletvekili olarak

görevler icra etmiştir. Evli ve sekiz çocuğu bulunan Şatana, 17 Temmuz 1978 tarihinde vefat etmiştir (TBMM Albümü, 1954: 99).

2.9.4. TBMM X. Dönem (1954-1957) Mardin Milletvekili: Reşit Kemal Timuroğlu

1894 yılında Şanlıurfa kentinde dünyaya gelen Reşit Kemal Timuroğlu, Mektebi Sultani mezunudur. Çiftçi ve Urfa Noteri olarak devam ettirdiği yaşantısında, önce IX. Dönem Şanlıurfa Milletvekili ardından da, X. Dönemde Mardin Milletvekili olarak temsil vazifesi üstlenmiştir. Evli ve yedi çocuğu olan Timuroğlu, 1 Haziran 1986 tarihinde vefat etmiştir (TBMM Albümü, 1954: 99).

2.9.5. TBMM IX. Dönem Mardin Milletvekilleri Meclis Çalışmaları

Reşit Kemal Timuroğlu (Mardin) 16 ve 17'nci birleşim toplantılarında “*Arzuhal Encümeninin 13.2.1952 tarihli haftalık karar cetvelindeki 1475 sayılı Kararın Umumi Heyette görüşülmesine dair (4/63)*” takrir vermiştir. (Mazbata, 15 Aralık 1954 tarihinde üyelerin reyine sunulmuş ve kabul edilmiştir.) (TBMM Zabıt Ceridesi, 1954: 122).

Reşit Kemal Timuroğlu (Mardin) 18'inci birleşim toplantısında “*Gerillâ, komando, dağ veya paraşütçü kıtaları yetiştirme kurslarına iştirak edeceklerin iaşeleri hakkındaki 6252 sayılı Kanunun 1. maddesinin tefsiri hakkında (4/80)*” takrir vermiştir. (Takrir Taslağı, 18'inci birleşim toplantısında gündeme gelmiş ve Millî Müdafaa, Maliye ve Bütçe encümenlerine havale edilmek üzere işleme konmuştur.) (TBMM Zabıt Ceridesi, 1954: 128).

Ethem Aybar (Mardin) 67 ve 69'uncu birleşim toplantılarında, “*Millî Korunma Kanununun bâzı maddelerinin tadiline dair Kanun münasebetiyle*” söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1956: 495).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SİYASAL FAALİYETLERİN YÜRÜTÜLDÜĞÜ MARDİN'DE YÖNETİM DURUMU

3.1. Meclis-i Mebusan Dönemlerinde Mardin'deki Yerel Yönetimler

16 Ağustos 1854 tarihli resmi tebliğ kapsamında, “İstanbul Şehremaneti” kurulmuştur. Yeni kurulan kurumun görev ile statüsünü Meclis-i Vala’yı Ahkâm-ı Adliye, 13 Haziran 1854 tarihinde yayınlanan nizamname ile düzenlemiştir. O dönemin Şehremanetinin kendisine özel ve ciddi sayılabilecek bir gelir kaynağının bulunmadığı bildirilir. Emanetin sorumluluğunda olan kamu hizmetleri, merkezi yönetim üzerinden aktarılan kaynaklar yardımıyla devam ettirilmiştir.

Türkiye’nin taşra belediyeleri ile ilgili olarak ilk düzenleme, “Vilayat Nizamnamesi” adıyla 1864 tarihide gerçekleştirildi. Fransız “commune” düzenini izleyen nizamnameye göre; “her köy bir belediye dairesi” şeklinde kabul edilmekte, ancak şehir ile kasabalardaki belediye idarelerine ilişkin özel bir hükme yer verilmemiştir. Bazı bölgelerde belediye idarelerinin kurulması yönünde talebin ortaya çıkışıyla beraber, Vilayet Belediye Meclisleri kuruluş ile görevleri üzerine iki ayrı nizamname hazırlanmıştır. İmparatorluğun az sayıda şehri dışında, iki talimatname uygulama alanı bulamamıştır. Talimatnameler uyarınca belediyeler özerklik alamazken; idari bir yapı olarak tanımlanmıştır (Esen, 2010: 110).

Vilayet örgütünün yeniden düzenlenmesini öngören 1871 Nizamnamesi’nin bir bölümünde, tamamen şehir ile kasabalarda yer alan Belediye daire ile meclislerinin; çalışma usulleriyle kuruluş yetkileri düzenlenmiştir. Bu sayede belediye örgütleri, vilayet idaresi içerisinde bir anlam kazanmıştır. İstanbul Belediyesi örneğin olduğu gibi, belediye yönetimi açısından bir özerklik durumundan söz edilememekle birlikte, merkezi yönetim örgütünün bir kısmını temsil eden bir uzuv olarak düşünüldüğü çıkarımı yapılabilir. Uygulamada görülen ciddi aksaklıklara karşılık, pek çok yerde belediye meclisleri kurulmuştur. Bu sayede belediyeler, XIX’uncu yüzyılda, Osmanlı Devleti’nin idari yapısı içerisinde kendisine yer bulabilmiş bir kuruluş halini almıştır. Her türlü olumsuzluğa karşılık ilgili uygulamalar, yerel temsilcilik vazifesi üstlenenlerin, idari anlamda görüş ve

tecrübe edinmelerine büyük ölçüde katkı sağlamıştır. Bu dönemdeki ilk uygulama safhası, Türkiye yerel yönetimler deneyimi açısından önemli bir basamak olarak kabul edilmelidir (Esen, 2010: 117).

1876 Kanun-i Esasi'nin 112'nci maddesi, İstanbul ile taşra kentlerinde kurulacak ve seçimle oluşturulacak olan belediye meclislerine ait yetkilerin özel kanunla düzenleneceğini ifade etmiştir. Bu bağlamda 5 Ekim 1877 tarihinde kabul edilen kanunla; her şehir ve kasaba merkezinde bir belediye meclisinin kurulacağı belirtilmiştir. 1877 tarihli Belediye Kanunu, belediyelere idari varlık tanımlamanın ötesinde, onlara kamu tüzel kişilikleri vermiştir. 1877 yılında yasalaşan diğer kanun ise, Dersaadet Belediyeler Kanunu'dur. Kanun uyarınca İstanbul'un belediye sayısı toplamda, 14'ten 20'ye yükselmiştir. 1878 yılında ise; bu kez belediye sayısı 10'a indirilmiştir((Esen, 2010: 118). 1840 yılında, Mardin zaman zaman Musul'a bağlanmıştır. 1845 yılına gelindiğindeyse, Mardin tekrar bir sancak olarak idari varlığını, Osmanlı Devleti yönetiminde sürdürmüştür (Göyünç, 1969: 23).

1867 tarihli Teşkil-i Vilâyet Nizamnamesi'nin kabul edilmesiyle, Diyarbekir Eyaleti kaldırılarak, bunun yerine Diyarbekir Vilayeti kurulmuştur. Buna göre vilayete bağlanan sancaklar ise;

- Diyar-ı Bekr,
- Mauret-ül Aziz (Elazığ),
- Mardin ve Siirt olmuştur.

Mamüret-ül Aziz sancağına bağlı durumda olan Malatya Kazası, 1876 tarihli kararla Hısn-ı Mansur (Adıyaman), Behisni, Kahta ve Akçadağ kazalarını içine alacak şekilde, sancağına dönüştürülmüştür. 1879'da ise Mamüret-ül Aziz Sancağı, Dersim Sancağı ve Malatya Sancağı yeni kurulan Mamüret-ül Aziz Vilayeti'ne bağlanmıştır. 1908 yılında, Diyarbekir sancağına bağlı Siverek Kazası, sancak ilan edilmiştir (Göyünç, 1969: 27).

1909 yılında, Diyarbekir Vilayetine bağlı olan Mardin Sancağı bağlısı Kaza ve Nahiyeler, aşağıda belirtilmiştir.

Osmanlı taşra teşkilatında eyalete bağlı sancaklar (livalar), her birinin başında birer kadı bulunan “kaza”lara ayrılmıştı. Kazalarda bulunan köyler idari ve coğrafi

sınırlarla çevrili bölgelere taksim olunmuş, bu şekilde oluşturulan, aynı özelliğe sahip bulunan köylerin bir araya gelmesi ile nahiyeleir sınırlandırılmıştır⁹⁰. Elimizdeki defterde adı geçen kazalar ile şuanda kullanılan isimleri aşağıda tablo halinde gösterilmiştir.

Çizelge 3.1. Mardin’e bağı kazalar

Defterdeki İsmi	Şimdiki İsmi
1-Avina	Sürgücü
2- Cizre	Cizre
3-Derik	Derik
4-Midyat	Midyat
5-Nusaybin	Nusaybin
6-Savur	Savur
7- Viranşehir	Viranşehir

Kaynak: Tekdal, Danyal. 208 Numaralı Mardin Şer’iye Sicili (Metin Transkripsiyonu ve Değerlendirme). Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, 2009.

Nahiyeler (Tekdal, 2009: 155):

Nahiye Osmanlı Devleti’nde coğrafi ve idari manada küçük veya büyük bir çevreyi ve bölgeyi, bazen de çok geniş bir mntıkayı ifade eden, XIX. asrın ikinci yarısından itibaren de, idari teşkilatta mülkü taksimatin en küçük parçasını bildiren bir ıstılah ve tabirdir. Elimizdeki defterde adı geçen nahiyeler ile şuanda kullanılan isimleri aşağıda tablo halinde gösterilmiştir(Tekdal, 2009: 157):

Çizelge 3.2. Mardin’e bağı nahiyeler

Defterdeki İsmi	Şimdiki İsmi
1- Dermukan	
2- Ğurs	Yüceli
3- Harun	
4- Hasenân	
5- Kiki-Cirkan	
6-Kiki-Henakan	
7- Millu	

3.1.1. Mardin Belediyeleri ve Belediye Başkanları

Kaza, kültürel ve ticari üstünlükleri bakımından belli bir çevrenin merkezi konumundaki kasaba ile şehir ile bu tip topluluk merkezini çevrelemiş durumda olan köylerden teşkil olunmuş idari yapıya verilen isimdir. Kazaların ortaya çıkışı, içtimai,

iktisadi, kültürel ve coğrafi şartların belirlediği tarihi bir seyirle vuku bulmaktadır (Kankal, 2009: 24).

Şer’iye sicillerine göre Mardin Sancağında yaşayan Müslüman ya da Gayrimüslim nüfuslarının ne kadar olduğunun belirlenmesi, belgeler ışığında tam olarak mümkün değildir. XIX’ uncu yüzyılın son yıllarında Diyarbakır Salnamesi kayıtlarına göre, çizelge3.3’te1894 ile 1895 yıllarına ait Mardin Sancağına ait Nüfus verileri verilmiştir (Tekdal, 2009: 154).

Çizelge 3.3. 1894-1895 yıllarında mardin sancağı nüfus kayıtları

	İslâm E K	Ermeni Katoligi E K	Süryani Kadim E K	Süryani Katoligi E K	Protestan E K	Yahudi E K	Keldani E K	Yezidi E K	Yekun
Mardin Merkez Kazası	15645 10415	1455 1389	1892 1514	588 597	283 277	—	191 134	266	34 .646
Cizre	6505 3933	599 514	555 475	—	19 16	58 68		25 23	12.843
Midyat	11275 11066	129 113	2131 2163		306 322	—		279 204	27.928
Avine	11762 10309	84 58	199 164		144 120	—		—	22.840
Nusaybin	3893 3589	—	1280 1308	—		179 161		165 82	10.657
Yekun	49080 39252	2267 22074	6052 5624	588 597	752 735	237 229	191 134	735 309	108.914

Kaynak: Danyal Tekdal, 208 Numaralı Mardin Şer’iye Sicili (Metin Transkripsiyonu ve Değerlendirme), “Yüksek Lisans Tezi” Diyarbakır, 2009, s.154.

Mardin Sancağı’nın, I.Meşrutiyet’in hemen öncesinden, Cumhuriyetin kuruluşunun ardından devam eden ilk yıllara kadar görev icra etmiş olan yerel idarecileri (Belediye Başkanları) listesi, Tablo 3.4’te sunulmuştur.

Çizelge 3.4. Mardin sancağı belediye başkanları

BELEDİYE BAŞKANLARI
1869-1896 Mahmut Derviş Efendi
1869-1896 Reyis Davut Efendi
1869-1896 Muhammet Derviş Efendi
1869-1896 Mehmet Efendi
1869-1896 Reyis Adem Efendi
1869-1900 Sırrı Efendi
1900-1901 Mecit Celebi
1901-1905 Galip Bey

1905-1912 Hıdır Celebi
1912-1913 Kasım Celebi
1913-1913 Süleyman Efendi
1914-1926 M.Raci Celebi

3.1.2.Mardin Sancağı'nda Görevli Mahalli İdare Birimleri

Diyarbakir vilayetinin Osmanlı Devleti tarafından idare edilmeye başlamasının ardından, Amid merkezli bir Diyarbakir Beylerbeyliği adında idari birim kurulmuş, Bıyıklı Mehmed Paşa'nın 4 Kasım 1515 tarihinde Beylerbeyi olarak tayin edilmesinin ardından, Diyarbakir Eyaleti, Osmanlı Devleti idari teşkilat sistemi içerisinde beşinci eyalet olarak kayıtlara geçmiştir (Göyünç, 1969: 23-24).

Osmanlı Devleti, doğu sınırlarında yakından hissettiği Safevi Devleti'nin baskısı ve etkisine bağlı olarak tüm Doğu Anadolu bölgesini, Diyarbakir Beylerbeyliği idaresiyle tek bir çatı altında toplamıştır (Baykara, 1998: 88). Doğu Anadolu bölgesinde Diyarbakir'in merkez kabul edilişiyile; Musul, Mardin, Harput ve Bitlis olmak kaydıyla, geniş toprak parçasını içine alan bir eyalet kurulmuştur. Bir süre bu şekilde devam ettikten sonra kuzeyde Erzurum Beylerbeyliğinin kurulmasıyla; doğuda Van Eyaleti ile güneyde Urfa Eyaletinin kurulmasının ardından, büyük Diyarbakir Eyaletine ait toprak parçasının alanının daralması kaçınılmaz olmuştur (Yılmazçelik, 1997: 217).

Bizans İmparatorluğu, Emevi ve Safeviler, Selçuklu, Eyyübi ve Osmanlı İmparatorluğu gibi büyük devlet yönetimlerinin idaresi altında yüzyıllarca yaşamını sürdüren ve Müslüman ile gayri Müslim tebaanın uzun süreler bir arada yaşadıkları Diyarbakir Eyaleti'ne bağlı olan Mardin Sancağı'nın idaresinde yetkili olan kişiler ve sıfatları hakkında bilgiler verilecektir (İlhan, 1990: 213).

i. Mutasarrıflar:

Vali, günümüzde olduğu gibi Meşrutiyetin ilan edilmesinden sonra, Osmanlı İmparatorluğu'nda en yetkili mülki idareciydi. Mardin Sancağı'nın bağlı olduğu Diyarbakir Eyaleti merkez sancağı, Amid'de kurulmuştur. Vezir rütbesine sahip olan Diyarbakir Valisi, Padişah fermanı ile göreve gelmişlerdir. Padişah fermanlarında, kadı, naib ile diğer görevlilerin, yeni atanan valiye karşı itaat içinde olmaları bildirilmiştir. Valiler, askeri ve idari anlamdaki, eyalet genelini ilgilendiren görevlerle birlikte, paşa sancağına tabi dini, sosyal nitelikli her türlü yapı ile suyuollarının bakımı, doğal afet

durumlarında temel ihtiyaç maddelerinin halk yararına temin edilmesinden ve ihtiyaç halinde merkeze hitaben arz yazılması gibi temel vazifeleri ifa etmişlerdir. Mutasarrıflar, 1826 sonrasındaki Osmanlı Devleti modern dönemlerinde, il valilerine verilen genel isimdir. Diyarbakir Vilayeti valiler eliyle idare olunurken; vilayete bağlı durumda bir sancak olan Mardin’de ise, mutasarrıflar yönetimden sorumlu tutulmuştur. Diyarbakır Sâlnamesinde, Mardin Mutasarrıfı olarak, Ali Raif Efendi’nin isminin geçtiği görüşmüştür (Yılmazçelik, 1997: 221).

ii. Mütesellim: Osmanlı Devleti’nin idare sisteminde, XVI’ncı yüzyılın sonlarına doğru, Mütesellim müessesesi uygulamaya koyulmuştur. Bazı valiler, kendilerine tevdi edilen bazı eyaletlerin yönetimi görevini, kendi adlarına yürütecek bazı kamu görevlilerini, iradelerine göre tayin etmişlerdir. Eyalet ya da sancaklarda vekâleten görev üstlenen bu görevliler, mütesellim adıyla anılmıştır. Gerek eyaletlerin ve gerekse de şehirlerin yönetiminde ciddi rol üstlenen mütesellim makamı.

iii. Tanzimat Fermanı’nın ilan edilmesinin ardından resmi olarak kaldırılmıştır (Yılmazçelik, 1997: 192).

iv. Subaşı: Günümüzdeki belediye memurları ile zabıtalardan gördükleri temel görevleri yerine getiren ve kasaba ölçeğindeki yerel bölgelerin idaresinde yetki ve söz sahibi olan kamu görevlilerine, Subaşı unvanı verilmiştir. Subaşılar, sancakbeyleri ya da beylerbeylerinin kendi özel bölgelerinde asayiş sağlama görevini üstlenmiş olmaları nedeniyle, özel bir makam gücüne sahiptirler. Kadı hükümlerinin uygulanmasında önemli icra görevi üstlenen subaşılar, Osmanlı Devleti’nin kuruluşu ile XVI’ncı yüzyıl sonlarına kadar merkezi kararlarla, göreve atanmışlardır. Son dönemlere doğru subaşılar için atama yetkisi Beylerbeyi ile Sancakbeylerine tanınmıştır (Yılmazçelik, 1997: 193).

3.1.3.Mardin Sancağı’nda Mahalle ve Köyler

Osmanlı Devleti’nde şehirlerin temel yerleşim birimlerini, mahalle adı verilen ve genelde dini yapı ya da pazar etrafında gelişen alanlar oluşturmuştur. Şehirsiz alanlarda mahalleler ve kırsal yerleşim yerlerindeki köyler; Osmanlı Devleti’nin ilk dönemlerden başlayarak, en alt idari birimini temsil etmiştir. Geleneksel Osmanlı mahalleleri; sınıf ile statü farklılıklarının henüz şekillenmediği fiziki mekânları temsil etmektedir (Özer, 1980:

103).Mahalleler, kahir ekseriyetle, aynı boya, meslek grubu ve dini inanışa mensup olan kişi ve kişi grupları tarafından teşkil ve tesis edilmiştir. Osmanlı şehirlerinde kurulmuş olan mahalleler, birbiriyle tanışan, bir bakıma karşılıklı davranışlarından sorumlu olan ve sosyal dayanışma içerisinde olan insanlardan oluşmuştur (Kankal, 2005: 181).

Mahalleler, temel yönetim birimlerini oluşturur. Vergi yükümlüsü olan kimseler özenle tahrir defterleriyle vergi kayıtlarına, ikamet ettikleri mahallelere göre isim isim yazılarak, oturdukları evlerin hangi bina sınırları içerisinde kaldıkları konusu, kesin bir biçimde belirtilmiştir (Özer, 1980: 104).

Devletin farklı sınıf ve yapıya mensup olan insanları, belirli sınırlamalar, etiket ve kurallar çerçevesinde birleşmektedir. Mahalle sakini insanlar gūnaşırı birbirleriyle karşılaşır, farklı özelliklerini bir kenara bırakarak, muhataplık ilişkisi kurarlar. Mahallesi kahvehanesi ya da mescitler, kamuoyunun oluştuğu birer toplantı ve tartışma merkezleri biçimini almıştır (Ortaylı, 2011: 22).

Osmanlı şehirlerinde mahalleler, birbirlerine kefil olabilecek durumda olan ve belli düzeyde hukukları bulunan insanların meydana getirdiği, yönetim birimleri olarak günümüze kadar ulaşmıştır. Kişiler arasındaki bağıllık ve tanınma, dönemin göreceli düzeyde kısıtlı teknolojik olanaklarıyla, devlet tarafından koyulan kimi kurallar ile küçük bir çevrede yaşıyor olmanın doğal sonuçları arasında sayılabilir (Ergenç, 1980: 78).

Osmanlı mahalleleri, geleneksel düzeydeki kent kesimini meydana getirmekte; bu bakımdan kapalı toplum tipine bağılı özellik göstermektedir. Geleneksel yerleşim, savunma düzenini koruyabilmek ve sert iklim koşullarının olumsuz etkilerini sınırlayabilmek amacıyla, üst üste kurulu ancak nizami binalardan, havalandırma ve serinlemeye imkân veren dar sokaklardan ve dehlizlerden meydana gelmiştir. Ancak önemli nokta coğrafya ve iklim özelliklerine göre meydana gelen fiziki doku değıl; mahallenin kültürel ve içtimai birer yapı taşı olmalarıdır. Farklı dine mensup ya da çoğunlukla aynı inanışa sahip insanlardan meydana gelen haneler bütünü, mahalleleri ortaya çıkarmıştır (Ortaylı, 2011: 23).

XIX. yüzyılın sonları ve XX. yüzyılın başlarında Mardin, o dönemin klasik anlamındaki şehir yapılarıyla son derece uyumlu olan temel özellikler göstermiştir. Osmanlı Devleti etnik temel üzerine kurulu bir sistematığe sahip olmadığından, bahsi geçen dönemlerden Mardin insanları genellikle, dini inanışlarına göre kümelenme biçiminde şehre yayılış göstermişlerdir. Osmanlı Devleti idaresine katıldıktan sonra

Mardin, 13 mahalleye ayrılmıştır. 208 Numaralı Mardin Şer'îye Sicil Defteri kayıtlarına göre, Mardin Mahalleleri, Çizelge3.5'te gösterilmiştir.

Çizelge 3.5. Mardin mahalleleri

Defterdeki İsmi	Şimdiki İsmi	Defterdeki İsmi	Şimdiki İsmi
1 – Bâbü's-Savur ¹⁰⁰ (Sur-Sor)	Savurkapı	8 - Meşkin	Diyanbakırkapı
2 – Bâbü'l-Cedîd	Yenikapı	9 - Necmüddin	Necmettin
3 - Câmî-i Kebîr	Ulu Cami	10 - Şehidiye	Şehidiye
4 - Eminüddin	Eminettin	11 - Şeyh Şey'ullah (Şeyhullah)	Şe'ar Mahallesi olabilir.
5 - Gölâsiyye	Bulunamadı	12 - Şeyh Çabuk	Çabuk
6 - Latîfiye	Lâtîfiye	13 - Tekye	Teker
7 - Medrese	Medrese		

Kaynak: Tekdal, Danyal. 208 Numaralı Mardin Şer'îye Sicili (Metin Transkripsiyonu ve Değerlendirme). Yüksek Lisans Tezi, Diyanbakır, 2009, s. 154.

XIX. yüzyılın sonları ve XX. yüzyılın başlarında Mardin Sancağı'na bağlı olan köyler ve günümüzde bu köylerin güncel isimleri, 208 Numaralı Mardin Şer'îye Sicil Defteri kayıtları üzerinden hazırlanmıştır. Çizelge3.6'da Mardin'e bağlı köylerin, bahsi geçen zaman dilimindeki isimleri belirtilmiştir.

Çizelge 3.6. Mardin köyleri

Defterdeki İsmi	Şimdiki İsmi	Defterdeki İsmi	Şimdiki İsmi
1 - Ali Paşa	Ali Paşa	13 - Kılıt	Dereiçi
2 - Ali Şems	Güneştepe	14 - Mansuri	Yalımköy
3 - Bağırılı	Bulunamadı	15 - Mansuriyye	Bulunamadı
4 - Başrak	Bulunamadı	16 - Ma'sertı	Ömerli
5 - Bilali	Alımlı	17 - Neccari	Bulunamadı
6 - Cıllin	Çınarönü	18 - Raşidi	Üçkavak
7 - Dukuk	Kumlu	19 - Rısmıl	Yeşilli
8 - Göllü	Göllü	20 - Tılbısım	Tepebağ
9 - Kabala	Kabala	21 - Tılşair	Arpatepe
10 - Kalenderân-ı Cebel	Bulunamadı	22 - Tılşair-i Ulya	Yukarı Arpatepe
11 - Kasr-ı Ciran	Yolbaşı	23 - Tuhub	Sancar
12 - Keferzı	Altıntaş	24 - Zonı	Aran

Kaynak: Tekdal, 2009: 154.

SONUÇ

Mardin, tarihin tüm dönemlerinde farklı medeniyetler için önem taşımış olan bir konuma sahip olmuştur. Stratejik konumunun etkisiyle birlikte, siyasi olayların odak konumunda olması kaçınılmaz olmuştur. Farklı din, dil ve kültüre mensup kişilerin yaşam merkezi niteliğinde olan Mardin, çok kültürlü yapısını tarihin uzun dönemlerinde başarılı bir şekilde yansıtmayla tanınmıştır. I. Dünya Savaşı'nda özellikle Güney Cephesi'nde yaşanan önemli mücadelelerin ve stratejik kararların merkezinde olan kent, Milli Mücadele'nin başlaması ve sonrasında gelişen süreçlerde etkin rol üstlenmiştir.

İstanbul'da toplanan Mebûsan Meclisi'nin, Misak-ı Milli kararlarını kabul etmesi sonrasında, 16 Mart 1920 tarihli İstanbul işgalinin ortaya çıkardığı fiili durum nedeniyle, Heyet-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'da yeni bir meclisin toplanması yönündeki kararı ve uygulamasına, zemin hazırlanmıştır. 1920 yılı Mart ayında yapılan milletvekili seçimlerinde, son Osmanlı Mebûsan Meclisi vekillerinin de katılmalarıyla, Ankara'da I. TBMM 23 Nisan 1920 tarihindeki törenle birlikte açılmıştır.

I. TBMM (1920-1923) Dönemi'nde Mardin'i Derviş Ural, Esat Önen, Hasan Tahsin Artıki, İbrahim Turhan, Mithat Milli ve Mehmet Necip Güven Bey'ler temsil etmiştir. Bu dönem mebuslarının yerlilik düzeyleri incelendiğinde; her birinin Mardin doğumlu oldukları ve Mardin'in yerli ailelerine mensup olan çoğunlukla iyi eğitim görmüş ve bürokrat, asker, tüccar gibi unvanlara sahip kimseler oldukları görülebilir. Bu dönemde ülkenin içinde olduğu genel mücadele ve seferberlik şartları nedeniyle, mebuslar genel konularla ilgilenerek, yerel meseleleri gündeme getirmekten kaçınmışlardır. İç politikaya yönelik bayındırlık, iskân ve ulaşım konuları dikkatle incelenirken, dış politika açısından meclis gündemini, Sevr Anlaşması ile Lozan Konferansı gibi konular meşgul etmiştir.

II. TBMM (1923-1927) döneminde Mardin'i Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Mehmet Necip Güven, Ali Rıza Erten, Abdülrezzak Şatana, Abdülgari Ensari, Derviş Ural temsil ederken; Yakup Kadri Karaosmanoğlu dışındaki vekillerin Mardin doğumlu oldukları ve yine Mardin'li ailelere mensup oldukları görülür. Yeni Cumhuriyetin ilk Meclis'i olan II. TBMM, inkılapların, atılımların ve yeniliklerin önemli ölçüde gerçekleştirildiği dönem olarak tarihte yerini almıştır.

III. TBMM (1927-1931) döneminde Mardin'i Abdülrezzak Şatana, Ali Rıza Erten, İrfan Ferit Alpaya, Mehmet Nuri Ünal ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu temsil etmiştir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Ali Rıza Erten, İrfan Ferit Alpaya dışındaki vekillerin Mardin doğumlu oldukları ve yine Mardin'li ailelere mensup oldukları görülmüştür. Bu dönemde seçilen vekillerin mesleki ağırlıkların bürokrat ve eski asker olmaları, Şeyh Sait Ayaklanması sonrasında oluşan devlet yönetimi anlayışının izlerini yansıtmıştır. Politikalar yoluyla aranan çözüme Mardin Milletvekilleri, destek vermişlerdir. 1929 Ekonomik Buhranı ve yaşanan kriz ortamı, Türkiye'yi de önemli ölçüde etkilemiştir. Bu dönemde, Türk Lirasının Korunması yönünde kanun çıkarılmış ve TC Merkez Bankası kurulmuştur. Sanayileşme yönünde ülke genelinde önemli kalkınma adımları atılmıştır. Ülkenin ekonomik kalkınmasına katkı verecek şekilde, ABD, Almanya, Estonya ve Bulgaristan ile ikili ve çoklu ticari anlaşmalar imzalanmıştır. İlgili süreçlerde delege rolünde, Mardin Mebusu Yakup Kadri Karaosmanoğlu önemli rol ve görevler üstlenmiştir.

IV. Dönemde (1931-1935) Abdülrezzak Şatana, Ali Rıza Erten ve İrfan Ferit Alpaya Mardin Mebusu olarak seçilmiştir. Ali Rıza Erten ve İrfan Ferit Alpaya farklı illerde doğarken; Abdülrezzak Şatana'nın Mardin doğumlu ve yine Mardin'li aileye mensup olduğu görülmüştür. Bu dönemde Türkiye Hava Yolları İdaresi ve Fevzipaşa-Diyarbakir Demiryolu Hattı kurularak, iki önemli kamu yatırımı gerçekleştirilmiştir.

V. Dönemde (1935-1938) İrfan Ferit Alpaya, Hilmi Çoruk, Osman Dinçer, Hasan Edip Ergin, Ali Rıza Erten, Ali Rıza Levent ve Abdülrezzak Şatana milletvekili olarak seçilmişlerdir. Atatürk'ün son dönemi olan bu yasama sürecinde, Abdülrezzak Şatana dışındaki tüm vekiller Mardin dışından seçilerek, yerellik ilkesinin göz ardı edildiği görülmüştür.

VI. Dönemde (1939-1943) yılları arasında yürütülen yasama faaliyetlerinde Mardin adına seçilen vekiller; Muhittin Birgen, Seyfi Düzgören, İrfan Ferit Alpaya, Hasan Edip Ergin, Ali Rıza Erten, Ali Rıza Levent, Halit Onaran ve Hasan Seyfettin Menemencioğlu olmuşlardır. Mustafa Kemal Atatürk'ün vefat etmesinin ardından bu dönemde TC Cumhurbaşkanlığı'na İsmet İnönü seçilmiştir. Bu dönemde vekillerin, Mardin kentinin ulaşım sıkıntıları ve genel mali meseleler üzerine yoğunlaşarak çalışmalar yürüttükleri görülmüştür. VII. Dönem (1943-1946) yasama döneminde Mardin Bölgesi'nden Seyfi Düzgören, İrfan Ferit Alpaya, Hasan Edip Ergin, Ali Rıza Erten, Hasan Seyfettin Menemencioğlu, Lütfi Ülkümen ve Aziz Uras milletvekili olarak

seçilmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı'nın küresel etkileri ve ekonomi üzerinde önlenemeyen düşüş, sarsıcı bölgesel sonuçlar nedeniyle özellikle Mardin bölgesi mebuslarının ekonomi ve güvenlik politikaları üzerine eğilmeleri kaçınılmaz olmuştur.

VIII. Dönem (1946-1950) Mardin milletvekilleri Mehmet Kamil Boran, Şemsettin Ekmen, Abdülkadir Kalav, Yusuf Mardin, Kazım Sevüktekin, Abdürrezzak Şatana, Aziz Uras, Seyfi Düzgören, İrfan Ferit Alpaya ve Ali Rıza Erten olmuştur. Dünya genelinde görülen değişiklik hareketleri, Türk Siyasi tarihini de etkilemiş, ülke genelinde görülen küresel değişimin yansımaları tek parti döneminin de sonlanmasıyla nihayete ermiştir. CHP'nin özellikle yetersiz olduğu ve teşkilatlanma konusunda yetersiz kaldığı bölgelerde, yeni kurulan DP etkisi yakından hissedilmiştir. Yeni kurulan DP'nin bu seçim döneminde umduğunu bulması mümkün olmamış ve Mardin seçim bölgesinin tüm vekillerini CHP çıkarmıştır.

IX. Dönem (1950-1954) Türkiye'de pek çok kökleşmiş düzenin yerinden sarsılması adına önemli aşamaların hayata geçtiği bir dönemi ortaya çıkarmıştır. DP, iyi teşkilatlanması ve farklı bir enerji getirmesi gibi gerekçelerle seçimde önemli bir karşılık bulmuştur. Abdurrahman Bayar, Abdülkadir Kalav, Cevdet Öztürk, Kemal Türkoğlu (başlangıçta bağımsız olarak seçilmiştir) DP partiden; Ali Rıza Erten, Mehmet Kamil Boran ve Aziz Uras CHP saflarından seçimi kazanmıştır.

X. Dönem (1954-1957) Mardin ve Türk Siyasi Yaşamı açısından, siyasi yaşamın, ana omurgasının büyük ölçüde değişmesi şeklinde bir sonuç meydana getirmiştir. Seçilen milletvekillerinin tümü DP listelerinden Meclis'e girmeyi başarmışlardır. Abdurrahman Bayar, İbrahim Ethem Aybar, Abdülkadir Kalav, Cevdet Öztürk, Reşit Kemal Timuroğlu, Halim Şatana ve Bahaettin Erdem X. Dönem Mardin milletvekilleri olarak, meclis çalışmalarına katkı sunmuşlardır.

Yukarıda belirttiğim Mardin'in siyasi hayatı üzerinde önemli rol oynayan bu Milletvekilleri, Mardin'in siyasi hayatını zenginleştirerek TBMM'nin çalışmalarına da önemli katkılarda bulunmuşlardır. Meclis çalışmalarında ülkenin genel siyasi, ekonomik çalışmalarında alınacak karar ve uygulamalarına katkıda ve denetimde bulundukları gibi, seçildikleri bölgenin ihtiyaç ve taleplerin giderilmesinde ve yörenin gelişmesini sağlayacak kararlar alınmasında da gayret sarf etmişler ve gerekli çalışmalarda bulunmuşlardır.

KAYNAKLAR

- Akandere, O. (1988). *Milli Şef dönemi. Çok partili hayata geçişte rol oynayan iç ve dış tesirler, 1938-1945*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Akbulut, D. A. (2002). *İkinci Dönem TBMM ve Cumhuriyet'in ilanı*. Türkler Ansiklopedisi, C. XVI, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Akşin, S. (1970). Birinci Meşrutiyet Meclis-i Mebusanı. *Birinci Meşrutiyet Meclis-i Mebusası*, Sayı XXV, No: 1, 21.
- Armağan, S. (1972). *Memleketimizde içtüzüklerç*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Armağan, S. (1978). *Memleketimizde ilk parlamento seçimleri, (Kanun-i Esasi'nin 100. Yılı Armağanı)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Aslan, Y. (2001). *Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin kuruluşu, evreleri, yetki ve sorumluluğu, 23 Nisan 1920-30 Ekim 1923*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Atatürk, M. K. (1927). *Nutuk*, C. I. Ankara: İnkılap Yayın Evi.
- Avcioğlu, D. (1990). *Türkiye'nin düzeni (dünü, bugünü, yarını)*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Aydın, A. (2002). Yaşama bakışta Guy de Maupassant'ın Yakup Kadri Karaosmanoğlu üzerindeki etkileri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2) , 105-128.
- Aydoğan, E. ve Mahmutoglu, T. B. (2013). *Kemal Atatürk Döneminde yapılan seçimler ve karakteristik özellikleri*. İstanbul: Tarihin Peşinde , 113-142.
- Aytepe, O. (2002). Yeni belgelerin ışığında halifeliğin kaldırılması ve hanedan üyelerinin yurtdışına çıkarılmaları. *Atatürk Yolu Dergisi*, 34, 15-29.
- Baykal, B. S. (1960). *Birinci Meşrutiyete dair belgeler: Belleten*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Baykara, T. (1998). *Anadolu'nun tarihi coğrafyasına giriş I: Anadolu'nun idari taksimatı*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Binark, İ. (2001). *TBMM VII. Dönem (1943-1946)*, C. I., Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:133.
- Binark, İ. (2001). *Türk parlamento tarihi VI. Dönem (1939-1943)*, C. I., Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 36.
- Cindoruk, H. (1999). *Türk parlamento tarihi*. F. Çoker içinde, Milli Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem (s. 3-4). Ankara: TBMM Vakfı Yayınları.
- Çadircı, M. (1991). *Tanzimat döneminde Anadolu Kent'lerinin sosyal ve ekonomik yapıları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Çavdar, T. (1999). *Türkiye'nin demokrasi tarihi 1839-1950*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

- Çoker, F. (2001). *Türk Parlamento tarihi, TBMM III. Dönem (1931-1935) C. I.*, Ankara: TBMM Vakfı.
- Çufalı, M. (2012). *Türk Parlamento tarihi TBMM- VIII. Dönem (1946-1950)*. Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Yayınları No:146.
- Demirel, A. (2017). *İlk meclisin vekilleri milli mücadele döneminde seçimler*. Ankara: İletişim Yayınları.
- Devellioğlu, F. (2009). *Lûgat*. Ankara: Aydın Yayınları.
- Dinç, M. E. (1992). *İkinci Büyük Millet Meclisi Dönemi Türk siyasi hayatı (1923-1927)*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Anlara.
- Dolapönü, H. (1972). *Tarihte Mardin*. İstanbul: Hilal Matbaa.
- Duman, Ö. (2015). *Meşrutiyet'ten "Beyaz Devrim"e Canik-Samsun'da seçimler ve siyaset (1877-1950)*. Samsun: Canik Belediyesi.
- Eraslan, C. (2008). *Atatürk'ten sonra Türkiye'nin iç politikası*. D. Yalçın içinde, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II (s. 519-643). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Ergenç, Ö. (1980). Osmanlı şehrinde esnaf örgütlerinin fiziki yapıya etkileri. *I. Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi*, Ankara, 103.
- Esen, A. (2010). *Yerel yönetimler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.
- Goloğlu, M. (1969). *Sivas Kongresi*. Ankara: Başnur Matbaası.
- Göncü, C. (2010). *Belgeler ve fotoğraflarla Meclis-i Mebusan (1877-1920)*. İstanbul: TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayınları.
- Göyünç, N. (1969). Diyarbakir Beylerbeyliğinin ilk idari taksimatı. *Tarih Dergisi* (23)10, 23-34.
- Güneş, İ. (2001). *TBMM V. Dönem (1935-1939) C. 1.*, Ankara: TBMM Vakfı.
- Güneş, İ. (2009). *Birinci TBMM'nin düşünce yapısı (1920-1923)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Heper, M. (1985). *19. yy'da Osmanlı bürokrasisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- İlhan, M. M. (1990). *XVI. yüzyıl başlarında Amid Sancağı yer ve şahıs adları hakkında bazı notlar*. C.54, Ankara: Belleten.
- Kalaycıoğlu, E. (1984). *Çağdaş siyasal bilim, teori, olgu ve süreçler*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Kankal, A. (2005). Türkmen'in kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. yüzyıllar arası şehir hayatı). *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 3(14), 181-183.
- Kankal, A. (2009). *XVI. yüzyılda çankırı*. Çankırı: Çankırı Belediyesi.

- Karabekir, K. (1995). *İstiklal harbimiz*. Ankara: Emre Yayınları.
- Karal, E. Z. (1988). *Selim III'ün Hat-tı Hümayunları Nizam-ı Cedit 1789-1807*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karamustafaoğlu, T. (1965). *Yasama meclisinde komisyonlar*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Kaya, M. P. (2000). *Meclis-i Mebusan ve faaliyetleri I. Meşrutiyet Dönemi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kaynar, R. (1985). *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*. Ankara: TTK Basımevi.
- Koçak, C. (1997). *Çağdaş Türkiye 1908-1980*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Kutay, C. (1985). *Mehmet Şeref Aykut*. İstanbul: Nadir Kitap.
- Lewis, B. (1988). *Modern Türkiye'nin doğuşu*. Ankara: TTK Basımevi.
- Lewis, B. (2010). *Modern Türkiye'nin doğuşu* (çev: Boğaç Babür Turna). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- TBMM Basımevi, (1992). *Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi*, IV\1, Ankara.
- TBMM Basımevi, (1965). *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, II\1, Ankara.
- Miroğlu, İ. (1990). *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Nadi, Y. (1978). *Kurtuluş Savaşı anıları*. İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- Nur, R. (1967). *Hayat ve hatıratım*. İstanbul: Altındağ Yayınevi.
- Oğuz, A. (2010). *Birinci Meşrutiyet Kanun-i Esasi ve Meclis-i Mebusan*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Okandan, R. G. (1977). *Amme hukukumuzun ana hatları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Onar, S. S. (1944). *Ebül'ulâ Mardin'e Armağan*. İstanbul: Kenan Matbası.
- Orbay, R. (1993). *Cehennem değirmeni, siyasi hatıralarım*. İstanbul: Turuva Yayın Evi.
- Ortaylı, İ. (2004). *İlk Osmanlı Parlamentosunun yapısında eyalet idare meclislerinin etkisi*. Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim Makaleler-1, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Ortaylı, İ. (2011). *Türkiye'nin yakın tarihi*. Ankara: Kronik Kitap.
- Özçelik, A. (2001). *Sahibini arayan meşrutiyet*. İstanbul: Tez Yayınları.
- Özgişi, T. (2012). *Türk Parlamento tarihinde cumhuriyet senatosu*. Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No: 153.

- Öztürk, K. (1995). *Türk Parlamento tarihi TBMM-II. Dönem 1923-1927*, C. 3. Ankara: TBMM Vakfı Yayınları.
- Öztürk, K. (2001). *Türk Parlamento tarihi, TBMM III.Dönem (1927-1931)*, C. I., Ankara: TBMM Vakfı.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*, C. I-III. İstanbul.
- Shaw, S. J. ve Shaw, E. K. (2010). *Osmanlı İmparatorluğu ve modern Türkiye 1808-1975*, C. II., (Çev. Mehmet Harmancı). İstanbul: E Yayınları.
- Sungurbey, İ. (1966). *Ebül'ulâ Mardin'in Ailesi-Hayatı-Şahsiyeti-Eserleri-Son Eseri*. İstanbul: Huzur Dersleri.
- Sülker, K. (1973). *100 soruda Türkiye'de işçi hareketleri*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Şimşir, B. N. (1985). *Malta sürgünleri*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Taninli, S. (1982). *Devlet ve demokrasi/anayasa hukukuna giriş*. İstanbul: Adam Yayıncılık.
- Tanör, B. (2012). *Osmanlı-Türk anayasal gelişmeleri (1789-1980)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tansel, S. (1991). *Mondros'tan Mudanya'ya kadar*, C. I., Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- TBMM Albümü (2020). *TBMM Albümü 1920-1950*. Erişim: https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/index.html adresinden alındı
- TBMM Osmanlı Dönemi Meclis Tutanakları. (2020). *Osmanlı dönemi meclis tutanakları*. Erişim: https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2_mmb.sayfa_yonlendir adresinden alındı
- Tepeyran, E. H. (1982). *Belgelerle Kurtuluş Savaşı anıları*. İstanbul: Gürer Yayınları.
- Teziç, E. (1976). *100 soruda siyasi partiler*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Tokin, H. (1965). *Türk tarihinde siyasal partiler ve siyasal düşüncelerin gelişmesi*. İstanbul: Elif Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (1952). *Türkiye'de kurulan siyasi partiler*. İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları.
- Tuncer, E. (2003). *Osmanlı'dan günümüze seçimler (1877-2002)*. Ankara: TESAV.
- Tuncer, E. (2008). *1946 Seçimleri*. Ankara: Tesav Yayınları.
- Tuncer, E. (2010). *1950 Seçimleri*. Ankara: Tesav Yayınları.
- Turan, Ş. (2000a). *İsmet İnönü*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Turan, Ş. (2000b). *Türk Devrim tarihi*. C. II., İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.
- Türkgeldi, A. F. (1987). *Görüp işttiklerim*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- Uran, H. (2017). *Meşrutiyet, tek parti, çok parti hatıralarım*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Us, H. T. (1954). *Meclis-i Mebusan zabıt ceridesi*. İstanbul: Vakit Matbaası.
- Velidedeoğlu, H. V. (1999). *İlk meclis*. İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi Yayınları.
- Yılmazçelik, İ. (1997). XVII. yüzyıl ile XIX. yüzyılın ilk yarısında Diyarbekir Eyaletinin idari yapısı ve idari teşkilatlanması. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 12, 217-232.

